

תופעת הביוש במרשתת וברשתות החברתיות – מיפוי משפטי שיטתי

אסף פורת*

“מִנֵּת וְחַיִּים בְּיַד לְשׁוֹן”

(משלי יח 21)

מאמר זה מנתח באופן תיאורטי ומקיף את תופעת הביוש במרשתת וברשתות החברתיות, על שלל היבטיה. מדובר בתופעה בעלת פוטנציאל הרסני, אשר פושה בעולם המערבי וגם בישראל. כידוע, אין מדובר בתופעה חד-ערכית, אלא בתופעה מורכבת ומגוונת: שלילית וחיובית, פרטית וציבורית, אזרחית ופלילית, כזו היכולה לייצר פגיעות ישירות ועקיפות, קלות וחמורות, קצרות טווח וממושכות, ועוד. עיקר הדיון במסגרת מאמר זה יעסוק בתופעת הביוש המקוון, ויהיה כללי ורחב, אך יבקש להתמקד במפרסמים ובמפיצים, מחד גיסא, ובנפגעים הפוטנציאליים, מאידך גיסא, תוך הבחנה מתחייבת בין ניזוקים בגירים לבין ניזוקים קטינים. המאמר מבקש לשמש נדבך בסיסי בדיון הער המתקיים באקדמיה בשאלת הביוש המקוון, ולכן אין ספק שדילמות אחדות המוצגות בו בקצרה מצדיקות דיון עתידי רחב ועמוק יותר.

* דוקטור למשפטים ועורך דין, מרצה וחבר סגל ההוראה הקבוע בפקולטה למשפטים של הקריה האקדמית אונו, מרצה מן החוץ במרכז הבינתחומי הרצליה ובפקולטה למשפטים של אוניברסיטת תל אביב.

התזה המרכזית של המאמר הוצגה ביולי 2017 ב"כנס ביוש (שיימינג)" שנערך במרכז הבינתחומי הרצליה ואורגן על ידי פרופ' גיא זיידמן ואחרים. תודתי הכנה לגיא על ההזמנה להשתתף בכנס. אבקש להעיר כי המאמר נכתב לפני התפרצות נגיף הקורונה, שחולל מגפה עולמית ובעקבותיה מקרים רבים של ביוש חיובי בצד מקרים רבים של ביוש שלילי. אני מבקש להודות מאוד לד"ר אורי ניר, לעו"ד שחר פרידמן, לעו"ד מתן סטמרי, לעו"ד קרין דיאמנט-פורת ולשופט החיצוני על הערותיהם המועילות ביותר למאמר. תודה מיוחדת לעורך הלשוני גיא פרמינגר על תרומתו למאמר. הדעות המוצגות במאמר כולן שלי, והאחריות לכל טעות – עליי בלבד.

מטרת המאמר היא לערוך מיפוי משפטי ראשוני של תופעת הביוש המקוון על כל גווניה, תוך פירושה לגורמים על מנת לנסות להגדיר, להסביר ולהדגים כל אחד מהם. אשר על כן, המאמר יפתח בהסבר מהו ביוש מקוון, תוך הצגת שלוש הבחנות מושגיות מתבקשות באשר לתופעת הביוש בכלל והביוש המקוון בפרט: "ביוש חיובי", שבצידו מטרה מוצדקת, אל מול "ביוש שלילי", שבצידו מטרה בלתי מוצדקת (להרע או לעוול); "ביוש פרטי", הנעשה על ידי גוף פרטי (אדם או תאגיד), אל מול "ביוש שלטוני", הנעשה על ידי גוף שלטוני; "ביוש ישיר", שבמסגרתו הפגיעה היא תוצאה ישירה ומכוונת של הפרסום, אל מול "ביוש עקיף", שבמסגרתו הפגיעה היא תוצאה משנית ומסתברת של הפרסום. בהמשך תוצג בחינה היסטורית של תופעת הביוש לפני העידן הדיגיטלי. לאחריה תוצג התפתחות התופעה בהווה, בדמות הביוש המודרני – הביוש המקוון. כאן יבקש המאמר לעמוד על המתח הנורמטיבי המרכזי שתופעת הביוש המקוון מעוררת בהיבט של זכויות האדם הרלוונטיות: בעיקר הזכות לחופש ביטוי אל מול הזכות לשם טוב והזכות לפרטיות, אבל גם אל מול הזכות להליך הוגן. לאחר מכן ייבחנו שתי הפונקציות המנוגדות של הביוש – החיובית והשלילית – תוך הצעת מבחן תלת-שלבי להבחנה ביניהן, המבוסס על שאלת החוקיות, כוונת המפרסם ותוצאת הפרסום. היות שכל סוג של ביוש מקוון עלול לגרום לנפגעים ולנזק, יבקש המאמר תחילה לעמוד על סוגי הנמענים של הביוש המקוון, תוך הבחנה בין נפגעים בשר ודם – ובתוך קבוצה זו גם בין נפגעים קטינים לבגירים (תוך הצגת תת-קבוצות של נפגעים בגירים) – לבין נפגעים שאינם בשר ודם (תאגידים, מותגים וסמלים). בהמשך ישיר לכך יעמוד המאמר על הסכנות הטמונות בביוש המקוון ועל הנזקים השונים שעלולים להיגרם בעקבותיו, תוך שימת דגש בחומרת הסכנות והנזקים. לקראת סוף המאמר ייעשה ניסיון ראשוני לשרטט בקווים כלליים דרכים להתמודדות עם התופעה, על סיווגיה השונים, תוך ניסיון לצמצמה. תחילה תוצג הצעה להתמודדות לבר-משפטית – חינוך ומניעה בכל הקשור למבייש, ושיקום וסיוע בכל הנוגע במבויש. לאחריה תוצג הצעה להתמודדות משפטית עם התופעה, שתשלב "התמודדות עקיפה" באמצעות החקיקה הארכאית הקיימת, תוך סיוע פרשני מתחייב של בתי המשפט ותוך זעקה לתיקוני חקיקה מתבקשים, עם "התמודדות ישירה" באמצעות חקיקה חדשה וייחודית, אשר תתאים לאתגרי העידן המקוון.

מבוא

פרק א: מהו ביוש במרשתת וברשתות החברתיות (ביוש מקוון)?

פרק ב: ביוש לפני עידן המרשתת

פרק ג: ביוש מקוון – במרשתת וברשתות החברתיות

- פרק ד : תופעת הביוש המקוון כפגיעה ב"זכות להליך הוגן"
- פרק ה : ההתנגשות שבין חופש הביטוי (של המבייש) לבין הזכות לשם טוב והזכות לפרטיות (של המבויש)
1. חופש הביטוי
 2. הזכות לשם טוב והזכות לפרטיות
 - (א) זכותו של אדם לשם טוב
 - (ב) זכותו של אדם לפרטיות
- פרק ו : הביוש המקוון – פונקציה חיובית או שלילית?
1. הפונקציה החיובית של הביוש המקוון
 2. הפונקציה השלילית של הביוש המקוון
- פרק ז : נפגעי הביוש המקוון
- פרק ח : נזקי הביוש המקוון
- פרק ט : דרכי ההתמודדות עם תופעת הביוש המקוון
1. התמודדות לבר־משפטית עם תופעת הביוש המקוון
 - (א) חינוך ומניעה – חינוך נגד תופעת הביוש המקוון
 - (ב) ייעוץ וסיוע פסיכולוגי לנפגעי הביוש המקוון
 - (ג) מתן ליווי, שיקום ותמיכה לנפגעי הביוש המקוון
 2. התמודדות משפטית עם תופעת הביוש המקוון
 - (א) התמודדות עקיפה עם תופעת הביוש המקוון
 - (ב) התמודדות ישירה עם תופעת הביוש המקוון

סיכום

מבוא

אנחנו חיים בעידן של עולמות מקבילים: העולם הישן, הוותיק והמוכר מימים ימימה, שלתוכו נולדתי בשנות השבעים של המאה הקודמת, ולצידו העולם החדש, "העולם הווירטואלי" – עולם טכנולוגי של מסכים בגדלים שונים, שאליו התוודעתי בשנות התשעים של המאה הקודמת. במאמר זה אבקש לדון בקשר שבין שני העולמות בכל הנוגע בתופעה אחת ויחידה מבין שלל התופעות העולות כל אימת ששני העולמות המקבילים נפגשים – תופעה שניתן לכנותה "ביוש במרשתת וברשתות החברתיות" או "ביוש מקוון". מייד אעשה ניסיון להגדיר ולאפיין אותה.

העולם המערבי גילה שוב בעת האחרונה את "תופעת הביוש בפומבי", או בשמה הלועזי "שיימינג" (shaming), אשר הולכת וצוברת תנופה בעולם בשנים האחרונות במסגרת "המרחב המקוון" (המכונה גם "מרחב הסייבר", "המרחב הקיברנטי" או "המרחב הווירטואלי"). זאת, בעקבות "מהפכת המרשתת", שהינה מהפכה תרבותית וחברתית, כלכלית ופוליטית, אשר חוללה שינויים רדיקליים בעולם והביאה עימה

פריחה ושגשוג חסרי תקדים מבחינה אישית, חברתית וכלכלית.¹ אולם לצד כל הטוב שב"מהפכת המרשתת" יש גם לא מעט תופעות שליליות ומסוכנות מזן חדש, המציבות אתגרים משמעותיים בפני המשפט. מבין אותן תופעות שליליות אבקש להתמקד בתופעת "האלימות המקוונת" בכלל ובתופעת "הביוש המקוון" בפרט, לרוב במסגרת הרשתות החברתיות, המעניקות לכל אדם את האפשרות להביע עמדה וליצור קשרים בצורה פשוטה ומהירה.² למרבה הצער, לעיתים לתופעת הביוש המקוון יש השלכות אישיות פסיכולוגיות, חברתיות וכלכליות קשות על קורבנותיה, ואלה הניעו את שרת המשפטים, בחודש יולי 2015, להקים ועדה ציבורית לבחינת דרכי התמודדות עם התופעה הקשה.³

1 השוו חיים ויסמונסקי **חקירה פלילית במרחב הסייבר** 21 (2015); ניבה אלקין-קורן ומיכאל בירנהק "הקדמה: משפט וטכנולוגיות מידע" **משפט, חברה ותרבות – רשת משפטית: משפט וטכנולוגיות מידע** 11 (ניבה אלקין-קורן ומיכאל בירנהק עורכים, 2011). האחרונים מציינים כי "אנחנו חיים בעיצומה של מהפכה: ההתפתחות הטכנולוגית בתחום המחשב, המידע הדיגיטלי והרשתות הדיגיטליות מחוללת מהפכה חברתית, כלכלית ואף פוליטית" (שם). יש אף הרואים במרשתת יקום חדש – ראו רוביק רוזנטל "כמה הערות על שפת האינטרנט" **משפט, חברה ותרבות – רשת משפטית: משפט וטכנולוגיות מידע** 61 (ניבה אלקין-קורן ומיכאל בירנהק עורכים, 2011). לעניין התפתחות המרשתת ראו תמר אשורי **מהטלגרף עד המחשב: היסטוריה של אמצעי התקשורת** 115–169 (2011).

בהקשר זה למדנו כי המרשתת כאמצעי תקשורת המונים, ובעיקר הרשתות החברתיות (דוגמת פייסבוק וטוויטר), המשמשות אמצעי לגיוס ופעילות חברתיים ופוליטיים, יכולות לתרום להפלת שלטונות טוטליטריים, ולסייע לחולל מהפכות כלל-אזוריות, כפי שאירע, למשל, במזרח התיכון בתחילת העשור (2011) במה שכונה "האביב הערבי". ראו גבריאל קאבאלין ואפרת שהם **רשת של סטיות – הבניה והכחשה של סטייה חברתית בישראל** 42 (2016). להתפתחותן של הרשתות החברתיות ראו אשר עידן **הכוח החמישי – סוד הרשתות שמשנות את העולם** (2014).

2 יש לציין כי בין המופעים המרכזיים של "האלימות המקוונת" עומדת תופעת "הבריונות המקוונת" או "בריונות הרשת" (cyberbullying), שנהוג להגדירה כ"שימוש של פרט או קבוצה במידע וטכנולוגיה כדי לתמוך בהתנהגות נשנית, מכוונת ותוקפנית, במטרה לפגוע באחרים". ראו לימור עציוני "בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן" **המשפט** יז 463, 468–469 (2013) (להלן: עציוני "בריונות במגרש המשחקים המקוון"). כן ראו ענת ליאור "בריונות רשת" – קריאת השכמה למחוקק הישראלי "אתר משפט ועסקים" (2013) www.idclawreview.org/2013/11/17/blogpost-20131117-lior. כפי שאנסה להראות בהמשך, עמדתי היא כי לרוב תופעת "הביוש המקוון" הינה תת-קטגוריה של תופעת "הבריונות ברשת", להוציא מקרים של "ביוש חיובי".

3 ראו צבי זרחיה "איילת שקד הקימה ועדה למלחמה בתופעת השיימינג: שפיכות דמים ברשתות החברתיות" **TheMarker** 15.7.2015 www.themarker.com/news/politics/1.2685036. שמה הרשמי של הוועדה הוא "הוועדה הציבורית לגיבוש אמצעים להגנה על הציבור ועל נושאי משרה בשירות הציבור מפני פעילות ופרסומים פוגעניים כמו גם בריונות ברשת", ובראשה עומדת שופטת בית המשפט העליון (בדימו') עדנה ארבל (להלן: ועדת ארבל). לצד השופטת ארבל חברים בוועדה שופטים, חוקרים מן האקדמיה ואישי ציבור ותקשורת. ועדת ארבל שוקדת על גיבוש אמצעים להתמודדות עם פרסומים פוגעניים, בעיקר במרשתת, הפוגעים קשות בשמם הטוב או בפרטיותם של

תופעת הביוש הפומבי מוכרת במרחב המקוון בעקבות המרשתת והתקשורת הסלולרית השלובה בה ("עידן הטלפונים החכמים"). זאת, כאמור, בעיקר ברשתות החברתיות, ובראשן פייסבוק (Facebook), שהיא המותג המרכזי בשוק, אך גם טוויטר (Twitter), לינקדאין (LinkedIn) וגוגל+ (Google+); באתרי שיתוף התוכן (תמונות, רשומות קול ווידאו),⁴ דוגמת יוטיוב (YouTube), סנפצ'ט (Snapchat), פליקר (Flickr), מייספיי (Myspace) וטיקטוק (TikTok); ברשת אינסטגרם (Instagram) ובקבוצות של יישומי המסרים ווטסאפ (Whatsapp), טלגרם (Telegram) ודומיהם, אשר מופעלים כולם על ידי קהל המשתמשים. זאת, לנוכח העובדה שהמרשתת הינה כלי תקשורת המונים גלובלי, נפוץ, מהיר וזול, אשר מנגנוני הסינון בו מוחלשים בהשוואה לכלי התקשורת המסורתיים.⁵ הביוש במרשתת מתייחס לפרסומים פוגעניים מסוגים שונים במרחב המקוון המכוונים כלפי בני אדם – בגירים או קטינים – או כלפי תאגידים (ולעיתים אף כלפי מותגים). ברוב המקרים המשותף לכלל הפרסומים הוא החשיפה הפומבית השלילית והמביישת שגרם הפרסום המקוון למי או למה שעמד במרכזו.⁶

מטרת המאמר המרכזית היא להסביר ולנסות להגדיר את תופעת הביוש בכלל ואת תופעת הביוש במרשתת וברשתות החברתיות בפרט, ולעמוד על זכויות היסוד המתעוררות, ולרוב אף מתנגשות, אגב כל דיון בתופעה של ביוש במרשתת וברשתות החברתיות. בהמשך ישיר לכך אבקש לעמוד על מטרותיה (החיוביות והשליליות) של התופעה, על מי שעלולים להיפגע הימנה ועל נזקה. לקראת סיום ייעשה ניסיון, ראשוני בלבד, לבחון דרכים משפטיות ואחרות להתמודדות עם התופעה ולמיגורה, בהיותה תופעה מסוכנת לרוב. זאת, בהנחה שהמשפט הקיים אינו מספק את הכלים המתאימים והנכונים להתמודדות עם תופעת הביוש במרשתת. לסיכום יוצגו כמה מסקנות עיקריות.

מושאי הפרסום, כמו גם עם בריונות במרשתת. זאת, תוך שמירה על איזון בין זכויות היסוד המתנגשות. נכון למועד כתיבתן של שורות אלה (ינואר 2020) טרם הגישה הוועדה את מסקנותיה. ראו אתר משרד המשפטים בכתובת www.gov.il/he/departments/general/arbel_committee.

4 אתרים אלה מאפשרים לכלל המשתמשים ליצור, לסווג, לקטלג ולהעמיד לעיון תכנים מכל הסוגים, לרבות תכנים שיצרו משתמשי קצה אגב שימוש בתכנים קיימים והתייחסות אליהם.

5 בכל הנוגע בכלי התקשורת המסורתיים קיימים מנגנוני סינון הפועלים לרוב לפני הפרסום. ראו, למשל, ס' 11–12 לחוק איסור לשון הרע, התשכ"ה-1965. כן ראו ס' 25 לחוק, המחייב בעדכון ופועל למעשה בדיעבד. עוד ראו ס' 30–31 לחוק הגנת הפרטיות, התשמ"א-1981. בכל הנוגע במרשתת, לעומת זאת, מנגנוני הסינון פועלים לרוב בדיעבד בלבד (למשל, הסרת דפים ופרסומים שליליים לאחר שכבר פורסמו והופצו ברשת).

6 החשיפה השלילית היא רק "ברוב המקרים", שכן לפעמים, גם אם לעיתים רחוקות, יעלה בידי המבויש דווקא לנצל את הצבתו "בכיסר העיר הדיגיטלית" על מנת לקדם את האינטרסים האישיים שלו, ואפשר שהתרומה שהוא יפיק מכך אף תעלה על הפגיעה הראשונית שנוצרה בעניינו. יתרה מזו, במקרים כאלה ייתכן שבעקבות תגובת המבויש ותגובת הסביבה הווירטואלית, דווקא המפרסם הראשוני ייהפך ממבייש למבויש.

יודגש כי במסגרת המאמר אני מבקש רק לנסות לפתוח צוהר לתופעת הביוש במרשתת וברשתות החברתיות, הפרושות בעולם בכלל ובישראל בפרט,⁷ וכן לעורר דיון בכמה סוגיות בעייתיות המתעוררות אגב העיסוק בתופעה זו. איני מתיימר למצות את הדיון בהן, וברור כי דילמות אחדות שעולות ונדונות כאן בקצרה מצדיקות דיון רחב ועמוק יותר.

פרק א: מהו ביוש במרשתת וברשתות החברתיות (ביוש מקוון)?

הגדרה מדויקת וקונקרטית בעברית למושג החדש "ביוש במרשתת וברשתות החברתיות" אין עדיין בנמצא. אולם קיימות כמה הגדרות למושג הישן "ביוש".⁸ למשל, מילון אבן-שושן מגדיר ביוש כ"הכלמה, פזוי, גרימת חרפה";⁹ גם פרופ' אהרן קירשנבאום מתייחס בספרו לביוש כאל "ביזוי", אך מתרכז בעיקר ברגש הבושה מנת

7 ראו חברת בוק דו"ח החיים הדיגיטליים 2018 www.bezeq.co.il/media/PDF/doh_2018.pdf שלפיו נכון לשנת 2018 כ-6.6 מיליון ישראלים גולשים במרשתת (שם, בעמ' 3). באשר לפעילותם של בני הנוער (גילאי שלוש-עשרה עד שמונה-עשרה) ברשתות החברתיות באותה שנה, 95% פועלים ברשת ווטסאפ, 88% ברשת אינסטגרם ו-61% ברשת פייסבוק (שם, בעמ' 6). כל אלה מלמדים על צריכת דיגיטציה גבוהה בישראל, והופכים את תופעת "הביוש המקוון" למרכזית בישראל. יודגש כי בדוח האמור פורסם כי 67% מבני הנוער נחשפו בשנת 2018 לפרסומים שליליים שפורסמו במסגרת ביוש במרשתת וברשתות החברתיות (שם, בעמ' 13). כן ראו מאמר מטעם רשות התקשוב הממשלתי שבמשרד ראש הממשלה ("היחידה לשיפור השירות הממשלתי לציבור"): "שימוש של ישראלים באינטרנט וברשתות החברתיות" (2017) (עותק בידי המחבר). המאמר כולל מידע ונתונים בנוגע לשימוש במרשתת וברשתות החברתיות בישראל משנת 2000 ועד שנת 2017, ומצביע על מגמה של שימוש הולך וגובר בשני אלה. לפי הדוח, בשנת 2000 היו 1,255,289 (20.9%) משתמשי מרשתת בישראל, ואילו בשנת 2016 היו 5,941,174 משתמשים (72.5%). נכון לשנת 2017, ישראל נמצאת במקום ה-49 בעולם (מתוך 201 מדינות) מבחינת אחוז משתמשי המרשתת מקרב כלל האוכלוסייה. נתונים נוספים יוצגו בהמשך.

8 ראו אצל שרון ידין "המרחב ההבעתי של הרגולציה: האם המדינה צריכה לבייש?" בכרך זה. כן ראו והשוו לגיליון 32 של **תיאוריה וביקורת** (מאביב 2008) theory-and-criticism.vanleer.org.il/%D7%92%D7%99%D7%9C%D7%99%D7%95%D7%9F-32-%D7%90%D7%91%D7%99%D7%91-2008/, אשר הוקדש כולו למושג "בושה".

9 הערך "ביוש" אצל אברהם אבן-שושן **מלון אבן-שושן המרְכָּז** 63 (התשמ"ח). גם במילון אוצר המלים הנרדפות ביוש הוא קודם כל ביזוי וביזיון, וכן גידופים, גינוי, גנאי, גנות, הטלת דופי, היעלבות, הכלמה, הכספה, הכתמה, הלבנה והלבנת פנים, המתת קלון, העלבה, השחרה, השפלה, חירופים, נאצות, נזיפה, עלבון, השפלה וזלזול, ראו איתן אבניאון **מילה במילה – אוצר המילים הנרדפות, ניגודים ושדות סמנטיים (תאורוס של השפה העברית)** 59 (2000).

חלקו של המבוש; ¹⁰ ד"ר שרון ידין נסמכת על הגדרתו של הקרימינולוג הנודע ג'ון ברייתווייט, שלפיה מעשה של ביוש הינו "מתן ביטוי למורת רוח בכוונה לגרום להוקעה על ידי אחרים"; ¹¹ ואילו ד"ר מיכל לביא נסמכת על ההגדרה המסורתית של ביוש, שלפיה ביוש הוא מעשה של הפצת מידע נכון שמטרתו ליידע את הציבור בנוגע לאדם שהפר נורמה, על מנת לאפשר לציבור לבקר אותו ולהטיל עליו סנקציה בגין הפרת הנורמה. ¹² יש לציין כי כל ההגדרות, ללא יוצא מן הכלל, מתייחסות לכך שמדובר במעשה שתוצאתו שלילית, אולם הן עדיין הגדרות כלליות וניטרליות, שכן הן נעדרות כל התייחסות לגיטימיות של מעשה הביוש.

באשר לביוש מקוון, פרופ' רפי מן וד"ר אזי לב-און מציינים ארבעה מאפיינים כלליים של ביוש כזה: "תפוצה, תיעוד, היעדר אתיקה והפוטנציאל להצית בריונות רשת"; ¹³ ואילו מילון Cambridge האנגלי מגדיר shaming (ביוש) תוך התייחסות לאפשרות של ביוש מקוון: "The act of publicly criticizing and drawing attention to someone, especially on the internet"¹⁴.

ניתן לנסות לתאר את "הביוש במרשתת וברשתות החברתיות" באופן כללי וניטרלי כמעשה של פגיעה בשמו הטוב, בפרטיותו או במוניטין של מאן דהוא – אדם, תאגיד (חברה, בית עסק, עמותה, ארגון וכדומה) או מותג – באמצעות פרסום מביך, השיפת מידע שלילי או חשיפת פרטים אישיים (כולל תמונות) בהקשר שלילי כזה או אחר, והפצתם באמצעות המרשתת (לרוב באמצעות המדיה החברתית, הכוללת את הרשתות החברתיות וכן בלוגים, פורומים, טוקבקים ועוד, אשר נהפכו לערוץ תקשורת מרכזי, שמשתתפים בו במקביל אזרחים מן השורה – קטינים ובגירים – וכן חברות מסחריות, פוליטיקאים, גופים ציבוריים, גופי תקשורת ושחקנים נוספים). זאת, במטרה לייצר אפקט שלילי ומבייש, בבחינת "הלבנת פנים". כזה הוא, למשל, פרסום מידע על אודות אדם מסוים שיש בו כדי לגנות אותו או את התנהגותו, ללעוג לו או להציגו באור מגוחך, למתוח עליו ביקורת ולהוקיעו, או פשוט להשמיצו. הדבר יכול להיעשות באופנים שונים: תיאור מעשה שלילי שנעשה, הצגת כיתוב מעליב, הצגת תמונה מביכה או סרטון חושפני, הצגת מידע אישי, הצגת שמועות או השמצות, ועוד. ¹⁵ נוסף על כך, מעשה של

10 אהרן קירשנבאום בית דין מכין ועונשין: הענישה הפלילית בעם ישראל – תורתה ותולדותיה 456 (2013).

11 ידין, לעיל ה"ש 8, ליד ה"ש 3.

12 מיכל לביא "ביוש לנצח?" משפטים מט 439, 447 (2019). להגדרות נוספות ראו גיא זיידמן "מבוא לביוש" בכרך זה.

13 רפי מן ואזי לב-און דוח שנתי: התקשורת בישראל 2016 – סדרי יום, שימושים ומגמות 72 (המכון לחקר מדיה חדשים, חברה ופוליטיקה, 2017) (להלן: דוח שנתי: התקשורת בישראל 2016).

14 ראו *Shaming*, CAMBRIDGE DICTIONARY dictionary.cambridge.org/dictionary/english/shaming.

15 הניסיון לעיל להסביר מהו ביוש מבוסס על שילוב של כמה מקורות: דן חי "תופעת השיימינג ברשת היא לשון הרע לכל דבר" nrg 9.3.2015 www.makorrishon.co.il/nrg/online/13/ART2/681/620.html; רפי מן ואזי לב-און דוח שנתי: התקשורת בישראל 2015 – סדרי יום, שימושים

ביוש יכול שיהיה פרסום שיש בו העלבת עובד ציבור או כזה המפר צו איסור פרסום וכן פרסום שיש בו הטרדה מינית או הפצה של חומר שקשור לצנעת הפרט (האופיינית לרוב לתכנים הקשורים למצב רפואי או נפשי, למצב חברתי או כלכלי, ובעיקר לענייני מיניות, כגון חשיפת בלוג אנונימי וזיהויו עם אדם מסוים או חשיפת נטייתו המינית של אדם).

הביוש במרשתת וברשתות החברתיות עושה שימוש בכוחה העצום של הרשת על מנת להעביר את המידע למספר רב של אנשים, בין היתר כדי לאפשר תגובות מיידיות והפצה משנית על ידי ביצוע פעולת "שתף" או פעולת "ציין מחדש". בהקשר זה יש להדגיש את ה"וירליות" המאפיינת את הרשת החברתית: פלוני מפרסם סטטוס, תמונה או סרטון, אחרים משתפים את חבריהם (על ידי לחיצה על כפתור ה-share), אלה משתפים את חבריהם שלהם וכך הלאה, ובתוך דקות ספורות הפרסום נהפך לוירלי ומופץ באלפי מכשירים סולריים, מחשבים שונים, פרופילים וכיוצא בהם¹⁶ (עד כדי כך שניתן לכנות את התופעה הוירלית הזו "שרשרת ביוש"). נוסף על כך, מושא הביוש במרשתת יתקשה לרוב להתגונן אל מול מעגלי הביוש הרבים.¹⁷

במסגרת הניסיון להסביר מהו "ביוש מקוון" יש לעמוד על שלוש הבחנות בנוגע לביוש בכלל ולביוש במרשתת וברשתות החברתיות בפרט. האחת היא בין ביוש שממלא פונקציה שלילית לבין ביוש הממלא פונקציה חיובית. ביוש ממלא פונקציה שלילית מקום שמטרתו המרכזית של הפרסום היא לייצר אפקט שלילי ומבייש. בהקשר זה ניתן להגדיר את הביוש המקוון כפעולה מזיקה ואף בריונית של אלימות מילולית כלפי אדם או תאגיד, הפצת שמועות עליהם או חשיפת מידע עליהם במדיה החברתית (כולל חשיפת תצלום או סרטון מביכים), במטרה ללעוג להם או להעלות לדיון התנהגות מביכה הקשורה אליהם. אולם תופעת הביוש, כפי שכבר נרמז, אינה חד-ערכית, שכן ייתכן גם ביוש שממלא פונקציה חיובית, וזאת מקום שמטרתו המרכזית של הפרסום היא הצגת ביקורת לגיטימית או קידום טובת הציבור, כגון תיקון עוולות חברתיות, הוקעת

ומגמות 27, 100 (המכון לחקר מדיה חדשים, חברה ופוליטיקה, 2016) (להלן: **דוח שנתי: התקשורת בישראל 2015**); **דוח שנתי: התקשורת בישראל 2016**, לעיל ה"ש 13, בעמ' 72.

16 ראו בהקשר זה ע"א (מחוזי ת"א) 35757-10-16 **נידילי תקשורת בע"מ נ' שאול**, פס' 31-35 לפסק דינו של השופט שנלר (פורסם בנבו, 16.1.2019) (להלן: **עניין שאול**). באותו פסק דין קבע בית המשפט המחוזי בתל אביב כי לעניין פרסום לשון הרע ברשת פייסבוק יש להבחין בין פעולת "חיבוב" (like), שאינה מהווה פרסום, לבין פעולת "שיתוף" (share), המהווה פרסום לצורך חוק איסור לשון הרע (שם, פס' 68 לפסק דינו של השופט שנלר). פסק הדין המחוזי אושר בבית המשפט העליון, לאחר שניתנה רשות ערעור בשאלה אם פעולות ה"שיתוף" וה"חיבוב" עולות כדי "פרסום" לשון הרע כמובנו בס' 2 לחוק איסור לשון הרע – ראו רע"א 1239/19 **שאול נ' חברת נידילי תקשורת בע"מ** (פורסם באר"ש, 8.1.2020). כן ראו את מאמרה של מיכל לביא "התפשטות שמועות ולשון הרע ברשתות: הצעות לפעולה" **חוקים** יג 59 (2020), המתייחס לתופעת ההפצה המשנית של פרסומים שליליים ברשתות החברתיות. המאמר מבקש לבחון פרספקטיבה חדשה להתמודדות עם אתגרי ההפצה המשנית.

17 ראו DANIEL J. SOLOVE, THE FUTURE OF REPUTATION: GOSSIP, RUMOR, AND PRIVACY ON THE INTERNET 78 (2007).

מעשים פסולים, קריאה לשינוי חברתי או אחר, חשיפת עברות פליליות או אזהרת הציבור. במקרים אלה ניתן להגדיר את הביוש במרשתת וברשתות החברתיות כפרסום שלילי שמטרתו חיובית – עשיית שימוש פומבי במדיה החברתית על מנת לשמור על נורמות חברתיות באמצעות ביוש אדם, תאגיד או ארגון שחרגו מהן.¹⁸ עם זאת, ייתכן שמטרתו של מפרסם מסוים תהיה חיובית אך לא מידתית ביחס למעשה שבגינו הופעל הביוש המקוון, שאז אנו שבים אל הפונקציה השלילית.

הבחנה שנייה היא בין **ביוש פרטי** לבין **ביוש ממוסד**. ביוש פרטי הוא מעשה של פרסום ברבים מטעם גוף פרטי (אדם או תאגיד) על אודות גוף פרטי אחר (אדם או תאגיד), ובכך התמקדתי לעיל. אולם לעיתים יכול שהביוש יהיה ביוש ממוסד, דהיינו, ביוש רשמי או שלטוני – מעשה של פרסום בעיתון או במרשתת מטעם רשות ציבורית, כגון בית דין רבני המחליט לנקוט שורה של סנקציות נגד סרבני גט, אשר מבוססות בעיקרן על "הרחקות דרבנו תם" ומיועדות להרחיקם מחיי הקהילה ולביישם ברבים, על מנת שיקיימו את פסקי הדין המחייבים אותם ליתן גט לבנות זוגם.¹⁹ דוגמה אחרת הם כל הפרסומים מטעם הרשות השופטת על אודות החלטות קונקרטיות של בתי המשפט השונים, הכוללות את שמות הצדדים.²⁰ ד"ר רותי קמיני, בספרה החשוב על המרשם הפלילי,²¹ טוענת כי עצם הרישום במאגר המרשם הפלילי, ובפרט חשיפת מידע ממאגר זה, זהים בתוצאותיהם להטלת עונש מבייש.²² לכן הם מהווים, להבנתי, עוד מקרה של

18 ראו והשוו **רוח שנת: התקשורת בישראל 2016**, לעיל ה"ש 13, בעמ' 72. כן ראו מתן אהרוני "לבייש ולא להתבייש: רפרטואר של פעולות כוחניות אזרחיות ברשת החברתית בתחום הפגיעות המיניות" **סוגיות חברתיות בישראל** 29, 41, 43–44 (2020); יהודה זולדן "ביוש פומבי (שיימינג) ברשתות חברתיות" **תחומין** לז 294, 294–295, 299–306 (התשע"ז).

19 ראו בג"ץ 5185/13 **פלוגי נ' בית הדין הרבני הגדול בירושלים** (פורסם באר"ש, 28.2.2017); יצחק מאיר יעבץ "עשיית 'שיימינג' לסרבן גט" **תחומין** לז 307 (התשע"ז).

20 כוונתי בעיקר להחלטות אגב הליכים פליליים, אולם לעיתים גם בהחלטה אגב הליך אזרחי יש כדי לבייש את מי מהצדדים או מהעדים. לביוש אגב הליכים פליליים ראו את מאמרו החשוב של אסף הרדוף "ההליך הוא הביוש: השיימינג של הפרוצדורה הפלילית" בכרך זה. ד"ר הרדוף סבור כי ההליך הפלילי מבייש את הפרט הן בסיום המשפט במצבי הרשעה והן במהלכו כתוצר לוואי של אמצעי חקירה ואכיפה, והכל בשם עקרון פומביות הדיון. לביקורת לעניין פרסום שמות המתדיינים בהליכים משפטיים ראו תומר מוסקוביץ "ההגנה על הפרטיות בפרסומי בתי-המשפט – האם ראוי לפרסם שמות בפסקי-דין" **משפטים** יח 431 (1988); יששכר רוזן-צבי **ההליך האזרחי** 89–92 (2015); יואב שוטן-גושן וזיו לידרור "צדק עיוור, זכויות נראות" **עולם בלי סודות – הסוד וחשיפתו ככלים לתיקון עולם ופרט** 71, 82 (הקריה האקדמית אוני, יובל אלבשן עורך, 2015); Toni M. Massaro, *Shame, Culture, and American Criminal Law*, 89 MICH. L. REV. 1880, 1886 (1991).

21 רותי קמיני **המרשם הפלילי** (2016).

22 "עצם הרישום של עבר פלילי בכלל, וחשיפת מידע כזה בפני גורמים שונים בפרט, מטבע הדברים מובילים לתחושת אי-נוחות, בושה ומבוכה אצל מושא המידע." שם, בעמ' 42. ובהמשך: "הטענה הכללית בהקשר זה היא שהפצת מידע על רישום פלילי מובילה ליצירת מעמד נחות, קבוצה נפרדת ומנודה של פרטים המתויגים כעבריינים." שם, בעמ' 43.

ביוש רשמי. מקרה נוסף של ביוש רשמי, אשר מתואר אצל קמיני באותו הקשר אך מהווה בעיניי מקרה עצמאי ונפרד מקודמו, הוא המקרה של עונשי ביוש.²³ העיקר בעונשי ביוש הוא פרסום דבר העברה ברבים, במטרה לחזק את הנורמות החברתיות השולטות, אשר מגנות את התנהגותו של הפרט המבוש.²⁴ דוגמה נוספת הינה תוצר של משרד מבקר המדינה: כוונתי לפרסום דוחות מיוחדים הבוחנים את התנהלותם של גופים ובעלי תפקידים במגזר הציבורי הנתונים לביקורת מבקר המדינה. לכך אתייחס בהרחבה בהמשך.²⁵ דוגמאות נוספות מוצגות בחיבורה של ידין, המדגישה את הפרקטיקה של רשויות מנהליות לפרסום פרסומים מביישים על אודות תאגידים פרטיים, הקשורים דווקא לאחריותם המנהלית, האזרחית או המוסרית.²⁶ ידין מכנה תופעה שלטונית זו "ביוש רגולטורי", שהינו סוג מיוחד של ביוש רשמי או שלטוני.²⁷ עד כאן ניתן לומר כי מעשה הביוש הרשמי ממלא פונקציה חיובית ולכן אף יזכה בשורה של הגנות בדין. אולם ייתכנו גם מצבים חריגים של ביוש רשמי הממלא דווקא פונקציה שלילית. כך, למשל, מתן סטמרי מציג בחיבורו מקרים של "ביוש שיפוטי" שבמסגרתם שופט פלוני בוחר לבייש בעל פה בעל דין, עורך דין או עו, בין במהלך הדיון לפניו ובין במסגרת פסק הדין הכתוב.²⁸

ההבחנה השלישית היא בין **ביוש ישיר ומכוון**, שבו התמקד ההסבר דלעיל, לבין **ביוש עקיף ולא מכוון**, כגון פרסום בתקשורת הכתובה או הדיגיטלית על אודות מעצרו של אדם או פרסום פסק דין פלילי באתר הרשות השופטת שבמסגרתו מתפרסמים שמו

23 שם, בעמ' 44. קמיני מסבירה כי עונשי ביוש הם צורת ענישה פרטית של המדינה, אשר מנסחת את הקביעה העובדתית בדבר אחריותו הפלילית של הפרט העומד לדין ואו מפיעה את המידע על אודות ההחלטה. כעת האזרחים הם שמוזמנים להעניש את אותו פרט באמצעות הטבעת אות קלון בו. דוגמאות לעונשי ביוש מודרניים בארצות הברית הן מדבקות לפגוש הרכב שמצוין בהן כי הנהג הורשע בעברה של נהיגה בשכרות וכן לוחיות רישוי מיוחדות; שלטים שהעברייך מחויב להעמיד במקום מגוריו ועליהם כיתוב בולט בנוגע לעברו הפלילי; ופרסום על אודות העברה בעיתונות המקומית ואף במרשתת. ראו שם, בעמ' 53. דוגמה ישראלית מצויה בס' 228א לפקודת מס הכנסה [נוסח חדש] (להלן: פקודת מס הכנסה), המסמיך את הרשות לפרסם מדי שנה את רשימת העבריינים שהורשעו בביצוע עברות מס מהותיות.

24 גם כאן התוצאה היא גרימת אי־נוחות רגשית למבוש. ראו שם, בעמ' 43–44. יצוין כי פרסום דבר העברה ברבים, אם במסגרת מאגר רשמי או אחר ואם במסגרת פרסום תקשורתי, עשוי ללוות כאמור אף את צורות הענישה המסורתיות, כגון מאסר או קנס. אולם כאשר מדובר בעונש מסורתי, הפרסום הינו תוצאת לוואי, במובחן מעונשי ביוש, אשר מטרתם המוצהרת והעיקרית היא הפצת המידע המביש ברבים.

25 ראו להלן תת־פרק 11.

26 ידין, לעיל ה"ש 8.

27 שם, בפרק המבוא. כן ראו רות פלאטו־שנער "ביוש רגולטורי: האם הביוש מתאים לשמש כלי אכיפה בתחום הבנקאי?" בכרך זה. פרופ' פלאטו־שנער סבורה כי ראוי לעשות שימוש בביוש רגולטורי ככלי אכיפה גם בתחום הבנקאי, במקרים שבהם אין חשש לפגיעה ביציבות הבנק.

28 מתן סטמרי "חופש הביטוי של השופטים בישראל (ומגבלותיו) – על תופעת הביוש השיפוטי" בכרך זה. כן ראו בהקשר זה אסף פורת "זכות הערעור של העד?!" **משפט מפתח** 4, 31 (2016).

של המורשע ומעשיו הפליליים.²⁹ ניכר כי מדובר בפרקטיקה ראויה של חשיפה ופרסום מקוונים של פסקי דין, כמעט מכל התחומים, הנשענת על העיקרון החוקתי של פומביות הדיון.³⁰ ברם, ניתן להתבונן על פרקטיקה זו, בעיקר בכל הנוגע בפרסום פסקי דין פליליים, גם כפעולת ביוש רשמי, המבקשת למלא פונקציה חיובית של פרסום מדויק ברבים של עובדות הפרשה הפלילית. עם זאת, אין כל ספק שחשיפת פרטיהם האישיים של המעורבים באותם מקרים פליליים, ובראשם הנאשם, פוגעת בפרטיותם ובשמם הטוב.³¹ יוער כי מנקודת מבטם של אלה הנפגעים מעצם פרסומו של פסק הדין הפלילי מדובר בביוש שלילי.

פרק ב: ביוש לפני עידן המרשתת

תופעת הביוש הפומבי נמצאת עימנו כבר זמן רב, מאות שנים, לרוב במסגרת מוסדית כסוג של עונש.³² בתקופת רומא העתיקה, למשל, היו נוהגים להטביע על מצחו של העבריין אות לטינית שסימנה את העברה שהוא עבר,³³ בבחינת "אות קין".³⁴ באירופה של ימי הביניים מצא עונש הביוש הפומבי את ביטויו בצורות שונות, כגון הלבשה בבגדי קלון, גירוש פומבי בעגלות מיוחדות, הולכת הנאשם בחוצות העיר כאשר שלט המספר את פשעו צמוד לגופו, כריתת איברים, מיני סד שונים ומשונים שאליהם

29 הבחנה דומה מוצגת על ידי ידין, לעיל ה"ש 8, ליד ה"ש 45 ואילך, אך בהקשר הספציפי של ביוש שלטוני. ידין מבחינה בין ביוש שלטוני ישיר לבין ביוש שלטוני עקיף, אך מסבירה את שני המושגים בעזרת כמה דוגמאות שלאורן איני בטוח כלל שההגדרות שלי תואמות את שלה.

30 לדין בחשיבותו של עקרון פומביות הדיון ראו בג"ץ 5917/97 **האגודה לזכויות האזרח בישראל נ' שר המשפטים**, פס' 17–19 לפסק דינה של הנשיאה ביניש (פורסם באר"ש, 8.10.2009); ע"א 4244/12 **הוצאת עיתון הארץ בע"מ נ' ברכה**, פס' 31–39 לפסק דינו של השופט מלצר (פורסם באר"ש 19.2.2014); ולאחרונה רע"פ 2783/19 **קרא נ' מדינת ישראל**, פס' 17 לפסק דינו של השופט סולברג (פורסם באר"ש, 2.1.2020). כן ראו מעין שמעוני "סעיפים 68–70 לחוק בתי המשפט [נוסח משולב] – פומביות הדיון אל מול הפגיעה בפרטיות עקב פרסום פסקי דין באינטרנט" **חוקים בקצרה** 2 (מרץ 2010).

31 ראו בהקשר זה מיכאל בירנהק "חשיפה מקוונת וחשיפה משפטית: על פרטיות ופומביות של פסקי דין ברשת" **משפטים** מח 31 (2018) (להלן: בירנהק "על פרטיות ופומביות של פסקי דין ברשת").

32 ידין, לעיל ה"ש 8, תת-פרק 2א.

33 SOLOVE, לעיל ה"ש 17, בעמ' 91. בהקשר זה ראוי להזכיר את הרומן ההיסטורי המפורסם של הסופר האמריקני נתנאל הותורן משנת 1850 – **אות השני** (THE SCARLET LETTER), שמתרחש במאה השבע-עשרה בקהילה פוריטנית קטנה, שבה האות A שהסטר פרין (Hester Prynne) עונדת על החזה שלה מהווה את עונשה על חטא הניאוף שלה.

34 מקור הביטוי "אות קין" בספר בראשית ד 15: "וישם יהוה לקין אות לבלתי הכות אתו כל מצאו". הגם שמטרת האות הייתה להגן על קין, ברבות הימים נהפך הביטוי לתווית שלילית המעידה על מי שחטא. לעניין זה ראו ליאור טל שדה "דילמת השיימינג" **דעות** 91, 30 (2019).

נכפת העברייני בכיכר העיר למשך שעות אחדות ועוד.³⁵ ראוי להדגיש כי מלבד הסבל הגופני שנגרם לאלה שנענשו בעונש פיזי מכאיב, הם הוצגו לראווה בפומבי על מנת לביישם, והעובדים ושבים נהגו לירוק עליהם, לזרוק עליהם רפש ואבנים, ולעיתים אף להכותם עד מוות.³⁶ אולם עונש הביוש הפומבי המפורסם ביותר באותה תקופה היה "עמוד הקלון", אשר הוצב במרכז העיר במטרה לגרום לנכפתים אליו השפלה ציבורית. אל עמוד הקלון היו קושרים את מי שפשע, ולצידו הונח שלט שבו צוינו העברה שעבר וכן העונש. לרוב היה ההמון מתעמר בעברייני הקשור לעמוד. עמוד הקלון כעונש בוטל בהדרגה באירופה במהלך המאה התשע-עשרה, אך המושג "עמוד הקלון" נותר עימנו, ומשמש בהשאלה לכל צורת הוקעה פומבית של התנהגות שלילית.³⁷

באנגליה של המאה השמונה-עשרה, ואף לאחריה, היה שכיה עונש המלקות באמצעות שוט, שהיה מדרכי הענישה העתיקות, והופעל אף במאה העשרים. היה נהוג לבצע עונש זה בפומבי, בין היתר במטרה לבייש.³⁸ בארצות הברית, בתקופה שקדמה למלחמת האזרחים, לבשה הענישה הפומבית צורות שונות ומגוונות, שביקשו גם לבייש, כגון צריכת גופו של העברייני או תלייתו בפומבי.³⁹ בתקופות שונות הופעלו גם עונשי הפשטה של נשים ברבים, ואף גזיזת שיער ראשן, והכל במטרה לביישן.⁴⁰ דוגמאות נוספות מן העבר לעונשי ביוש מובאות בספרה של קמיני.⁴¹

עונשי הביוש הפומביים התאפיינו אם כן בהוקעה של העברייני בפומבי בדרכים שונות על מנת לגנות את התנהגותו ולהרתיע אחרים. אולם היו בעבר גם מקרים אחרים שבהם נעשה שימוש בביוש פומבי לא אגב ענישה ולא במסגרת מוסדית. מקרה כזה מובא בפסק דינו של השופט רובינשטיין בדיון הנוסף בעניין פלוני נ' דיין-אורבך.⁴² מדובר ברב הראשי של רומניה במאה התשע-עשרה, המלבי"ם,⁴³ אשר נאלץ לעזוב את כהונתו כרב הראשי של רומניה בשל מסע ציבורי מכפיש – ביוש – שהציג אותו כדמות

35 יורם רבין ויניב ואקי דיני עונשין כרך ג 1408 (מהדורה שלישית, 2014); שלמה גיורא שוהם, גבריאל שביט, גבריאל קאבאליון ותומר עינת עבירות ועונשים: מבוא לפנולוגיה – על תורת הענישה והשיקום, מניעת פשע ואכיפת חוק 187 (2009).

36 שם.

37 רבין וואקי, שם, בעמ' 1408–1409.

38 שם, בעמ' 1405–1406. באנגליה נהגו גם להשתמש ב-brank – מחסום ברזל שנעל סביב ראשם של עבריינים, ובעיקר עברייניות. שוהם, שביט, קאבאליון ועינת, לעיל ה"ש 35, בעמ' 187.

39 רבין וואקי, לעיל ה"ש 35, בעמ' 1409.

40 שוהם, שביט, קאבאליון ועינת, לעיל ה"ש 35, בעמ' 188. יש לציין כי כאשר שוחררה פריז לקראת סיום מלחמת העולם השנייה, גזו ההמון את שיער ראשן של נשים שהתרועעו עם חיילים גרמנים בעת הכיבוש. תופעה דומה אירעה בארץ בימי המנדט, בפעולות של ארגון "בני יהודה" נגד נשים יהודיות שנמצאו בחברת חיילים בריטים.

41 ראו קמיני, לעיל ה"ש 21, בעמ' 45–50.

42 דנ"א 2121/12 פלוני נ' דיין-אורבך, פ"ד (1) 667, פס"ז לפסק דינו של השופט רובינשטיין (2014) (להלן: דנ"א דיין-אורבך).

43 הרב מאיר לייבוש ויזר (1809–1879).

חשוכה ונבערת, אויבת הקדמה, המנסה לחבל בהשתלבות היהודים בחברה הכללית. במאה התשע-עשרה גם פרסם הנריק איבסן, גדול המחזאים של נורווגיה, את מחזהו הקלסי המפורסם **אויב העם**, המעמיד במרכז המחזה את הביוש הציבורי שעובר הגיבור, רופא צעיר ואידיאליסט, עד כדי הפיכתו ל"אויב הציבור"⁴⁴!

אחד המקרים המפורסמים בהיסטוריה של ביוש פומבי, גם הוא מהמאה התשע-עשרה, התרחש אגב "פרשת דרייפוס"⁴⁵. כזכור, בסתיו 1894 הואשם סרן אלפרד דרייפוס, קצין בצבא צרפת ממוצא יהודי, בבגידה במולדתו. עלילת הדם נגד דרייפוס הייתה שהוא מכר סודות צבאיים לגרמנים, שנחשבו אז לאויבי צרפת, תמורת בצע כסף. כך החלה הפרשה שבמשך שנים-עשרה שנה הסעירה את צרפת והייתה נקודת ציון בולטת בהתפתחות האנטישמיות המודרנית. טקס הביוש הפומבי המחריד שנעשה לסרן דרייפוס התרחש בבוקר 5 בינואר 1895 ברחבה של חצר המסדרים של בית הספר הצבאי הגבוה בפריז בנוכחות המוני אזרחים.⁴⁶ במהלך הטקס המשפיל קרא בקול מזכיר בית המשפט את פסק הדין שהרשיע את דרייפוס, ולאחריו השמיע קצין בכיר בדרגת גנרל בקול רם את המילים הטקסיות: "אלפרד דרייפוס, אינך ראוי עוד לשאת נשק. בשם העם הצרפתי אנו שוללים ממך את דרגותיך."⁴⁷ בהמשך ישיר, ולקול צעקות ההמון "מוות ליהודים", ניגש חייל מהמשמר הרפובליקני אל סרן דרייפוס המושפל וקרע באלימות את הסרטים מהכובענית ומהשרוולים של דרייפוס, את הפסים האדומים התפורים לאורך מכנסיו, את הכתפות ואת כל סימני הדרגה שלו, וזרקם על הקרקע. בהמשך תפס החייל בידיו את החרב ואת הנדן ושבר אותם על ברכו שלו. לכל אורכו של הטקס המשפיל זעק דרייפוס כי הוא חף מפשע, בלשונו: "חיילים שוללים דרגותיו של אדם חף מפשע. חיילים משפילים כבודו של אדם חף מפשע. תחי צרפת, יחי הצבא."⁴⁸ לאחר מכן נשלח דרייפוס למאסר, תחילה ב"אי השדים" (שם היה כלוא במשך ארבע שנים ושלושה חודשים) ואחר כך בכלא צבאי בעיר רֶן, עד שנחון בשנת 1899. בשנת 1906 זופה דרייפוס באופן מוחלט על ידי בית המשפט העליון, ושמו טוהר סופית.⁴⁹

גם במאה העשרים המשיכה תופעת הביוש הפומבי ליתן את אותותיה, והגיעה לשיאה בשואה. אכן, המקרים הקשים ביותר של ביוש פומבי באו לידי ביטוי באירופה שלפני מלחמת העולם השנייה ובמהלכה, בעיקר כלפי המיעוט היהודי. בתחילה, עם

44 איבסן חי בשנים 1829–1906, ופרסם את המחזה **אויב העם** בשנת 1882. המחזה מספר על ד"ר שטוקמן, רופא צעיר בעיירת מרפא בנורווגיה, אשר מגלה כי המרחצאות בעיירה, מקור הפרנסה העיקרי של המקום, מסכנות את בריאותם של המשתמשים בהן. הוא מבקש מאחיו ראש העיר להתערב בעניין, אך מסורב, ומגלה מהר מאוד כי הוא נותר לבדו במערכה אל מול השלטון המושחת ומשרתיו – כלי התקשורת וההמון – שעושים בו ליניץ' ציבורי.

45 ז'אן דניס ברדן **פרשת דרייפוס** (מרדכי שניאורסון מתרגם, 1992).

46 שם, בעמ' 18–19.

47 שם, בעמ' 19.

48 שם.

49 שם, בעמ' 499–500, 548–558 ו-605–612. לאחרונה זכתה "פרשת דרייפוס" בעיבוד קולנועי חדש בסרטו של רומן פולנסקי **קצין ומרגל** (צרפת, 2019).

עליית הנאצים לשלטון בשנת 1933, התרחשו מקרים של ביוש פומבי כלפי יהודים בגרמניה הנאצית, ולאחר מכן הם התרחשו בכל מדינה שנכבשה על ידי הנאצים.⁵⁰ הביוש הפומבי היה חלק מרכזי בתעמולה האנטישמית של השלטון הנאצי, בהובלת שר התעמולה יוזף גבלס,⁵¹ אשר צלחה בהצגת דמות היהודי – בעיתונות הכתובה, ברדיו ובקולנוע – כתת-אדם.⁵² אחד השיאים של אותה תעמולה היה סרטו האנטישמי של פייט הרלן היהודי זיס משנת 1940. הסרט זכה בהצלחה מסחרית עצומה, והצליח ליצור את הטיפוס האידיאלי של היהודי הקולנועי – הנבל. תיאור זה גם שיקף דימויים קיימים וגם השפיע על ייצוגים מאוחרים.⁵³ סממן מרכזי של הביוש הנאצי, שנועד הן להשפיל והן לאפשר את זיהוים של היהודים, היה "הטלאי הצהוב" – אות קלון אשר למן שנת 1939 חויב כל יהודי בפולין הכבושה לשאת על בגדיו כסימן מזהה וכאות קלון. זאת, כחלק מהחקיקה האנטי-יהודית וההשפלה האנטישמית. מי ששכח לענוד את "הטלאי הצהוב" בצאתו לרחוב היה צפוי לעונשי קנס ומאסר.⁵⁴ למן שנת 1941 הורחבה חובת הנשיאה של "הטלאי הצהוב" והוחלה על כל יהודי ברוב המדינות שנשלטו על ידי הנאצים (למעט צרפת, בלגיה והולנד, שם הוחלה חובת הנשיאה של הטלאי רק בשנת 1942; יודגש כי בצרפת הלא-כבושה של ממשלת וישי לא הופעלה חובת הנשיאה של הטלאי).⁵⁵ "הטלאי הצהוב" לא היה אות הקלון הראשון בהיסטוריה שאותו נאלצו יהודים לשאת כדי לאפשר את זיהוים; גם בתקופות אחרות נאלצו יהודים ללבוש פריטי לבוש שונים מהמקובל, בצורתם או בצבעם, על מנת להפרידם משאר האוכלוסייה ולהשפילם.⁵⁶

במדינת ישראל, לאחר הקמתה, התרכזה תופעת הביוש הפומבי בעיקר במסגרת העיתונות הכתובה והמשודרת, הספרות והקולנוע, ובמסגרת פרסומים רשמיים מטעם רשויות המדינה, כגון פסקי הדין השונים של בית המשפט העליון, אשר פורסמו באופן רשמי בסדרת כרכים מודפסים מטעם לשכת עורכי הדין (הפד"י), וכללו לרוב, כפי שכבר

50 בהקשר זה נזכיר את הקריקטורות שהציגו את היהודים באופן משפיל ומלגלג (למשל, כחיה מזיקה), את רישום המילה JUDE על חלונות הראווה של חנויות בבעלות יהודים, ועוד מקרים רבים אחרים של ביוש יהודים. ראו "אות קלון" האנציקלופדיה של השואה 59 (ישראל גוטמן עורך, 1990) (להלן: "אות קלון").

51 ראו פטר לונגריך גבלס – ביוגרפיה של רוצח במילים (יכין אונא ואביה אונא-ברוכי מתרגמים, 2018).

52 ראו לוס'ס' דוידוביץ' המלחמה נגד היהודים 1933–1945 65 ואילך (עדיית זרטל מתרגמת, 1982); לני יחיל השואה – גורל יהודי אירופה 1932–1945 כרך ראשון 75 ואילך (1987); עמר ברטוב היהודי בקולנוע – מ"הגולם" ל"אל תיגעו לי בשואה" 18–44 (2008).

53 ברטוב, שם, בעמ' 15 ו-23.

54 קמיני, לעיל ה"ש 21, בעמ' 50.

55 "אות קלון", לעיל ה"ש 50, בעמ' 59–62. יש לציין כי בטרם נהפך הטלאי הצהוב לסימון המרכזי של היהודים בכל השטחים שבשליטת הנאצים באירופה, היו גם סימונים אחרים, כגון סרט לבן ובו מגן דוד או סרט צהוב. ראו שם, בעמ' 59.

56 קמיני, לעיל ה"ש 21, בעמ' 50.

הוזכר, את שמות הצדדים בכל סוגי ההליכים (כולל בהליכים פליליים שהסתיימו בהרשעה).⁵⁷ בהקשרים אלה ניתן לדבר הן בביוש פרטי בהקשרים אזרחיים, שנעשה על ידי אדם פרטי, והן בביוש רשמי, בעיקר בהקשר של הליכים פליליים, שנעשה על ידי הרשות המנהלית.

במסגרת ביוש פרטי פומבי ניתן להזכיר, למשל, את שכתב עזר ויצמן בספרו האוטוביוגרפי **לך שמים לך ארץ**, שפורסם בשנת 1975, על מי שהיה מפקדו בצבא, הרמטכ"ל יצחק רבין.⁵⁸ בספרו חשף ויצמן, שהיה ראש אג"מ במטכ"ל של רב-אלוף רבין, את המצוקה הנפשית של הרמטכ"ל רבין ערב מלחמת ששת הימים. עוד ניתן להזכיר בהקשר של ביוש פרטי את דבריו של יצחק רבין בספרו האוטוביוגרפי **פנקס שירות**, שפורסם בשנת 1979, על חברו למפלגה שמעון פרס.⁵⁹ בספרו כתב רבין דברים שליליים על אודות פרס, ששיאם בקביעתו כי פרס הוא "חתרן בלתי נלאה" – אמירה שהובלטה בעיתונות הישראלית, הסעירה את הציבור והשתמרה היטב בזכרונו למשך שנים.⁶⁰ ניתן להזכיר גם את המקרה המפורסם שהתרחש במהלך שנות השמונים בדמות הניסיון בן ארבע השנים (1983–1987) לסכל את מינויו לרמטכ"ל של האלוף דאז דן שומרון בטענות שוא לגבי זהותו המינית.⁶¹ מקרה מוכר אחר נוגע במאמרו המפורסם של העיתונאי עוזי בנזימן בעיתון **הארץ** על אודות התנהלותו של אריאל שרון בעת מלחמת לבנון. באותו מאמר, מיום 17.5.1991, פורסם כי מנחם בגין, ראש הממשלה בעת מלחמת לבנון, ידע היטב כי שרון, שר הביטחון בעת המלחמה, רימה אותו. הפרסום הוליד משפט דיבה ממושך שניהל שרון נגד העיתון ונגד בנזימן, שבסופו נדחתה התביעה, וכך גם ערעורו של שרון לבית המשפט העליון.⁶² בהמשך אף פרסם

57 ראו בהקשר זה בירנהק "על פרטיות ופומביות של פסקי דין ברשת", לעיל ה"ש 31, בעמ' 32. יצוין כי הפרסומים בפד"י כללו רק חלק מכלל התיקים שנדונו בבית המשפט העליון. נוסף על כך, לצד פרסום פסקי הדין של בית המשפט העליון זכו מעט מפסקי הדין של בתי המשפט המחוזי והשלום בפרסום רשמי בכרכים משלהם.

58 עזר ויצמן ודב גולדשטיין **לך שמים לך ארץ** (1975).

59 יצחק רבין ודב גולדשטיין **פנקס שירות** (1979).

60 טל לוי ולין "היום לפני 31 שנה: יצחק רבין מדביק לשמעון פרס את הכינוי 'חתרן בלתי נלאה'" **הארץ** 8.8.2010 www.haaretz.co.il/news/education/1.1215734.

61 אמיר אורן "רפול ו'משה וחצי' ניסו להעליל: הן שומרון הומו" **הארץ** 28.2.2008 www.haaretz.co.il/misc/1.1559161; אמירה לם "מבצע דן" **ידיעות אחרונות** 28.9.2016 www.yediot.co.il/articles/0,7340,L-4861023,00.html; זאב דרורי **דן שומרון – מנהיגות שקטה** 288–296 (2016).

בהקשרים אלה יוער כי להבדיל מהביוש לפני עידן המרשתת, שנעשה **בדיעבד**, כמעשה ייחודי ואיטי של סקירת עברו של המבויש, כפי שקרה, למשל, בעניינם של רבין, פרס ושומרון, מעשה הביוש המודרני במרשתת וברשתות החברתיות אינו ייחודי, והוא **מידי ועכשווי** בשני היבטים: בהיבט של התגובות המיידיות והווירליות על עצם המעשה; ובהיבט של סיקור המעשה, המתבצע בתוך דקות ספורות או לכל היותר בתוך שעות מספר.

62 ע"א 323/98 **שרון נ' בנזימן**, פ"ד נו(3) 245 (2002). למען שלמות התמונה ראוי להזכיר משפט דיבה מפורסם נוסף בין פוליטיקאי בכיר לעיתונאי. כוונתי לכתב התביעה שהוגש על ידי בני הזוג נתניהו

בנוימן ספר על אודות הפרשה, מה שהגדיל את פעולת הביוש.⁶³ מקרה זה מלמד כי תגובות המבויש עשויות לעיתים דווקא להעצים את מעשה הביוש, ולעיתים אף להצית גל של ביושים נוספים.⁶⁴

במסגרת ביוש רשמי פומבי ניתן להזכיר שוב את אלפי המקרים שבהם הרשות המבצעת (המשטרה והפרקליטות) והרשות השופטת ביישו חשודים, נאשמים ועבריינים מורשעים (כולל תאגידים) באמצעות פרסומים רשמיים ואחרים על אודות העברה שעברו,⁶⁵ וזאת עוד לפני עידן המרשתת.⁶⁶ בהקשר זה נזכיר כי עצם ההחלטה לפתוח בהליך פלילי נגד אדם וההכרעה במה וכיצד להאשימו הן מהלכים הכרוכים מעצם טיבם בפגיעה בחלק ניכר מזכויותיו החוקתיות של אותו אדם;⁶⁷ ועצם פרסום ההחלטה בעניינו, החוסה לרוב בגדרם של זכות הציבור לדעת ועקרון פומביות הדיון, מהווה פגיעה בפרטיותו ובשמו הטוב, עוד לפני שבית המשפט הכריע את דינו לשבט או לחסד.⁶⁸

דוגמה נוספת, בהקשר קרוב, לביוש רשמי פומבי היא הדוחות הציבוריים המבוכיים של היועץ המשפטי לממשלה דאז אליקים רובינשטיין בנוגע להחלטותיו לסגור תיקים נגד אישי ציבור בכירים ביותר.⁶⁹ הדוחות הללו זכו בכינוי "דוח ציבורי", והם כללו –

נגד העיתונאי יגאל סרנה. זאת, בעקבות פוסט שהעלה האחרון לרשת פייסבוק, המתאר אירוע שבמהלכו נעצרה שיירת ראש הממשלה בשעת לילה, וראש הממשלה ירד ממנה, תוך פגיעה בכללי האבטחה, רק מחמת גחמתה וצעקותיה של רעייתו. בית משפט השלום בתל אביב קיבל את התביעה לאחר שקבע כי מדובר בפרסום לשון הרע, וכי המפרסם אינו נהנה מההגנות שבחוק איסור לשון הרע. סרנה חויב לשלם לבני הזוג 100,000 ש"ח, ערעורו לבית משפט המחוזי נדחה, ובקשתו לערער לבית המשפט העליון סורבה. ראו רע"א 1688/18 סרנה נ' נתניהו (פורסם באר"ש, 15.4.2018).

63 עוזי בנוימן **אמת דיברתי – סיפור משפט הדיבה: שרון נ' הארץ** (2002).

64 כך, למשל, כל אימת שהמבויש מגיב בביוש המבייש וחוזר חלילה. ראו והשוו ס' 15(10) לחוק איסור לשון הרע וע"פ 8735/96 **ביטון נ' קופ**, פ"ד נב(1) 19 (1998), בכל הנוגע בלשון הרע שנועדה לגנות או להכחיש לשון הרע קודמת. לדעתי, תרופתו של הנפגע מביוש בוודאי אינה על דרך פרסום ביוש נגדי. ראו והשוו ע"א 809/89 **משעור נ' חביבי**, פ"ד מז(1) 1, 9 (1992).

65 כוונתי הן לפרסום הרשמי של פסקי הדין של כלל הערכאות והן לפרסומים אחרים על אודות הליכי מעצר, כתבי אישום וניהול הליכים בבתי המשפט השונים.

66 ראו בעניין זה מוסקוביץ, לעיל ה"ש 20; הרדוף, לעיל ה"ש 20; רע"פ 1201/12 **קטיעי נ' מדינת ישראל** (פורסם באר"ש, 9.1.2014); בג"ץ 5870/14 **חשבים ה.פ.ס. מידע עסקי בע"מ נ' הנהלת בתי המשפט** (פורסם באר"ש, 12.11.2015) (להלן: **עניין חשבים**).

67 בלשונה של השופטת פרוקצ'יה בבג"ץ 5699/07 **פלוגית (א) נ' היועץ המשפטי לממשלה**, פ"ד סב(3) 550, פס' 14 לפסק דינה (2008): "ההחלטה לפתוח בהליך פלילי נגד אדם, וההכרעה במה וכיצד להאשימו, הן מהלך הכרוך בפגיעה בזכויותיו החוקתיות – בפרטיותו, בשמו הטוב, ולעיתים קרובות אף בחירותו, בקניינו, ובחופש העיסוק שלו...". כן ראו והשוו ע"פ 1767/94 **יוסף נ' מדינת ישראל**, פ"ד נג(1) 517, 505–518 (1999).

68 להרחבה בנוגע לבעייתיות שבאותם פרסומים ראו איתן לבונטין "על הסמכות להגביל פרסום שמות חשודים" **משפטים** ל 249 (1999).

69 בהקשר זה נזכיר, למשל, את הדוחות הציבוריים שלו ושל פרקליטת המדינה דאז עדנה ארבל בעניין

לצד פירוט הנימוקים של היועץ המשפטי לממשלה לסגירת התיק – מסרים ערכיים וחינוכיים של גינוי ונזיפה בנוגע להתנהלותם של אותם אישי ציבור בכירים.⁷⁰ הרעיון המרכזי העומד מאחורי פרסום הדוחות החשובים הללו, המצויים במישור הציבורי-האתי, הוא חשיפת התמונה המלאה בעניינם של אותם אישי ציבור בכירים לעיני הציבור.⁷¹

דוגמאות נוספות באותו הקשר ניתן למצוא בחיבורה הראשוני והחשוב של ידין, הדן במקרים של אותה טקטיקה שלטונית ראויה שהיא מכנה כאמור "ביוש רגולטורי", שהוא פרסום מכוון של מידע מטעם הרשות המנהלית המיועד להעביר מסר ערכי שלילי על אודות גופים פרטיים לצורך מטרה רגולטורית.⁷²

"פרשת בר-און-חברון" (ראו בג"ץ 1993/03 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' ראש-הממשלה, פ"ד נו(6) 817, 865 (2003); גדעון אלון "פרשת בר-און-חברון – רקע" הארץ (16.12.2001 www.haaretz.co.il/misc/1.756808); את הדוח הציבורי שלו בעניין "פרשת עמדי" (ראו "דו"ח נתניהו: הנוסח המלא" www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-27.9.2000_ynet); את הדוח הציבורי שלו ב"פרשת סרוסי" (ראו "נסגר תיק סרוסי – היועץ המשפטי מותח ביקורת על התנהגותו של ויצמן" www.ynet.co.il/html/140469.00.html); ואת הדוח הציבורי שלו בעניינו של השר צחי הנגבי ב"פרשת עמותת 'דרך צלחה'" (ראו עניין התנועה למען איכות השלטון בישראל, שם, בעמ' 828–829, 857, 865–866, 872–876, 885 ו-951).

70 ראו בהקשר זה את פסק דינו של השופט רובינשטיין בבג"ץ 4921/13 אומ"ץ – אזרחים למען מנהל תקין וצדק חברתי ומשפטי נ' ראש עיריית רמת השרון, פ"ד סו(3) 135, פס' ד לפסק דינו (2013), שם הוא מבכר את הפרקטיקה של פרסום דוחות ציבוריים שאותה נקט בהיותו יועץ משפטי לממשלה.

71 זאת, על מנת שיהיה זה הציבור, ולא בית המשפט, שישקול את הדברים בעת בחירות, ועל מנת שיהיה זה הגורם הממנה (ראש הממשלה), ולא בית המשפט, שישקול את הדברים בעת מינויו של אותו איש ציבור לתפקיד כזה או אחר בממשלתו. ראו והשוו עניין התנועה למען איכות השלטון בישראל, לעיל ה"ש 69, בעמ' 857 ו-875–876. זהו ההסבר מדוע ראוי בעיניי לפרסם באופן רשמי את אותם דוחות המביישים את אישי הציבור שסטו מדרך הישר. יש להדגיש בהקשר זה את ההבחנה המקובלת מימים ימימה – בין היתר בדיני לשון הרע, בכל הנוגע במושג הביטוי או בזהות הנפגע – בין אישי ציבור ודמויות ציבוריות לבין אנשים פרטיים. ראו לעניין זה ע"א 4534/02 רשת שוקן בע"מ נ' הרציקוביץ, פ"ד נח(3) 558, פס' 14 לפסק דינו של הנשיא ברק ופס' 5–7 לפסק דינו של השופט ריבלין (2004); רע"א 10520/03 בן גביר נ' דנקנר פס' 16–20 לפסק דינו של השופט ריבלין ופס' 25–27 לפסק דינה של השופטת פרוקצ'יה (פורסם באר"ש, 12.11.2006).

72 ידין, לעיל ה"ש 8, אחרי ה"ש 4.

פרק ג: ביוש מקוון – במרשתת וברשתות החברתיות

בעוד שלפני הופעת המרשתת נעשה הביוש הפומבי באופנים שונים ב"עולם המציאותי", הביוש הפומבי המודרני נעשה לרוב כל כולו ב"מציאות הווירטואלית"⁷³ של מה שמכונה "עידן המידע" – עידן שבו המציאות הטכנולוגית המתקדמת, אשר יצרה את אותה מציאות וירטואלית, מאפשרת העברה מיידית של נתונים בהיקפים גדולים ביחס לעולם הסובב אותנו. הציבור כולו נוטל חלק פעיל ואינטנסיבי במציאות הווירטואלית הזו, בהזרימו נתונים לשוק המידע האדיר ובקבלו ממנו נתונים המשפיעים על רבדים שונים במארג חיינו.⁷⁴ בעידן זה המרשתת שלובה ושזורת בכל רובד ונדבך של חיינו, וכללי המשחק השתנו לחלוטין. השינוי הגדול ביותר של הביוש המודרני מוצא את ביטויו בעיקר בשני מאפיינים מרכזיים של "עידן המידע", שיש להם השפעות מרחיקות לכת:

המאפיין הראשון הוא **אמצעי הביוש הפומבי** – המרשתת והתקשורת הסלולרית השלובה בה, על מופעה השונים (בעיקר במסגרת הרשתות החברתיות).⁷⁵ הקיר של הרשת החליף את הקיר של הרחוב; הבמה שהמרשתת והרשתות החברתיות מעניקות לכל פרט ופרט החליפה את הבמה הציבורית בככרות העיר.

המאפיין השני הוא **ממדי הביוש הפומבי העצומים** – המרשתת מעצימה את ממדי הביוש הן בשל תפוצתה הגלובלית העצומה ותדירות השימוש בה והן בשל מהירות התפוצה של הפרסום המבייש במסגרתה.⁷⁶ נוסף על כך, ממדי הביוש גדלים גם בשל

73 "מונח הנחווה במבט ראשון כרתתי דסטרני" לדברי השופטת דנה ברק-ארו בע"פ 707/14 פלוני נ' **מדינת ישראל** (פורסם באר"ש, 6.7.2015).

74 בג"ץ 3809/08 **האגודה לזכויות האזרח בישראל נ' משטרת ישראל**, פ"ד סה(2) 694, פס" 1 לפסק דינה של הנשיאה (בדימ') ביניש (2012).

75 בהקשר זה יש לציין כי על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ההיחשפות למרשתת בישראל בקרב כלל הציבור בשנת 2016 עמדה על 88% מכלל האוכלוסייה (מעניין שאפילו בקרב החרדי השמרן עמד שיעור ההיחשפות למרשתת בשנת 2016 על כמחצית – 49%). ראו **דוח שנתי: התקשורת בישראל 2016**, לעיל ה"ש 13, בעמ' 92. הדוח לשנת 2017 של חברת התקשורת בזק לגבי מצב המרשתת בישראל מציין כי כ-6.6 מיליון מקרב הישראלים משתמשים במרשתת. ראו **החיים בעידן הדיגיטלי – דוח האינטרנט של בזק 2017** (2017) www.bezeq.co.il/media/PDF/internetreport_2017.pdf.

76 כך, למשל, הדוח השנתי (השני) של חברת התקשורת בזק **החיים בעידן הדיגיטלי – דוח בזק למצב האינטרנט בישראל בשנת 2015** (2015) www.bezeq.co.il/media/PDF/internetreport_2015.pdf (שנה שהוכתרה כ"שנת השיימינג") העלה כי יותר ממחצית הישראלים הגולשים במרשתת (58%) נחשפו לביוש במרשתת במהלך שנת 2015, וכי בקרב בני הנוער כמעט שליש חוו בעצמם או מכירים אישית מישהו שחווה ביוש ברשת. ראו גם **דוח שנתי: התקשורת בישראל 2015**, לעיל ה"ש 15, בעמ' 28; "2015 היא שנת השיימינג – יש לנו במה להתבייש" **איגוד האינטרנט הישראלי** (6.4.2016) www.isoc.org.il/sts-data/11142. הדוח השנתי (השלישי) של חברת בזק, לגבי שנת 2016, הציג עלייה בהיחשפות לתופעת הביוש ברשת: יותר מ-70% מהגולשים נחשפו לכך בשנת 2016, וכי-30%

העובדה שהיכולת לפרסם מידע מבייש התעצמה עד מאוד, שכן היא תלויה בעיקר ברצונו וביכולותיו של הפרט, אשר אינו תלוי בשיקול דעתם של מתווכי תקשורת שונים (כגון עורכים), כפי שהיה בעבר. זאת ועוד, בניגוד לתקשורת המסורתית, המרשתת מהווה טכנולוגיה הטרונגית המייצרת בו-זמנית סוגים שונים של יישומים ומרחבים וירטואליים מגוונים של התייחסויות גומלין בין-אישיות וקבוצתיות.⁷⁷ כך שהרשת המקוונת מאפשרת למעשה למפרסם צורות מגוונות של פרסום מבייש, היכולות להעביר בו-זמנית בדרכים שונות מסר שלילי דומה.

יותר מכך, הרשתות החברתיות (בעיקר פייסבוק וטוויטר), שהן האמצעי המרכזי לביוש הווירטואלי, נהפכו סמוך להקמתן לא רק לערוץ תקשורת מרכזי, אלא גם למדיום הזוכה בסיקור משמעותי בערוצי התקשורת המסורתיים והמקוונים – דבר שמעצים עוד יותר את ממדי הביוש.⁷⁸

לשינויים המשמעותיים שחלו באמצעי הביוש הפומבי ובמדיו יש לצרף שינוי משמעותי נוסף, בדמות שחקן חדש בזירת הביוש המקוון: המפרסם האנונימי. פרסומים מביישים עלולים להתפרסם על ידי מפרסם אנונימי או מפרסם המחזיק בזהות בדויה.⁷⁹

מבני הנוער חוו בעצמם ביוש או מכירים אישית אדם שחווה ביוש. ראו **דוח שנתי: התקשורת בישראל 2016**, לעיל ה"ש 13, בעמ' 72. עוד לגבי שנת 2016, סקר של מחלקת המחקר של המשרד לבטחון הפנים הצביע גם הוא על עלייה במספר בני הנוער שנפגעו מביוש ברשת. על פי הסקר, אחד מכל שלושה בני נוער נפגע מביוש או מהשפלה באמצעות הרשתות החברתיות (בשנת 2015 עמד הנתון על צעיר אחד מכל ארבעה). ראו שם. לבסוף, בסקר של איגוד האינטרנט הישראלי משנת 2017 נמצא כי 35% מבני הנוער הגולשים במרשתת חוו פגיעה כלשהי ברשת בשנתיים האחרונות: 16% מבני הנוער שנפגעו דיווחו כי חוו ביוש, 9% חוו הפצת תמונות מביכות או אישיות, ואילו 17% מבני הנוער הודו כי השתתפו בפגיעה באחר ברשת. ראו אילן גטניו "סקר: 35% מבני הנוער נפגעו ברשת בשנתיים האחרונות" **ישראל היום** 30.8.2017, 13.

⁷⁷ קרין ברזילי-נהון וגד ברזילי "חופש הביטוי המעשי והמדומיין באינטרנט: על בטלותה והולדתה המחודשת של הצנזורה" **משפט, חברה ותרבות – שקט, מדברים! התרבות המשפטית של חופש הביטוי בישראל** 483, 489 (מיכאל בירנהק עורך, 2006).

⁷⁸ **דוח שנתי: התקשורת בישראל 2015**, לעיל ה"ש 15, בעמ' 17. כיום, בשל הצורך של כלי התקשורת המסורתיים להישאר רלוונטיים ועדכניים, כל פוסט בפייסבוק או ציוץ בטוויטר עשויים ליהפך לידיעה חדשותית במהדורת חדשות מרכזית, באופן מהיר ותכוף, מבלי שעורכי אותה מהדורה בדקו בהכרח עד הסוף את כל הנתונים ואת כל המידע שפורסם, בשל לחצי זמן והתחרות הגדולה בענף התקשורת. הדבר יוביל לרוב להבהרה ולהתנצלות מצידם על הפגיעה בפרט זה או אחר בשל אי-הדיוק בהצגת הדברים, אולם הנזק כבר נעשה. בהקשר זה ניתן לראות מדרג בין הרשתות החברתיות לבין כלי התקשורת המסורתיים מבחינת מידת הפגיעה הגלומה בביוש, אשר נתפסת כחמורה בהרבה בקטגוריה האחרונה.

⁷⁹ להבחנה בין זהות בדויה (פסידונימיות) לבין אנונימיות ראו את חיבורו פורץ הדרך של אלעד אורג "זכות לזהות מידע" **עיני משפט** לג 423, 454–455 (2010). יוער כי בחיבורו מבקש ד"ר אורג להכיר בזכות משפטית חדשה – **הזכות לזהות מידע**, שהיא זכותו של אדם לקיום זהות המידע שלו, כלומר, זכותו לתקינותם של מגנוני המידע המאפשרים לאחרים לזהותו ולדעת ולזכור מיהו ומיהו. ראו שם, בעמ' 437.

ה"אלמוניות" או ה"אנונימיות ברשת" עומדות בסתירה לפעילות ההידודית בין הגולשים, ומהוות ציר מרכזי בפעילות הווירטואלית. האינטרס של מי שמביע עמדה לשמור על אנונימיות מוגן מכוח הזכות לחופש ביטוי ומכוחה של הזכות לפרטיות.⁸⁰ לדעת ד"ר אלעד אורג, הזכות לאנונימיות (הזכות שלא ידעו מי אני) והזכות לזהות (הזכות שיֵדעו מי אני) הן שתי זכויות חשובות, המבקשות לאפשר לפרטים בחברה שליטה מסוימת בניהול האופן שבו הם מוצגים כלפי שאר העולם.⁸¹ האנונימיות היא לעיתים חלק מהמסר הגלום בביטוי, ושמירה על האנונימיות היא לעיתים הכרחית לעצם האפשרות והנכונות להתבטא.⁸² פרופ' ברק מדינה מסביר כי הפרסום בעילום שם מאפשר חירות רבה יותר להתבטא, בעיקר בשל כך שהמפרסמים אינם כפופים לתגובות חברתיות על הפרסום, אך גם לנוכח הסברה שכך הם אינם כפופים להוראות הדין.⁸³ כפי שנראה, האנונימיות הפוגענית ברשת, על מאפייניה השליליים, תורמת תרומה של ממש לממדי הביוש העצומים. זאת, לנוכח מורכבות האכיפה כלפי המפרסם האנונימי והצורך בכלים משפטיים מיוחדים וייחודיים על מנת להתמודד עימה.

האנונימיות משמשת אף הבסיס המרכזי למבנה הוולונטרי והלא-פורמלי של הרשת, שכן הגולשים יכולים לבחור אם להביע את עצמם ולחשוף את רעיונותיהם – או, להבדיל, לגדף ולקלל – וזאת כמעט מבלי להיות חשופים לסנקציה חברתית או משפטית.⁸⁴ למרבה הצער, הניסיון המעשי מלמד כי הגולשים במרשתת מנצלים את היכולת להתבטא באנונימיות ברשת דווקא כדי להזיק לזולתם.⁸⁵ כדברי השופט פוגלמן, "האנונימיות המאפיינת את המרחב הווירטואלי מקלה במידת מה על ביצוען של עוולות אזרחיות, ולעיתים – אף על ביצוען של עבירות פליליות".⁸⁶ כך, למשל, מפרסם אנונימי יכול לפגוע בשמו הטוב של אדם על ידי פרסום אמירה פוגענית או על ידי הפצת תמונה שתפגע בפרטיותו. כעת, על מנת שיעלה בידי הנפגע לתבוע את המפרסם האנונימי

80 בלשונו של המשנה לנשיאה ריבלין, "האפשרות להתבטא באופן אנונימי היא חלק מחופש הביטוי", ובהמשך: "האנונימיות היא גם חלק מן הזכות לפרטיות" (רע"א 4447/07 מור נ' ברק אי.טי.סי. [1995] החברה לשרותי בזק בינלאומיים בע"מ, פ"ד סג(3) 664, פס' 11 ו-13 לפסק דינו, בהתאמה (2010)). באותו עניין נדחתה בקשה של נפגע מתוכן אנונימי שהועלה למרשתת לחייב את הספקית לחשוף פרטים מזהים על אודות המפרסם האנונימי.

81 הדברים נלמדים מחיבורו של אורג, לעיל ה"ש 79.

82 עניין מור, לעיל ה"ש 80, פס' 11 לפסק דינו של המשנה לנשיאה ריבלין.

83 ברק מדינה דיני זכויות האדם בישראל 554 (2016).

84 אורן גולן "נעורים בעידן האינטרנט: אמון והקוד הבלתי פורמלי" 269, 271 (תמר רפפורט ואהוביה כהנא עורכים, 2012).

85 אמל ג' בארין ויצחק כהן "חשיפת זהותם של משתמשים אנונימיים באינטרנט – נקודת מבט מוסדית" מחקרי משפט כח 7 (2012). על חומרת הביוש האנונימי על פי ההלכה היהודית ראו זולדן, לעיל ה"ש 18, בעמ' 296.

86 ע"פ 8225/12 חברה פלונית בע"מ נ' פלוני, פס' 15 לפסק דינו של השופט פוגלמן (פורסם באר"ש, 24.2.2013).

ולממש את זכות הגישה שלו לערכאות,⁸⁷ עליו לעמוד על זהותו האמיתית. לשם כך נדרש שיתוף פעולה מצידן של ספקיות השירות, המחזיקות בפרטים אלה ומהוות חלק מעולם ה"תיווך" המאפיין את סביבת המידע המודרנית.⁸⁸ הן הפסיקה⁸⁹ והן הספרות⁹⁰ בישראל התמודדו עם שאלת החשיפה של גולשים אנונימיים במרשתת, כאשר דרישת החשיפה מופנית כלפי צד שלישי ("מתווך") – ספק השירות או האתר המארח – ועל רקע תביעות נזיקין, לפי חוק איסור לשון הרע או חוק הגנת הפרטיות, שביקשו להגיש מי שנפגעו מדבר מה שפורסם ברשת.⁹¹ נכון לימים אלה, עמדת הפסיקה בישראל היא כי אין לקבל את הדרישה לחשיפת שמות הנחבצים הפוטנציאליים.⁹² ההלכה הנוהגת,

87 לעניין זכות הגישה לערכאות ראו ע"א 733/95 ארפל אלומיניום בע"מ נ' קליל תעשיות בע"מ, פ"ד נא(3) 577 (1997); אהרן ברק "זכות הגישה למערכת השיפוטית" ספר שלמה לוי 31 (אשר גרוניס, אליעזר ריבלין ומיכאל קרייני עורכים, 2013). כן ראו דנ"א 5698/11 מדינת ישראל נ' דיראני (פורסם באר"ש, 15.1.2015).

88 ראו אורג, לעיל ה"ש 79, בעמ' 431–433.

89 עניין מור, לעיל ה"ש 80; ע"א 9183/09 The Football Association Premier League Limited נ' פלוני, פ"ד סה(3) 521 (2012). פסק הדין האחרון ניתן ברוב דעות השופטים ריבלין ומלצר נגד דעת המיעוט של השופט הנדל. בשני המקרים דחה בית המשפט העליון ברוב דעות (מפי השופט ריבלין בחוות דעת מקיפה) את בקשותיהם של התובעים הפוטנציאליים, שנפגעו מפרסום אנונימי במרשתת, לחייב את הספקיות לחשוף את זהותו של אותו מעוול אנונימי.

90 אמל ג'בארין "על אחריותם של אתרי אינטרנט לתוכן מזיק של משתמשים בראי הניתוח הכלכלי למשפט" קרית המשפט ט 263 (2011); ג'בארין וכהן, לעיל ה"ש 85; אמל ג'בארין "הזכות לאנונימיות, זכות הגישה לערכאות, סמכות טבועה ומה שביניהן" מחקרי משפט כט 309 (2013); מיכאל בירנהק "חשיפת גולשים אנונימיים ברשת" חוקים ב 51 (2010); מיכאל בירנהק מרחב פרטי: הזכות לפרטיות בין משפט לטכנולוגיה 365–368 (2011) (להלן: בירנהק מרחב פרטי); טל זרסקי ומיכל לביא "שומרים על קשר: הצעה למודל חדש לאחריות מתווכים מקוונים" משפטים מג 631 (2013); מיכל לביא אחריות מתווכי תוכן לעולות ביטוי: הקשר חברתי, משפט וטכנולוגיה (2018) (להלן: לביא אחריות מתווכי תוכן לעולות ביטוי).

91 ע"א 5739/18 מפעילי האתר www.oligarchescorts.com נ' מדינת ישראל, פס' 46 לפסק הדין (פורסם באר"ש, 15.10.2018) (להלן: עניין מפעילי האתר). יש להדגיש כי המחוקק טרם אמר את דברו בעניין, הגם שהוכן תזכיר חוק אשר עוסק בסוגיה וקובע מבחן של "חשש של ממש לביצועה של עוולה". ראו ס' 15(ב) לתזכיר חוק מסחר אלקטרוני, התשס"ו-2005.

92 ראו עניין מור, לעיל ה"ש 80, עמדת הרוב של השופטים ריבלין ולוי, שלפיה אין כיום מסגרת דיונית הולמת למתן צו לחשיפת זהותו של גולש אנונימי, ואין לייצר מסגרת כזו באמצעות חקיקה שיפוטית. זאת, אל מול עמדת המיעוט של השופט רובינשטיין, שסבר כי אם תובע פוטנציאלי מראה כי בידיו תביעה טובה נגד מי שפגע בו במרשתת – "נתבע פוטנציאלי" – אזי על בית המשפט להורות על חשיפת זהותו. כן ראו עניין מפעילי האתר, לעיל ה"ש 91, פס' 46 לפסק הדין. יודגש כי הלכת מור, השוללת את חשיפת פרטיהם של גולשים אנונימיים, היא ההלכה הנוהגת בהקשר של הגשת תביעות דיבה. בהקשר של עולות אחרות טרם נקבעה הלכה עקרונית, ואין לנו אלא להפנות בעניין זה לדבריו של השופט ריבלין בע"א 1622/09 גוגל ישראל בע"מ נ' חברת ברוקרטוב, פס' 3 לפסק דינו של המשנה לנשיאה ריבלין (פורסם באר"ש, 1.7.2010) (להלן: עניין גוגל).

העולה בקנה אחד עם הערכים החשובים של חופש הביטוי ושל הזכות לפרטיות, התבססה במידה רבה על העדרם של הסדרים מיוחדים בנושא זה, שהוא רגיש מאין כמותו.⁹³

מבחינתם של מי שנפגעו מפרסום אנונימי של תמונה, סרטון, אמירה וכיוצא בהם, ההלכה הנוהגת קשה ביותר, שהרי כל פנייה של מי שנפגע מפרסום אנונימי לספק המרשתת תיענה בדחייה. גם כל פנייה של הנפגע לבית משפט השלום או המחוזי בבקשה שיוורה לאותו ספק לחשוף את פרטי המפרסם האנונימי תיענה בשלילה מוחלטת, בשל ההלכה הנוהגת מבית מדרשו של בית המשפט העליון. בכך נשללת למעשה מן הנפגע האפשרות להגיש תביעה אזרחית נגד אותו מפרסם אנונימי, למצות את הדין עימו, להגן על זכויותיו שנפגעו ולזכות בסעד ממשי. זוהי פגיעה קשה ביותר בכמה ערכים בסיסיים בעלי מעמד חוקתי: ערך אחד הוא זכות הגישה של הנפגע לערכאות, והערכים האחרים הם הזכות לשם טוב והזכות לפרטיות, שעל חשיבותן הרבה אעמוד בהמשך. יותר מכך, בהלכה הנוהגת יש כדי לעודד גולשים אנונימיים להמשיך לפגוע באחרים בכסות האנונימיות המבוצרת. אפילו נאמר כי אין בהלכה כל עידוד לעוול, אין כל ספק שיש בה כדי לפגוע בהרתעת מביישים פוטנציאליים על חשבון שמם הטוב ופרטיותם של הנפגעים.

כפועל יוצא ממחסום האנונימיות השיפוטי ניכר כי מי שנפגע מפרסום אנונימי כזה או אחר הנופל בתחומם של חוק איסור לשון הרע⁹⁴ או חוק הגנת הפרטיות⁹⁵ ינסה לעשות שימוש בהליכים פליליים חלף ההליך האזרחי. זאת, הן מפני שהחקיקה מאפשרת את הדבר והן מפני שמחסום האנונימיות אינו עומד בפני גורמי האכיפה הפלילית. דרך המלך בהקשר זה היא הגשת תלונה במשטרה. הבעיה שיכולה להיווצר היא שהן ההחלטה לחקור (בעברה שאינה פשע) והן ההחלטה להעמיד לדין נתונות לשיקול דעתם הבלעדי של הגורמים המוסמכים ברשויות הנוגעות בדבר.⁹⁶ ברי כי החלופה האחרת, בדמות האפשרות לנהל קובלנה פלילית בעניין, בכל הנוגע בחשד לביצועה של עברה פלילית על פי חוק איסור לשון הרע או חוק הגנת הפרטיות,⁹⁷ אינה

93 עניין מור, לעיל ה"ש 80, פסק דינו של המשנה לנשיאה ריבלין. כן ראו עניין מפעילי האתר, לעיל ה"ש 91, פס' 46 לפסק הדין.

94 לאור ס' 6 לחוק איסור לשון הרע.

95 לאור ס' 5 לחוק הגנת הפרטיות.

96 ראו ס' 59 ("חקירת המשטרה") וס' 62 ("העמדה לדין וסגירת תיק") לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982 (להלן: חסד"פ).

97 אפשרות המוסדרת בס' 8 ("קובלנה") לחוק איסור לשון הרע, שלפיו "עבירה בשל לשון הרע לפי חוק זה תהא בין העבירות שבהן רשאי הנפגע להאשים על ידי הגשת קובלנה לבית המשפט"; ובס' 68 לחסד"פ, המאפשר הגשת קובלנה בעברות המנויות בתוספת השנייה, אשר כוללות, על פי פרט 12 לתוספת, גם "עבירות לפי חוק הגנת הפרטיות". כן ראו ס' 73-98 לחסד"פ, המסדירים את הפרוצדורה לניהולה של הקובלנה. ראוי לציין כי קיימת הצעת חוק מטעם הממשלה המבקשת להביא לידי ביטול של מוסד הקובלנה הפלילית: הצעת חוק סדר הדין הפלילי (תיקון מס' 74) (ביטול קובלנה), התשע"ו-2016, ה"ח הממשלה 500.

מבטיחה כי מחסום האנונימיות יוסר. נראה כי יהא על בתי המשפט לומר את דברם בשאלת תחולתה של ההלכה הנוהגת על הליך הקובלנה הפלילית.

פרק ד: תופעת הביוש המקוון כפגיעה ב"זכות להליך הוגן"

כל דיון בתופעת הביוש במרשתת וברשתות החברתיות מחייב דיון מקדמי בשאלת פגיעתה של התופעה בזכות להליך הוגן.⁹⁸ הזכות להליך הוגן טרם עוגנה באופן מפורש בדבר חקיקה בישראל, למרבה הצער, אולם היא הוכרה בפסיקתו של בית המשפט העליון, והיא מעוגנת במשפט הביין-לאומי וכן במשפט החוקתי המשווה.⁹⁹ משמעותה של הזכות להליך הוגן היא שכל אימת שמבקשים לפגוע בזכויותיו של הפרט יש לקיים הליך הוגן שבגדרו תתברר ההצדקה לפגיעה האמורה. תחולתה של הזכות היא כללית, והיא חלה על כל סוגי ההליכים.¹⁰⁰ הזכות להליך הוגן היא זכות רחבה הכוללת זכויות נגזרות,¹⁰¹ ביניהן זכות הטיעון, הזכות לייצוג הולם, הזכות לעיון בחומר שבידי התביעה, הזכות להיות נוכח במשפט ועוד. ביסודה של זכות המסגרת להליך הוגן מונחים שיקולים כלליים של צדק, הגינות ומניעת עיוות דין.¹⁰²

אף שהזכות להליך הוגן מעולם לא עוגנה בחוק הישראלי, היא נהנתה מאז ומתמיד ממעמד רם, ועם חקיקתם של חוקי היסוד החדשים היא הוכרה כזכות חוקתית הנגזרת מן הזכות לכבוד, לשיטתם של אחדים, או מן הזכות לחירות, לשיטתם של אחרים.¹⁰³ כך,

98 לדיון ממצה בזכות בכלל ובישראל בפרט ראו בג"ץ 11339/05 מדינת ישראל נ' בית-המשפט המחוזי בבאר-שבע, פ"ד סא(3) 93, פס' 24–26 לפסק דינו של השופט לוי (2006).

99 אהרן ברק כבוד האדם – הזכות החוקתית ובנותיה כרך ב 866 (2014). כן ראו חוה שחור-לנדאו האמנה האירופית לזכויות אדם – מדריך בלוית השוואות למשפט בישראל 89–102 (2015).

100 ברק, שם, בעמ' 863. כן ראו בג"ץ 7385/13 איתן – מדיניות הגירה ישראלית נ' ממשלת ישראל, פס' 169 לפסק דינו של השופט פוגלמן (פורסם באר"ש, 22.9.2014) (להלן: עניין איתן): "אף שעיקר פעולתה של הזכות להליך הוגן היא בגדרי המשפט הפלילי, תחולתה היא כללית. היא חלה כל אימת שרשות שלטונית עושה שימוש בכוחה הכופה באופן שעלול לפגוע בזכות אדם מוגנת – בין לטובת אדם אחר (הליך אזרחי), בין לטובת אינטרס הציבור (מעשה מינהלי, הליך פלילי או הליך משמעתי)."

101 כ"פ 8823/07 פלוני נ' מדינת ישראל, פ"ד סג(3) 500, פס' 17 לפסק דינו של המשנה לנשיאה ריבלין (2010).

102 ע"פ 5121/98 יששכרוב נ' התובע הצבאי הראשי, פ"ד סא(1) 461, 559 (2006).

103 עניין מדינת ישראל נ' בית-המשפט המחוזי בבאר-שבע, לעיל ה"ש 98, פסק דינו של השופט לוי. כן ראו אסף פורת "הגנה מן הצדק בעידן החוקתי" קרית המשפט א 381, 384–385 (2001) (בפרק "ההכרה בזכות היסוד להליך ראוי"). יצוין כי אליבא דשופט אור, הזכות להליך הוגן נלמדת מהדרישה שבפסקת ההגבלה של חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו כי פגיעה בזכות היסוד לחיים תהיה מידתית. ראו שם, בעמ' 385.

למשל, על פי השופט רובינשטיין, "אדם שזכויותיו להליך הוגן נפגעו – נפגע כבודו כאדם";¹⁰⁴ על פי השופט פוגלמן, "הזכות להליך הוגן היא אפוא זכות מסגרת שנגזרת מהזכות לכבוד";¹⁰⁵ על פי השופט ריבלין, "הזכות להליך הוגן, במרכיביה הגרעיניים, היא תנאי הכרחי להגנה על החירות";¹⁰⁶ ואילו על פי השופט דנציגר, "מהווה הזכות להליך הוגן זכות חוקתית הנגזרת מן הזכות לכבוד ומן הזכות לחירות";¹⁰⁷ וזו אף עמדתו של השופט הנדל.¹⁰⁸ אכן, מעמדה החוקתי של הזכות להליך הוגן הוכר בשורה ארוכה של פסקי דין, והוא אף מקובל על הספרות המשפטית.¹⁰⁹

טענתי המרכזית היא כי תופעת הביוש במרשתת מעוררת טענות כבדות משקל בדבר הפיכת המרשתת ל"בית דין שדה" עתיר תהודה, המאפשר להמון לנהל "משפטי שדה" נגד פרטים או חברות אשר לא הוכחו אשמתם הפלילית או חבותם האזרחית. עצם העלאתה של תלונה סובייקטיבית במרשתת על קיפוח או עוול, מבלי שנחקר אם אמת היא ומבלי שנשקל משקלה האמיתי, די בה לגרום לנחשולים של ביוש והוקעה פומביים.¹¹⁰ Solove מכנה תופעה זו "mob justice".¹¹¹

בהקשר הפלילי תופעת הביוש ברשת פוגעת באופן הקשה ביותר בזכות להליך הוגן על רוב נגזרותיה – מ"חזקת החפות",¹¹² דרך כללי הצדק הטבעי¹¹³ וזכות הייצוג,¹¹⁴

104 ע"פ 9956/05 שי נ' מדינת ישראל, פ"ד סג(2) 742, פס' ט' לפסק דינו של השופט רובינשטיין (2009).

105 עניין איתן, לעיל ה"ש 100, פס' 172 לפסק דינו של השופט פוגלמן.

106 עניין פלוני, לעיל ה"ש 101, פס' 16 לפסק דינו של המשנה לנשיאה ריבלין.

107 ע"פ 8868/11 בגימוב נ' מדינת ישראל, פס' 27 לפסק דינו של השופט דנציגר (פורסם באר"ש, 23.8.2012). השורר לדנ"פ 5852/10 מדינת ישראל נ' שמש, פ"ד סה(2) 363, פס' 31 לפסק דינו של השופט דנציגר (2012).

108 ע"פ 7915/15 גדבאן נ' מדינת ישראל, פס' 9 לפסק דינו של השופט הנדל (פורסם באר"ש, 9.7.2017).

109 ברק, לעיל ה"ש 99, בעמ' 869. יש לציין כי אליבא דפרופ' ברק מדובר ב"זכות-הבת להליך הוגן". גם לדידו של השופט פוגלמן בעניין איתן, לעיל ה"ש 100, פס' 169 לפסק דינו, מדובר ב"זכות הבת' החוקתית להליך הוגן".

110 השורר עטיפה של משפט: צבי א' טל – האדם והשופט 356 (אייל נון עורך, 2017) (להלן: טל – האדם והשופט).

111 ראו SOLOVE, לעיל ה"ש 17, בעמ' 78: "Shaming is nothing new – we've been doing it for centuries. But Internet shaming creates a permanent record of a person's transgressions. And it is done by amateur self-appointed investigative reporters, often without affording the target a chance at self-defense. Numerous others then join in to help shame the victim, creating the cyberspace equivalent to mob justice".

112 לדין ממצה ואף ביקורתי בחזקת החפות ראו רינת קיטאי סנג'רו המעצר: שלילת החירות טרם הכרעת הדין 31–57 (2011).

113 כוונתי לשני אלה: הכלל האוסר משוא פנים וניגוד עניינים, והכלל המחייב הענקת זכות טיעון. להרחבה ראו דפנה ברק-ארוז משפט מינהלי כרך א 461 (2010).

114 לזכות הייצוג ראו אסף פורת "על הזכות לייצוג משפטי בהליכי משמעת – המקרה המיוחד של הדין

ועד לזכות לניהול משפט פומבי והוגן, הכולל את כל הערובות הדרושות לנאשם. כך, למשל, אחת הפגיעות החמורות ביותר בזכות מתקיימת כל אימת שבאמצעות הביוש "חזקת החפות" המוענקת לכל נהפכת ל"חזקת אשמה", כך שנטל ההוכחה, המוטל ברגיל על התביעה, מועבר אל שכמו של החשוד, מושא הביוש, הנדרש כעת להוכיח את חפותו מכל אשמה, שהוטחה בו לראשונה במרשתת.¹¹⁵

גם בהקשר האזרחי תופעת הביוש במרשתת גובה מחיר כבד בכל הנוגע בזכות להליך הוגן, שאינה מתמצה כאמור בהליך הפלילי. עצם קיומו של ההליך החלופי ברשת פוגע בזכות הבסיסית לנהל הליך אזרחי, פומבי והוגן לפני שופט מקצועי, ניטרלי, אובייקטיבי ובלתי תלוי,¹¹⁶ תוך כיבוד זכות הטיעון,¹¹⁷ זכות הייצוג והזכות לחקירה נגדית.¹¹⁸ כפועל יוצא מכך נגרמת פגיעה קשה נוספת בכבודם, בשמם הטוב ובפרטיותם של מושאי הביוש במרשתת, והדברים ידועים.

ד"ר אורית קמיר¹¹⁹ מסבירה כי הביוש במרשתת וברשתות החברתיות – כמו הביוש המסורתי – אינו מושגת על הוכחות מעבר לכל ספק סביר, ואינו מכיר בחובת ההליך ההוגן או בחזקת החפות. הכלי הזמין של ביוש במרשתת אינו מבטיח צדק, אף שלעיתים נדמה שהוא כזה. זהו כלי נטול איזונים ובלמים, כלי כוחני ויצרי ללא כל סייג. אם יש בו צדק, זהו "צדק של כיכרות". אכן, לפעמים מי שנתלו על ידי ההמון נהגו באופן מעורר

המשמעותי בצבא" **משפט ועסקים** יז 469, 477–483 (2014) (להלן: פורת "על הזכות לייצוג משפטי בהליכי משמעת").

115 בהקשר זה כוונתי בעיקר למקרים של ביוש שלא קדמה להם תלונה במטרה ובעקבותיה חקירה פלילית, וכן למקרים שבהם למרות הגשת התלונה, זו לא הובילה לחקירה או שהחקירה לא הניבה כתב אישום.

116 עמדתי מאמצת את האתוס בדבר היות השופט ניטרלי, אובייקטיבי ובלתי תלוי. ראו בהקשר זה ע"א 8743/04 בר"נר נ' רוט, פ"ד נט(4) 104, 112–113 (2004). מובן שיש המבקרים אתוס זה וגורסים כי הוא אינו עולה בקנה אחד עם המציאות. ראו, למשל, יששכר (איסי) רוזן-צבי "האם שופטים הם כבני אדם? כינון דמות השופט בראי כללי הפסלות" **משפט וממשל** ח 49 (2005); איריס קנאור ואברהם טננבוים "אם יש ספק אין ספק: כללי פסילת שופטים בשל היכרות קודמת – הצעה לרפורמה" **משפטים על אחר** יב 163 (2018).

117 לזכות הטיעון בהקשר זה ראו פורת "על הזכות לייצוג משפטי בהליכי משמעת", לעיל ה"ש 114, בעמ' 473–477.

118 יוער כי הזכות לחקירה נגדית בהליך האזרחי אינה מוכרת כחלק מהזכות להליך הוגן, וכי אף בנוגע להליך הפלילי טרם נקבעה הלכה שלפיה זכות זו מהווה חלק מזכותו של נאשם להליך הוגן. ראו לעניין זה את עמדות השופטים ברק-ארז וזילברטל אל מול עמדתו של השופט הנדל בעניין **גדבאן**, לעיל ה"ש 108. עם זאת, אליבא דפרופ' ברק, הזכות להליך הוגן כוללת אף את זכות הנאשם לחקור חקירה נגדית. ראו שם, פס' 13 לפסק דינו של השופט הנדל, המפנה לספרו של ברק, לעיל ה"ש 99, בעמ' 865. עוד ראו שאול כהן "הזכות לחקירה נגדית של עד (בשולי פרשת הולילנד)" **משפט מפתח** 2, 51 (2014).

119 אורית קמיר "פרשת סילבן שלום: שיימינג אינו התשובה" **הארץ** 21.12.2015 www.haaretz.co.il/2015/12/21/opinions/premium-1.2803307.

סלידה, אך הליך הביוש עצמו מסוכן עד כדי כך שלא ברור כלל אם הוא מצדיק את התוצאה הספציפית במקרה מסוים.

בעייתיות נוספת, המיוחדת לביוש ברשת, נוגעת בכללי ההתיישנות שבחקיקה, הן בתחום הפלילי והן בתחום האזרחי. הכל מכירים בעובדת קיומה של תקופת התיישנות על פי חוק בכל הנוגע בפתיחתם ובניהולם של הליכים באולמות בתי המשפט השונים. אולם בכל הנוגע ב"הליכי ביוש" במרשתת לעולם אין התיישנות. כך, למשל, בחלוף תקופת ההתיישנות לא יהיה אפשר לנהל שום הליך משפטי בנוגע לחשד למעשה של הטרדה מינית מצד פלוני או אלמוני. לא כך לגבי ניהול "הליך" ברשת; כאן הדרך לבייש את פלוני או אלמוני בגין המעשים שנטען כי עשו בעבר הרחוק פתוחה תמיד.¹²⁰

יש להדגיש כי בכל הנוגע בביוש פומבי כטומן בחובו פגיעה בזכות להליך הוגן, יש להבחין בין שני מקרים של ביוש: ביוש פרטי (שלילי) וביוש רשמי (חיובי). בעוד הביוש הפרטי נעשה "כלאחר יד" על ידי גורם פרטי, שאינו מחויב לעקרונות ההליך ההוגן, הביוש הרשמי נעשה באופן מסודר על ידי גורם ציבורי, אשר מחויב לעקרונות ההליך ההוגן ולכן מחויב לקיים דיון משפטי שתכליתו בירור העובדות לאשורן.¹²¹ בשעה שמעשה הביוש הפרטי מהווה פגיעה בזכות להליך הוגן, מעשה הביוש הרשמי, לעניות דעתי, לרוב אינו פוגע בזכות זו.¹²²

120 השוו יחיאל גוטמן "מה שאותי מטריד" **מעריב** 1.12.2017. מובן שהעובדה שתקופת ההתיישנות חלפה – שהרי "לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים" (קהלת ג 1) – אינה מונעת הפעלת סנקציות שאינן משפטיות, כגון עריכת תחקיר עיתונאי, קיום מחאה ציבורית או דרישה ציבורית להתפטרות, להפסקת תקצוב וכדומה. כך, לדוגמה, בעקבות התחקיר של התוכנית **עובדה** בעניינו של האלוף (במיל') והשר רחבעם זאבי ("גנדי") המנוח, שייחס לו מעשים פליליים, לרבות עברות מין ("הסודות האפלים של גנדי" (קשת 12, 14.4.2016)), דרש ח"כ יואל חסון משר האוצר כחלון להקפיא את העברת התקציב להנצחת מורשתו של זאבי. ראו יהונתן ליס "תחקיר 'עובדה': רחבעם זאבי תקף מינית באופן סדרתי והילך אימים באמצעות עבריינים" **הארץ** 14.4.2016 www.haaretz.co.il/ 14.4.2016 news/law/1.2915986. כן ראו את החלטתה של השופטת ענת רביד בעניין שידור התוכנית: ת"א (מחוזי ת"א) 5977-04-16 **זאבי נ' שידורי קשת בע"מ** (פורסם בנבו, 7.4.2016). לביקורת על אודות עצם עריכת התחקיר לאחר מותו של זאבי ראו מתי גולן "גנדי לא יכול להשיב. עובדה" **גלובס** 11.4.2016 www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001116564; חיים שיין "התחקיר על גנדי: שיימינג למען רייטינג" **ישראל היום** 17.4.2016 www.israelhayom.co.il/opinion/373977.

121 השוו עניין **פלוני נ' בית הדין הרבני הגדול בירושלים**, לעיל ה"ש 19, פס' מג לפסק דינו של המשנה לנשיאה רובינשטיין.

122 בשים לב להריגים, בדמות מקרים של ביוש רשמי שאינו מוצדק ואף פוגע בזכות להליך הוגן, כגון אמירות פוגעניות ומיותרות של שופטים בפסקי דין כלפי עדים (כולל מתלוננות ועדים מומחים) שהופיעו לפנייהם, ואשר נעדרים כל יכולת להתגונן. ראו לעניין זה פורת "זכות הערעור של העד?!", לעיל ה"ש 28, בעמ' 31–33; סטמרי, לעיל ה"ש 28.

פרק ה: ההתנגשות שבין חופש הביטוי (של המבייש) לבין הזכות לשם טוב והזכות לפרטיות (של המבויש)

תופעת הביוש הפומבי יונקת את חיותה מעקרון העל הבסיסי בדבר חופש הביטוי, ואילו הניסיון למגר את התופעה יונק את חיותו משני עקרונות העל המבקשים להגן על המבויש: הזכות לשם טוב והזכות לפרטיות. לנוכח "ההתנגשות הענקים" דרוש איזון חוקתי אופקי¹²³ בין ערכי היסוד הללו, המצויים באותו מפלס במדרג זכויות האדם, ולשם כך מתבקש דיון קצר בשלושתם.

1. חופש הביטוי

חופש הביטוי הוא אבן פינה בכל משטר דמוקרטי. הוא מתפרש על כל אשר יבטא אדם ביחיד כבציבור, בכתב ובעל פה, בעיתונות על כל צורותיה, במידע על כל צורותיו, בסרטים, בטלוויזיה, במחזות ובפרסומות, וכמובן במרשתת וברשתות החברתיות.¹²⁴ חופש הביטוי הוא הזכות למסור ולקבל מידע, להביע בפומבי עמדות ורגשות, ולהיחשף אליהן. חופש הביטוי חשוב מאוד למימוש האוטונומיה של הפרט, ומכאן ההכרה בו במסגרת אגד הזכויות בדבר כבוד האדם.¹²⁵ פסק הדין המרכזי שהכיר בזכות ההלכתית לחופש הביטוי בישראל ניתן בשנותיה הראשונות של המדינה על ידי השופט אגרנט בעניין קול העם המפורסם.¹²⁶ למן פסק דין זה חופש הביטוי נתפס כזכות מרכזית הניצבת בנדבך העליון של זכויות היסוד בישראל.¹²⁷

הביוש הפומבי הינו מעשה החוסה תחת עקרון העל של חופש הביטוי, אולם ככל זכות אחרת, חשובה ככל שתהיה, אין מדובר בזכות מוחלטת על פי השיטה הישראלית,

123 בכל הנוגע באיזון שיפוטי בין זכויות מקובל להבחין בין "איזון אופקי" לבין "איזון אנכי". נוסחת "האיזון האופקי" נועדה לאפשר את קיומן המשותף של שתי הזכויות, שהן בדרך כלל שוות מעמד, תוך שהיא קובעת את מידת הווייתור ההדדי של הזכויות, וכן קובעת תנאים של מקום, זמן והיקף על מנת לאפשר את קיומן המשותף. לעומת זאת, נוסחת "האיזון האנכי" בוחנת – בהתקיים התנגשות בין זכויות שאינן שוות מעמד – את נקודת האיזון שבה תיסוג זכות אחת מפני האחרת. נקודת האיזון תיקבע על פי אמות מידה של חומרת הפגיעה וההסתברות להתרחשותה. ראו רע"א 4708/03 חן נ' מדינת ישראל, משרד הבריאות, פ"ד ס(3) 274, 296 (2005).

124 טל – הארם והשופט, לעיל ה"ש 110, בעמ' 347.

125 מדינה, לעיל ה"ש 83, בעמ' 431.

126 בג"ץ 73/53 חברת קול העם בע"מ נ' שר הפנים, פ"ד ז 871 (1953).

127 ברק, לעיל ה"ש 99, בעמ' 707 (בפרק "זכות-הבת לחופש הביטוי"). לדיון מקיף בנוגע לחופש הביטוי ראו ראם שגב (בהנחיית מרדכי קרמיניצר) חופש הביטוי – הצדקות וסייגים (המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2008).

כי אם בזכות יחסית, וקיים הכרח לאזן בינה לבין זכויות וערכים חשובים אחרים המתנגשים בה.¹²⁸

על חשיבותו של עקרון חופש הביטוי בישראל נכתבו תילי תילים של פסקי דין ומאמרים, ולכן אבקש לעמוד בקצרה בלבד על מעמדו החוקתי, על משקלו הסגולי, על תכליותיו ועל מקומו בעידן המרשתת. חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו אינו כולל בחובו זכות עצמאית לחופש ביטוי, אולם הכל מסכימים בדבר מעמדו החוקתי של עקרון-העל כנגזר מחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו.¹²⁹ לעניין המשקל הסגולי, "חופש הביטוי הוא מרכיב מרכזי בכל משטר דמוקרטי".¹³⁰ הוא זכה ב"מקום של כבוד בהיכל זכויות היסוד של האדם".¹³¹ בעיני הנשיא אגרנט, הוא "ציפור נפשה של הדמוקרטיה".¹³² לעניין התכליות, חופש הביטוי הוא החופש של הפרט להגשים את עצמו ולגבש לעצמו השקפת עולם ודעה; הוא החופש של הפרט ושל הכלל להוציא לאור את האמת; והוא החופש של בני החברה כולה להחליף דעות והשקפות, ולנסות לשכנע איש את רעהו, על מנת לעגן ולפתח את הדמוקרטיה.¹³³

לעניין חופש הביטוי בעידן המרשתת והרשתות החברתיות, כפי שחזה פרופ' יצחק זמיר,¹³⁴ חופש הביטוי הושפע מאוד מן המרשתת, הן במובן הפעיל של החופש להשמיע והן במובן הסביל של החופש לשמוע, עד כדי כך שהמרשתת נחשבת כיום "כיכר העיר" החדשה של הדמוקרטיה, שהכל שותפים לה.¹³⁵ יש אף שיאמרו כי הרשת משמשת "קטליזטור לחופש הביטוי".¹³⁶ אשר על כן, שומה להישמר מכל משמר מפני פגיעה בשיח החופשי ב"כיכר העיר" החדשה ובזרימת המידע במרשתת, שכן "חופש הביטוי הוא נשמת אפו, וזכות הגישה למידע היא לחם חוקו".¹³⁷ אולם "חופש הביטוי של עידן האינטרנט אינו כחופש הביטוי של העידן הקדם אינטרנטי".¹³⁸ הזכות לחופש הביטוי נהייתה מוחשית יותר. אם בעבר היכולת להעביר

128 רע"פ 5991/13 סגל נ' מדינת ישראל, פס' 1 לפסק דינו של השופט הנדל (פורסם באר"ש, 2.11.2017).

129 ברק, לעיל ה"ש 99, בעמ' 708–711 (בפרק "זכות-הבת לחופש הביטוי"). יש המוצאים את עיגונו החוקתי של חופש הביטוי בעקרון כבוד האדם שבחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו; ויש המוצאים את עיגונו החוקתי דווקא בזכות לחירות, המוגנת מכוח ס' 5 ו-11 לחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. ראו עניין האגודה לזכויות האזרח בישראל, לעיל ה"ש 74, פס' 12 לפסק דינו של השופט מלצר.

130 רע"א 4740/00 אמר נ' יוסף, פ"ד נה(5) 510, 518 (2001).

131 בג"ץ 153/83 לוי נ' מפקד המחוז הדרומי של משטרת ישראל, פ"ד לח(2) 398, 393 (1984).

132 ע"פ 255/68 מדינת ישראל נ' בן משה, פ"ד כב(2) 427, 435 (1968).

133 בג"ץ 399/85 כהנא נ' הוועד המנהל של רשות השידור, פ"ד מא(3) 255, 272 (1987).

134 יצחק זמיר "חופש הביטוי באינטרנט – דברי פתיחה" משפט וממשל ו 353 (2003).

135 עניין מור, לעיל ה"ש 80, פס' 14 לפסק דינו של המשנה לנשיאה ריבלין.

136 רועי ריינזילבר "ניטרליות רשת בפלטפורמות סלולריות" דין ודברים ח 447, 450 (2015).

137 ע"מ 3782/12 מפקד מחוז תל אביב-יפו במשטרת ישראל נ' איגוד האינטרנט הישראלי, פ"ד סו(2) 159, פס' 13 לפסק דינו של השופט סולברג (2013).

138 עניין מור, לעיל ה"ש 80, פס' 14 לפסק דינו של המשנה לנשיאה ריבלין.

מסרים בתפוצה רחבה וליטול חלק משמעותי בשיח הציבורי הייתה שמורה בפועל למתי מעט, ובעיקר לאמצעי התקשורת עצמם או לאלה שהיו בעלי גישה אליהם, הגיעה המרשתת ופתחה את שעריה לכל.¹³⁹ בלשונו הקולעת של השופט חשין:

“אם עד־כה לא היה היחיד יכול להשמיע את קולו אל רבים, אלא אם אמצעי תקשורת מקובל – הרדיו או הטלוויזיה – הואיל בטובו לאפשר לו להשמיע את קולו, הנה כיום נפתחה הבימה בפני הכול, והיחיד יכול שיהיה גם מאזין גם דובר. יהיו אף מי שיאמרו כי זוהי הדמוקרטיה בגאונה: שכל יחיד יוכל לומר את דברו ולהשפיע על חברו ועל מי שאינו חברו.”¹⁴⁰

אותה נגישות של כל פרט ופרט בעידן המקוון לבמות ביטוי בעלות תהודה רחבה, המגיעה לעיתים לכדי רבבות אנשים, היא מבורכת, שכן היא מאפשרת מנעד רחב יותר של ביטויים ובכך מעשירה את שוק הדעות.¹⁴¹ אכן, המרשתת הובילה למהפכה עולמית, ושינתה את כללי השיח הפוליטי בדמוקרטיה, הן ביוצרה מרחב חדש של שיח והתנהגויות הידודיות והן בפותחה צוהר רחב לפני הפרט ליטול חלק בשיח הציבורי ולומר את אשר על ליבו – “להעניק לו קול” תרתי משמע. כך שכיום שום תיאוריה דמוקרטית אינה יכולה להתעלם מהשפעותיה מרחיקות הלכת של המרשתת על חופש הביטוי.¹⁴²

אולם לצד כל הטוב שתואר חובה להזכיר גם את הרע, ולהזהיר מפני הסכנות הטמונות בחופש הביטוי המוגבר שהמרשתת מאפשרת. מעבר למושכלות ראשוניים שלפיהם אין להפוך את חופש הביטוי במרשתת לחופש השיסוי או הביזוי, ואין בזכות להשמיע ולהישמע כדי לייצר זכות לפגוע ולהשפיל,¹⁴³ אותו חופש ביטוי מוגבר וחיובי במרשתת טומן בחובו אפשרויות רבות יותר וקלות יותר מבעבר לפגיעה בפרטיותו של אדם, לגרימת נזק לשמו הטוב ולהטלת דופי ביושרו ובאורחותיו.¹⁴⁴ כפועל יוצא מעובדות אלה, וכמתחייב מכך שבשיטתנו המשפטית כל זכות הינה זכות יחסית כאמור,¹⁴⁵ “בניגוד לדעה הרווחת, חופש הביטוי באינטרנט אינו מוחלט”,¹⁴⁶ ולכן היא עליו להתמודד, בכל פעם מחדש, מול זכותו של אדם לשם טוב ומול זכותו של אדם לפרטיות אף בעידן המרשתת.

139 ש.ם.

140 תב"מ 16/01 סיעת ש"ס – התאחדות הספרדים העולמית שומרי תורה נ' סגן יושב־ראש ועדת הבחירות המרכזית, פ"ד נה(3) 159, 167 (2001).

141 עניין סגל, לעיל ה"ש 128, פס' 5 לפסק דינו של המשנה לנשיאה (בדימ') ג'ובראן.

142 ברזילי־נהון וברזילי, לעיל ה"ש 77, בעמ' 487.

143 עניין בן גביר, לעיל ה"ש 71, פס' 14 לפסק דינו של השופט ריבלין.

144 עניין סגל, לעיל ה"ש 128, פס' 5 לפסק דינו של המשנה לנשיאה (בדימ') ג'ובראן.

145 ש.ם, פס' 1 לפסק דינו של השופט הנדל.

146 עניין חברה פלונית בע"מ, לעיל ה"ש 86, פס' 16 לפסק דינו של השופט פוגלמן.

2. הזכות לשם טוב והזכות לפרטיות

כאמור, הן זכותו של אדם לשם טוב והן זכותו של אדם לפרטיות מבקשות, בהקשר של ביוש ברשתות, להגן על כל אדם שנפגע ממעשה ביוש של מי שמבקש או מבקשים לחסות תחת הזכות לחופש ביטוי. אולם לצורך הדיון כאן אבקש לדון בשתי הזכויות באופן נפרד, שכן יכול שפגיעה נטענת תהיה באחת משתי הזכויות בלבד. נוסף על כך, בכל הנוגע במפרסם האנונימי דווקא, ניכר כי הזכות לפרטיות עומדת לרוב גם לו.

(א) זכותו של אדם לשם טוב

זכותו של אדם לשם טוב כשמה כן היא – הזכות לשמור על שמו הטוב של אדם, על כבודו ועל המוניטין שצבר. הזכות לשם טוב עומדת לתאגיד כשם שהיא עומדת לאדם בשר ודם.¹⁴⁷ עם זאת, לא הכל מסכימים לקביעה זו. כך, למשל, פרופ' אהרן ברק בדעה שאין להרחיב את היקפה של הזכות כך שתשתרע גם על שמו הטוב של תאגיד.¹⁴⁸ הזכות לשם טוב נועדה להבטיח – הן במובן השלילי (מניעת פגיעה של המדינה) והן במובן החיובי (הגנה של המדינה מפני פגיעות של צדדים שלישיים) – את הערכתו של אדם בגדריה של החברה. היא משתרעת הן על הערכתו העצמית של האדם והן על הערכתו על ידי אחרים.¹⁴⁹

הזכות אינה קבועה כזכות חוקתית עצמאית בחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. אולם "הזכות לשם הטוב של האדם היא ערך יסוד בכל משטר דמוקרטי. היא תנאי חיוני לחברה שוחרת חירות. היא מבוססת בין השאר על הצורך בהערכה פנימית, בגאווה אישית ובהכרה אישית בין בני-אדם".¹⁵⁰ אכן, "כבוד האדם ושמו הטוב חשובים לעתים לאדם כחיים עצמם, הם יקרים לו לרוב יותר מכל נכס אחר",¹⁵¹ שהרי "שמו הטוב של אדם הוא 'הונו', בחינת 'טוב שם משמן טוב'".¹⁵²

לנוכח חשיבותה של הזכות לשם טוב, הכירו הספרות המשפטית ולאחריה הפסיקה בשמו הטוב של אדם כחלק מכבוד האדם שבחוק היסוד.¹⁵³ זאת, לצד ההכרה בשם

147 ראו רע"פ 8487/11 חברת נמלי ישראל – פיתוח ונכסים בע"מ נ' מדינת ישראל – המשרד להגנת הסביבה, פ"ד סה(3) 845, פס' כב לפסק דינו של השופט רובינשטיין (2012); ע"ע (ארצי) 13359-12 מענית – אלמונית, פס' 48–49 לפסק הדין (פורסם בנבו, 31.7.2014).
148 ברק, לעיל ה"ש 99, בעמ' 624 (בפרק "זכות-הבת לשם טוב").
149 שם, בעמ' 621–622 ו-626.
150 בג"ץ 6126/94 סנש נ' רשות השידור, פ"ד נג(3) 817, 866 (1999).
151 ע"א 214/89 אבנרי נ' שפירא, פ"ד מג(3) 856, 840 (1989).
152 ע"פ 232/55 היועץ המשפטי לממשלה נ' גרינולד, פ"ד יב 2017, 2064 (1958).
153 ברק, לעיל ה"ש 99, בעמ' 616–620. כן ראו עניין סנש, לעיל ה"ש 150, פס' 12 לפסק דינו של הנשיא ברק.

הטוב כזכות חקיקתית הנלמדת מחוק איסור לשון הרע,¹⁵⁴ ולצד ההכרה בה כזכות הלכתית.¹⁵⁵

כאמור, הזכות לשם טוב אינה מוכרת בישראל כזכות חוקתית עצמאית. תופעה דומה קיימת במשפט המשווה.¹⁵⁶ אליבא דפרופ' ברק, הזכות לשם טוב "היא זכות-בת לכבוד האדם".¹⁵⁷ למעשה, רוב המדינות שאינן מכירות בזכות חוקתית עצמאית לשם טוב מכירות בזכות זו כזכות בת.¹⁵⁸ אליבא דשופט חשין, המקור החוקתי לזכותו של אדם לשם טוב מצוי בחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. בלשונו, "הכול יסכימו כי כבוד האדם פורש עצמו על שמו הטוב של האדם".¹⁵⁹ זו גם עמדתו של השופט עמית: "שמו הטוב של אדם טבוע באופן אינהרנטי במושג 'כבוד האדם', זו המשמעות הטבעית והראשונית של כבוד האדם. הכבוד והשם הטוב הם כתאומים בני צביה, הכבוד של אדם הוא שמו הטוב והשם הטוב הוא הכבוד, כמעט מילים נרדפות בדיבור אחד."¹⁶⁰ כך או אחרת, למן תחילת שנות האלפיים הכירו כל שופטי בית המשפט העליון בזכות לשם טוב כחלק מכבוד האדם.¹⁶¹ יותר מכך, שופטי בית המשפט העליון העניקו לזכות משקל חוקתי ניכר וחשיבות חוקתית רבה.¹⁶²

יש להדגיש כי "הזכות לשם טוב ולכבוד אינה מתאיינת במרחב הווירטואלי ואין להסכין עם הילכדותה ברשת".¹⁶³ אשר על כן, חשיבותה של הזכות לשם טוב בענייננו תמצא את ביטויה מקום שהיא מתנגשת בזכות הבת לחופש הביטוי. שתי הזכויות הן זכויות הנגזרות מכבוד האדם שבחוק היסוד (לדידו של פרופ' ברק, שתיהן "זכויות-בת חוקתיות"), ושתייהן זכו בהכרה רבה בשיטתנו החוקתית. המשקל היחסי של כל אחת משתי הזכויות הללו יתבטא בגדריה של פסקת ההגבלה בכלל ובגדריה של המידתיות במובן הצר בפרט. זהו איזון בין שתי זכויות חוקתיות חשובות ביותר.¹⁶⁴

סוגיית האיזון החוקתי האופקי בין הזכות לשם טוב לבין הזכות לחופש הביטוי הינה מן הסוגיות המוכרות ביותר בפסיקה בישראל, בעיקר בדיני לשון הרע, אך זו גם אחת

154 מקורות חקיקתיים משניים לשם הטוב, הנלמד מחוק איסור לשון הרע, הם חוק הגנת הפרטיות וחוק עוולות מסחריות, התשנ"ט-1999.

155 ברק, לעיל ה"ש 99, בעמ' 615.

156 שם, בעמ' 624.

157 שם, בעמ' 621 ו-623.

158 שם, בעמ' 624-625.

159 עניין **סנש**, לעיל ה"ש 150, פס' 29 לפסק דינו של השופט חשין.

160 ע"א 751/10 **פלוני נ' דיין-אורבך**, פ"ד סה(3) 369, פס' 3 לפסק דינו של השופט עמית (2012) (להלן: ע"א **דיין-אורבך**).

161 ברק, לעיל ה"ש 99, בעמ' 618 ו-620. פרופ' ברק קובע כי מאז נפסק בג"ץ 6427/02 **התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' כנסת ישראל**, פ"ד סא(1) 619 (2006), "הוכר כדבר מובן מאליו כי הזכות לשם טוב היא זכות חוקתית, כחלק מכבוד האדם".

162 ברק, לעיל ה"ש 99, בעמ' 618 ו-620.

163 עניין **מור**, לעיל ה"ש 80, פס' 18 לפסק דינו של המשנה לנשיאה ריבלין.

164 ברק, לעיל ה"ש 99, בעמ' 621. כן ראו ע"א **דיין-אורבך**, לעיל ה"ש 160.

הסוגיות הקשות מביניהן.¹⁶⁵ בכל הנוגע בענייננו, נטיית ליבי העקרונית היא לעבר הזכות לשם טוב של המבויש. אולם קביעת המדרג בין שתי הזכויות, אגב איזון המכיר ביחסיות שלהן, הינה נגזרת של נסיבות המקרה הקונקרטי. כאמרת הקלישאה הידועה, "כל מקרה יוכרע לפי נסיבותיו". כך, עוצמת ההגנה על כל אחת משתי הזכויות תושפע, בין היתר, מסוג העניין וחשיבותו, מזהות הצדדים (אנשים בשר ודם או תאגידים; אנשים פרטיים או אישי ציבור), מעוצמת הדברים ועוד.

(ב) זכותו של אדם לפרטיות

הזכות לפרטיות מעוגנת בסעיף 7 לחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, שכותרתו "פרטיות וצנעת הפרט", וכן בחוק מיוחד, הוא חוק הגנת הפרטיות, אשר קדם לחוק היסוד, ואשר אוסר פגיעה בפרטיותו של אדם (במובחן מתאגיד, שעליו החוק אינו חל).¹⁶⁶ שני החוקים הללו מדגימים מהי פרטיות בציינם מצבים של פגיעה בפרטיות, אולם אינם מגדירים אותה.¹⁶⁷

המקור האקדמי המרכזי של הזכות לפרטיות הוא מאמרם המפורסם של Warren & Brandeis,¹⁶⁸ אשר הגדירו את הזכות כ"זכותו של אדם להיוותר לנפשו" או כ"זכות להיעזב במנוחה" (The right to be let alone). לדידו של פרופ' מיכאל בירנהק, זו הגדרה חשובה אך כוללנית;¹⁶⁹ המשנה לנשיא ברק מסביר כי הזכות לפרטיות היא ש"מותחת את הקו בין הפרט לבין הכלל, בין 'האני' לבין החברה. היא משרטטת מיתחם אשר בו מניחים את הפרט לנפשו, לפיתוח 'האני' שלו, בלא מעורבות של הזולת";¹⁷⁰ ואילו פרופ' מדינה מסביר כי הגנה על הזכות לפרטיות משמעותה שמעשים מסוימים של אדם

165 ראו, למשל, עניין **אבנרי**, לעיל ה"ש 151, בעמ' 863; עניין **אמר**, לעיל ה"ש 130, בעמ' 518; עניין **בן גביר**, לעיל ה"ש 71, פס' 10 ו-15-16 לפסק דינו של השופט ריבלין, וכן מקרים רבים נוספים; והשוו עניין **סנש**, לעיל ה"ש 150, בעמ' 834-835.

166 ראו ס' 1-3 לחוק הגנת הפרטיות. זו אף עמדת הפסיקה, כפי שהיא מובאת בק"פ (שלום י-ם) 102/05 **בנק המזרחי המאוחד בע"מ נ' שאולי**, פס' 30-40 לפסק הדין (פורסם בנוב, 21.7.2005).

167 בירנהק **מרחב פרטי**, לעיל ה"ש 90, בעמ' 35. ניתן להניח כי העדרה של הגדרה לזכות הינה תוצאה של "עמימותה של הזכות לפרטיות", ש"היא מן המפורסמות". ראו ע"א 8954/11 **פלוני נ' פלונית**, פ"ד (3) 691, פס' 72 לפסק דינו של השופט סולברג (2014).

168 Samuel D. Warren & Louis D. Brandeis, *The Right to Privacy*, 4 HARV. L. REV. 193 (1890).

169 בירנהק **מרחב פרטי**, לעיל ה"ש 90, בעמ' 35. ד"ר לימור עציוני סבורה כי הניסיון להגדיר את הזכות לפרטיות הוא בלתי אפשרי כמעט. עציוני מבהירה עוד כי המחוקק הישראלי נמנע במתכוון מלהגדיר את הזכות לפרטיות בחוק הגנת הפרטיות, והעדיף למנות בס' 2 לחוק את המקרים שבהם הזכות נפגעת. זאת, במטרה לאפשר להכניס במסגרת הסעיף קשת רחבה של התנהגויות פוגעניות, לרבות פרסומים במרחב המקוון. ראו לימור עציוני **נוער במשפט הפלילי** 186-187 (2019) (להלן: עציוני **נוער במשפט הפלילי**).

170 בג"ץ 2481/93 **דיין נ' מפקד מחוז ירושלים**, פ"ד מח(2) 456, פס' 16 לפסק דינו של המשנה לנשיא ברק (1994).

או מידע כלשהו עליו אינם יכולים להיות חלק מן השיח הציבורי.¹⁷¹ מדובר אם כן בהגבלה של חופש הביטוי שתכליתה אינטרס של אדם פרטי – אינטרס שזכה, כאמור, במעמד חוקתי.¹⁷²

ניכר כי קשה להגדיר את הזכות לפרטיות ולעמוד על גבולותיה, אך ניתן גם ניתן להגדיר פגיעה בפרטיות מהי, והדבר אכן נעשה בסעיף 2 לחוק הגנת הפרטיות, המגדיר פגיעה בפרטיות באמצעות אחד-עשר מקרים חלופיים המהווים פגיעה כאמור וחלופה נוספת המופיעה בסעיף 2א לחוק זה.

אחד ההיבטים המסורתיים של הזכות לפרטיות הוא פרטיותו של אדם בתקשורת ובתכתובות. כך היה בעבר וכך גם כיום בכל הנוגע במכתבים וחבילות שנשלחו בדואר, ואשר אסור לרשויות המדינה או למי שאינם הנמענים לפותחם ולקוראם; וכך היה וכך גם כיום בכל הנוגע בהאזנה של צד שלישי למכשיר הטלפון.¹⁷³ עם השנים והתקדמות הטכנולוגיה השתכללו אמצעי התקשורת, ונוספו כלי תקשורת כגון פקס, טלפון סלולרי, המרשתת והרשתות החברתיות. גם לאחר התפתחויות אלה הגנת פרטיותו של אדם באמצעי התקשורת החדשים הללו ממשיכה להיות מוכרת כזכות יסוד בכל שיטת משפט דמוקרטית, והעדרה הוא מסימני ההיכר המובהקים של משטר טוטליטרי.¹⁷⁴

עם זאת, קשה כיום לדבר בזכות לפרטיות מבלי לתת משקל למורכבות הכרוכה בהגנה עליה בעידן הרשתות, לנוכח האתגרים שהמציאות הטכנולוגית המודרנית מציבה.¹⁷⁵ אכן, ניכר כי "מבצר הפרטיות" של הפרט הולך ונסדק עם התקדמות הטכנולוגיה והתעצמות השימושים בפלאיה,¹⁷⁶ עד כדי כך שיש הסבורים כי הפרטיות היא נחלת העבר¹⁷⁷ או לכל הפחות נתונה במשבר מתמשך לנוכח טכנולוגיות המידע

171 מדינה, לעיל ה"ש 83, בעמ' 541.

172 ש.ם.

173 ראו ס' 2 ו-13 לחוק האזנת סתר, התשל"ט-1979.

174 עומר טנא "הסתכל בקנקן וראה מה יש בו: נתוני תקשורת ומידע אישי במאה העשרים ואחת" **משפט, חברה ותרבות – רשת משפטית: משפט וטכנולוגיית מידע**, 287, 289 (ניבה אלקין-קורן ומיכאל בירנהק עורכים, 2011).

175 עניין **האגודה לזכויות האזרח בישראל**, לעיל ה"ש 74, פס' 5 לפסק דינה של הנשיאה (בדימ') ביניש.

176 ניתן לטעון כי השימוש העצמי בפלאי הטכנולוגיה מייצר מצבים לא מעטים שבהם הפרט, לרוב מרצונו החופשי, "פורץ" את אותו "מבצר פרטיות" על ידי עצם הצטרפותו לרשת חברתית כזו או אחרת ועל ידי חשיפת פרטיו, העלאת תמונותיו וכיוצא באלה מעשים אוטונומיים. אולם בעיניי אין בכך שום אינדיקציה לויתור מלא על זכותו לפרטיות בכל יתר העניינים. מדובר בסך הכל בויתור מסוים, ולכן הזכות החוקתית עומדת בעינה בכל הנוגע ביתר העניינים. כך לגבי בגירים, וכך אף ביתר שאת לגבי קטינים ובני נוער.

177 עניין **חשבים**, לעיל ה"ש 66, פס' כד לפסק דינו של המשנה לנשיאה רובינשטיין. כן ראו את דבריה של הנשיאה (בדימ') ביניש בעניין **האגודה לזכויות האזרח בישראל**, לעיל ה"ש 74, פס' 5 לפסק דינה: "אין זה נדיר לשמוע היום טענות שלפיהן ניתן לראות בהתנהלותם של פרטים בעידן המידע משום ויתור משתמע מטעמם על זכותם לפרטיות." ראו גם מיכאל בירנהק "הנדסת פרטיות ציבורית: המקרה של העברת מידע ממרשם האוכלוסין למפלגות" **דין ודברים** יב 15, 22 (2019).

החדשות והמודלים העסקיים הנלווים אליהן.¹⁷⁸ אולם מחקרים אמפיריים מלמדים שזו דווקא אינה עמדת הציבור.¹⁷⁹ יתר על כן, זו אף אינה עמדת המחוקק ואף אינה עמדת הפסיקה. משאמרנו זאת, יש להעניק לזכות החוקתית החשובה הזו את מלוא המשקל כל אימת שיש המבקשים לפגוע בה באמצעות פרסומים במרשתת וברשתות החברתיות בחסות חופש הביטוי. ההגנה לזכות תוענק באמצעות אותו איזון חוקתי אפקטי מוכר בין שתי הזכויות החוקתיות המשמעותיות כל כך. יותר מכך, לעיתים אף יתבקש איזון בין זכותו לפרטיות של הנפגע מפרסום שלילי ברשתות אל מול זכותו לפרטיות של המפרסם האנונימי של אותו פרסום שלילי.

כאמור, סוגיית האיזון הראוי בין זכויות אדם חוקתיות שונות המצויות במפלס זהה אינה פשוטה כלל ועיקר, למרות היותה סוגיה מוכרת בפסיקה בישראל.¹⁸⁰ כך הדבר, כאמור, בכל הנוגע בזכות לחופש הביטוי של המבייש אל מול הזכות לשם טוב של המבויש, וכך אף בכל הנוגע בזכות לחופש הביטוי של המבייש אל מול הזכות לפרטיות של המבויש. קביעת המדרג בין שתי הזכויות ומידת ההגנה על הזכות לפרטיות ביחס לזכות המתנגשת תיגזר, בין היתר, ממושג הביוש הספציפי (אדם פרטי או איש ציבור; תאגיד פרטי או ציבורי), ממטרת הביוש הספציפי, ממאפייניו, מעוצמתו, מחשיבותו, מזהות המבייש וכיוצא באלה.

פרק ו: הביוש המקוון – פונקציה חיובית או שלילית?

בטרם אדרש לשאלת הפונקציה שהביוש במרשתת וברשתות החברתיות מבקש למלא, יש להקדים ולציין כי כל מעשה של ביוש מקוון – חיובי או שלילי, פרטי או רשמי, ישיר או עקיף – תלוי לרוב בדרך שנקטה, בנפח, במינון ובעוצמה של מעשה הביוש. ניכר כי גם בהקשר זה יש לנקוט אמת מידה של מידתיות. עוד יש להקדים ולהדגיש כי כאשר הביוש במרשתת וברשתות החברתיות ממלא פונקציה חיובית, הדיון בדרכי ההתמודדות עם התופעה מתייחר על פי רוב. ענייננו, כמובן, בהתמודדות עם תופעת הביוש המקוון בהקשר השלילי. בכל מקרה יש להדגיש כי קיים גבול דק בין ביוש מקוון ככלי חיובי וכשופר לאנשים שזקוקים לו לבין ביוש מקוון ככלי שלילי, בריוני ומסוכן, אשר במקרים קיצוניים אף עלול ליהפך לליניץ' מקוון – לינצ'טרנט (internet lynch). המבחן המוצע להבחנה בין ביוש חיובי, המשמש כלי לביקורת לגיטימית, לבין ביוש שלילי ומסוכן, הנעדר כל לגיטימיות, הוא מבחן תלת-שלבי. בשלב הראשון יש לשאול אם מעשה הביוש מהווה עברה פלילית או עוולה אזרחית על פי החקיקה הקיימת (תוך הענקת כלל

178 זו עמדתו של פרופ' בירנהק, שם.

179 שם, בעמ' 22–23.

180 לעניין ההתנגשות בין חופש הביטוי לזכות לפרטיות ראו, למשל, עניין פלוני נ' פלונית, לעיל ה"ש 167, בעמ' 756–759, 766 ו-781.

ההגנות שבחוק (מפרסם). אם החשובה חיובית, אזי מדובר בביוש שלילי ואסור. אם התשובה שלילית, יש לשאול מה הייתה הכוונה הסובייקטיבית של המפרסם: האם הייתה זו כוונה לגיטימית או לא? זהו השלב השני, ובמסגרתו ניתן להיעזר באמות המידה של תום הלב ותקנת הציבור. בהמשך ישיר לכך, אפילו כוונת המפרסם הייתה לגיטימית, מתחייב עדיין שלב שלישי, שבמסגרתו יש לבחון את האפקט של מעשה הביוש בפועל, כלומר, את היקף הפגיעה במושא הביוש וחומרתה. בשלב זה מתחייב שימוש באמות מידה אובייקטיביות עד כמה שניתן, ולכן אמות המידה של סבירות ומידתיות יכולות להיות לעזר רב. אשר על כן, יכול שמעשה ביוש חוקי, המבקש למלא פונקציה חיובית, יגלוש לכדי ביוש בהקשר השלילי – למשל, אם הוא אינו מידתי.

1. הפונקציה החיובית של הביוש המקוון

הביוש המקוון יכול למלא כאמור פונקציה חיובית. בהקשר זה הרעיון הכללי הוא של שימוש פומבי במרשתת וברשתות החברתיות ככלי לביקורת לגיטימית, על מנת לשמור על נורמות חברתיות באמצעות ביוש של אדם, תאגיד או ארגון שחרגו מהן. דהיינו, מדובר בביוש כאמצעי טקטי לגיטימי במסגרת חופש הביטוי של פרטים וקבוצות הנמנים בדרך כלל עם האוכלוסיות המוחלשות בחברה מבחינות שונות – כלכלית, לאומית, מגדרית, משפטית ועוד.

כך, לדוגמה, הביוש המקוון יכול לשמש כלי פרטי וחיובי לחשיפה ציבורית ולהקעה של עוולות והתנהגויות של אדם מסוים או של תאגיד ספציפי הנחשבות פסולות. כזה הוא, למשל, סרטון "וירלי" שהופץ ברשתות החברתיות, ובעקבות זאת אף בתקשורת הממוסדת, בפברואר 2015, ואשר זכה בכינוי "טיסת השוקולד"¹⁸¹. מדובר בסרטון שבו נראים נוסעים ישראלים מתפרעים במטוס במהלך טיסה ובהתנהגותם זו חורגים מהנורמה, ולכן, לעניות דעתי, ניתן לראות מקרה זה כביוש מקוון חיובי.

דוגמה אחרת של ביוש מקוון ככלי פרטי וחיובי נוגעת בזכויותיהם של נפגעי עברות פליליות ובני משפחותיהם. כוונתי, למשל, לפוסט המפורסם ברשת פייסבוק של יעל גרינשפן על אודות דריסת אחותה הקטנה שחר (בת השתיים-עשרה אז) פעמיים: בראשונה (ביום 28.12.2009) על ידי נהג בגילופין שפגע בה כאשר עמדה על איתנועה; ובשנייה (ביום 6.3.2011) על ידי מערכות האכיפה והמשפט, שאישרו לנהג הסדר טיעון מקל ושערורייתי.¹⁸²

דוגמה נוספת לביוש מקוון פרטי מצידו של קורבן, הפעם בהקשר מגדרי, נוגעת בפרסום שמם של מי שהטרידו מינית. כך, למשל, הפוסט המפורסם בפייסבוק של רחלי רוטנר, מיום 24.11.2015, בנוגע להתנהגותו הבעייתית של חבר הכנסת דאז ינון מגל כלפיה, כאשר עבדה תחתיו בעבר במערכת אתר וואלה. למרבה הצער, בתגובה על

181 ראו נטע חוטר "שנת השיימינג: מוצדק או לא?" mako 16.12.2015 special- www.mako.co.il/summary/Article-f9da798eeba8151006.htm.

182 ראו בג"ץ 681/12 גרינשפן נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד (סה) 821 (2012).

הפוסט נהפכה רוטנר עצמה למושא לביוש, בעוצמה חזקה פי כמה, שבמסגרתו שלל תמונות וסטטוסים שלה נפוצו בכל רחבי הרשת, הוצאו מהקשרם והופנו נגדה. אולם בסופו של דבר החליט מגל לפרוש מהחיים הפוליטיים בעקבות אותו פרסום.¹⁸³ פוסט מפורסם נוסף הוא הפוסט האמיץ שפרסמה החיילת מאי פטאל בפייסבוק באפריל 2015. באותו פוסט חשפה החיילת, ששירתה בחטיבת גבעתי, את מסכת ההטרדות המיניות שספגה ממפקד הגדוד שבו שירתה, סא"ל (דאז) לירן חג'בי. למרבה הצער, בתגובה על הפוסט נהפכה אף פטאל עצמה למושא לביוש, כאשר שלל תמונות שלה בבגד ים נלקחו מדפי הפרופיל שלה בפייסבוק והופנו נגדה. אולם גם במקרה זה הודה בסופו של דבר מושא הביוש – חג'בי – במעשים, ובעקבות זאת הורשע, נענש ועזב את הצבא.¹⁸⁴

יוער כי בהקשר המגדרי הטענה בזכות הביוש ברשתות היא כי בשל יחסי הכוחות הלא-שוויוניים בין גברים לנשים, המשליכים על החקירה המשטרית ועל ניהול המשפט הפלילי, נשים רבות נמנעות מלהתלונן אצל גורמי האכיפה ומלהתנהל במסגרת הליך משפטי פורמלי המנוהל על ידי המדינה, ומעדיפות פנייה למסלולים חלופיים על מנת לחפש צדק. ביוש מקוון הוא אחד מהם. במקרים כאלה ניתן לראות מסלול זה כמסלול עוקף אכיפה משטרית פלילית.¹⁸⁵

סוג שונה מעט של ביוש מקוון חיובי, עדיין בהקשר המגדרי, הוא התחקירים העיתונאיים המיועדים לפרסום בעיקר באתרי המרשתת החדשותיים. דוגמה לכך הוא המקרה שסופו היה מר אך שבבסיסו הייתה מטרה חיובית – כוונתי לכתבת התחקיר שפורסמה באתר **מאקו**, בתחילת פברואר 2018, בעניינו של האומן הפלסטי המוערך בועז ארד ז"ל. בתחקיר נטען כי ארד, אשר לימד בבית ספר תלמה ילין בשנים 1983–2006, קיים כמה מערכות יחסים אינטימיות עם תלמידותיו. למרבה הצער, לאחר פרסום התחקיר התאבד ארד.¹⁸⁶ מקרה מפורסם אחר הוא שני התחקירים שהציגו האשמות חמורות מצד נשים רבות בגין תוקפנות מינית סדרתית של מפקד-העל ההוליוודי הרווי ויינשטיין (Harvey Weinstein) במשך השנים. התחקירים פורסמו בדפוס ובאופן מקוון באוקטובר 2017 ב־*THE NEW YORK TIMES*, וחמישה ימים לאחר מכן במגזין *THE NEW*

183 ראו חוטר, לעיל ה"ש 181.

184 שם; פלורית שויחט "התקשורת עושה לנו, הנאנסות, שיימינג" *nrg* 1.12.2015 www.makorrishon.co.il/nrg/online/1/ART2/740/638.html

185 לפי סקר ביטחון אישי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנערך לרגל יום המאבק הבינ-לאומי למניעת אלימות נגד נשים 2019, פחות מ-5% מהנשים שנפגעו מהטרדה מינית דיווחו על כך למשטרה. ראו זאב קליין ונועם (דבול) דביר "ישראל 2019: כל אישה עשירית – נפגעת עבירת מיני; רובן לא מתלוננות" **ישראל היום** 20.11.2019 www.israelhayom.co.il/article/708753

186 ראו קורין אלבו-אלוש "החטא ועונשו" **ידיעות אחרונות** 4.2.2018 www.yediot.co.il/articles/0,7340,L-5084087,00.html

187. YORKER. זמן קצר לאחר שפורסמו התחקירים פרצה תופעת רשת חדשה: המיזם האמריקני #MeToo. נשים אמיצות מכל העולם שיתפו ברשתות החברתיות את סיפוריהן האישיים על פגיעות מיניות שחוו, תוך גינוי המטרידים, תחת התגית #MeToo.¹⁸⁸ מקרים אלה מהווים פן נוסף של הפרקטיקה של ביוש חיובי מגדרי, כאשר הפעם התקשורת משמשת כלי הביוש של הקורבנות. כך היא נהגה אף בעבר, אלא שבעידן המקוון התפוצה גדולה עשרות מונים, וכך גם התהודה הרבה בשל השיתופים, התגובות ותוצרים מתגלגלים נוספים.

דוגמה נוספת לפונקציה חיובית ניתן למצוא באותם מקרים שבהם הביוש המקוון נושא אופי כלכלי בעיקר ומשמש כלי בידי "הצרכן הקטן" הנפגע אל מול התאגיד הגדול הפוגע. ניכר שלעיתים ביוש ברשת הוא הדרך היחידה שבה האזרח הקטן יכול להתמודד מול גורמי כוח ומנגנונים בירוקרטיים אטומים וחסרי לב. מדובר בעיקר בחשיפה של עוולות ושימושים לא לגיטימיים של אותם תאגידים מסחריים בכוחם הרב אל מול הפרט. לפעמים הביוש המקוון הוא הדרך היחידה לגרום לאותם תאגידים מסחריים ליטול אחריות למעשיהם ולשלם עליהם מחיר. בכך יש אף כדי להעביר מסר מרתיע לתאגידים מסחריים אחרים, שהנה גם הם עלולים לשאת בתוצאות מעשיהם. אולם יש לזכור כי ייתכן שמי שיבקש לעשות שימוש בביוש המקוון בהקשר הכלכלי הוא לאו דווקא "הצרכן הקטן", שנפגע מהתאגיד הגדול, אלא מתחרה עסקי של אותו תאגיד, המבקש לפגוע במוניטין שלו ולגרום לו הפסדים, וזאת משיקולים כלכליים גרידא, הנובעים מן התחרות שביניהם על ליבם של הצרכנים.¹⁸⁹

דוגמה לפונקציה חיובית נוספת של ביוש במרשתת וברשתות החברתיות, אך הפעם על ידי הממסד, היא השימוש בביוש מקוון ככלי ממסדי לחשיפה ציבורית ולהוקעה של התנהגויות פסולות מן הבחינה המוסרית של מאן דהוא. כאלה הם אותם "דוחות ציבוריים" מטעם היועץ המשפטי לממשלה, בנוגע להחלטותיו לסגור תיקים נגד אישי ציבור בכירים ביותר, שהוזכרו קודם לכן בהקשר אחר. דוגמה נוספת היא הדוחות המיוחדים של מבקר המדינה ונציב תלונות הציבור,¹⁹⁰ המציגים התנהלות בלתי תקינה של המבוקרים. כאלה היו, למשל, הדוח של מבקרת המדינה השופטת (בדימ') מרים בן-פורת בעניין הפסקת כהונתו של מפכ"ל המשטרה רב-ניצב יעקב

187 ראו ויקי אוסלנדר "הנשים שחשפו את התוקפנות המינית של המפיק מהוליווד" גלובס 17.2.2018 www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001223863. יצוין כי שני התחקירים אף זכו בפרס פוליצר.

188 שם. לא הייתה זו הפעם הראשונה שבה נעשה שימוש בתג הקבצה (hashtag) כדי לאגד נשים, אך הייתה זו הפעם הטוחפת ביותר. המיזם אף דחף נשים ישראליות להצטרף ולפרסם במרחב המקוון עדויות על פגיעות מיניות.

189 ראו, למשל, את נסיבותיו של ת"א (שלום ת"א) 29999-07-13 מאקרופרינט מערכות בע"מ נ' א.ר. לייזר לייזר בע"מ (פורסם בנבו, 20.9.2016), שיוזכרו בהמשך.

190 מבקר המדינה פועל מכוח חוק-יסוד: מבקר המדינה, אשר קובע בס' 1 כי "ביקורת המדינה נתונה בידי מבקר המדינה" וממשיך וקובע בס' 2 לחוק מהי ביקורת המדינה, וכן מכוח חוק מבקר המדינה, התשי"ח-1958 [נוסח משולב], שמסמך אותו לקיים ביקורת ולהפיק דוחות על אודותיה.

טרנר; ¹⁹¹ הדוח של מבקר המדינה השופט (בדימ') יוסף חיים שפירא על פרשת "מסמך הרפז", בנוגע להתנהלותם של בכירי מערכת הביטחון, וביניהם שר הביטחון דאז אהוד ברק והרמטכ"ל דאז גבי אשכנזי; ¹⁹² הדוח של המבקר שפירא על ההוצאות במעונות ראש הממשלה (הרשמי והפרטי), שהתייחס לראש הממשלה ולרעייתו בנימין ושרה נתניהו; ¹⁹³ וכן דוחות מיוחדים נוספים. ¹⁹⁴ דוגמאות נוספות מתחומים שונים מצויות,

191 "השתלשלות העניינים שהביאו להפסקת תפקידו של רב-ניצב יעקב טרנר כמפקח כללי של המשטרה" (חוות דעת של מבקר המדינה, 7.7.1994). דוח זה כלל, בין היתר, קביעות שליליות בנוגע לטרנר, שפגעו בשמו הטוב באורח קשה, דוגמת הקביעה כי מסר גרסה לא אמינה בכל הנוגע בפניותיו של שר המשטרה אליו. לנוכח חומרת הקביעות מצא טרנר לנכון להגיש עתירה לבג"ץ בטענה שזכות הטיעון שלו נפגעה. ראו בג"ץ 4914/94 טרנר נ' מבקרת המדינה, פ"ד מט(3) 771 (1995).

192 מבקר המדינה דוח ביקורת על פרשת "מסמך הרפז" (2013). בפרשה זו נחשף בתקשורת, ביום 6.8.2010, מסמך ובו תוכנית לבניית תדמית חיובית למועמד לכהונת הרמטכ"ל האלוף (במיל') יואב גלנט, תוך פגיעה בשמו הטוב של הרמטכ"ל דאז רא"ל גבי אשכנזי. לימים התברר כי המסמך זויף על ידי סגן אלוף (במיל') בועז הרפז, שהועמד לדין ואף הורשע בעברות זיוף. בדוח ארוך מתח מבקר המדינה ביקורת, בין היתר, על התנהלותם של שר הביטחון דאז ברק והרמטכ"ל דאז אשכנזי (ראו בעיקר שם, בעמ' 7-8, 29-35, 43-44, 123-124, 127-128, 149, 156-158, 181-182, 194, 200 ו-242-243), וכן ביקורת נוקבת על עוזר הרמטכ"ל דאז אלוף משנה ארז וינר (ראו בעיקר שם, בעמ' 8, 31-34, 76, 88-89, 102-104, 111, 123, 133 ו-156-157) ועל מזיף המסמך הרפז, אשר כאזרח היה גורם בלתי מבוקר ואף על פי כן עלתה בדוח ביקורת רבה כלפיו (ראו בעיקר שם, בעמ' 30-35, 102 ו-159). ביקורת זו אף העלתה חשד למעשה פלילי והועברה לעיונו של היועץ המשפטי לממשלה. יוער כי הדוח כולל אף ביקורת על התנהלותם של גורמים נוספים – הן עובדי ציבור בדרג גבוה בלשכת שר הביטחון והן קצינים בכירים בצה"ל.

193 מבקר המדינה דוחות ביקורת: הוצאות מעונות ראש הממשלה, סוגיות במינהל הכנסת, מינהל וכספים בבית הנשיא (2015). ענייננו בדוח העוסק במעונות של ראש הממשלה בנימין נתניהו (הרשמי והפרטי) – ראו שם, בעמ' 1-36. דוח זה כולל קביעות לא פשוטות, המעלות חשדות למעשים פליליים של ראש הממשלה ורעייתו (שאינה אישיות מבוקרת), ולכן הוא אף הועבר לעיונו של היועץ המשפטי לממשלה. כן ראו רויטל חובל "דו"ח המבקר על מעונות רה"מ | דו"ח המבקר על בית נתניהו: מצג שווה איפשר העברת סכומים מנופחים לאיש ליכוד חרף איסור מפורש" הארץ 17.2.2015 www.haaretz.co.il/news/mevaker/1.2567518, וכן בג"ץ 1086/19 התנועה לטוהר המידות נ' היועץ המשפטי לממשלה (פורסם באר"ש, 2.5.2019).

194 ראו, למשל, מבקר המדינה דוח ביקורת על מינויים פוליטיים ומינויים בלתי תקינים במשרד לאיכות הסביבה (2004). הדוח, שנכתב על ידי מבקר המדינה השופט (בדימ') אליעזר גולדברג, עוסק בשר צחי הנגבי. הדוח כולל ממצאים חמורים כלפי השר הנגבי, ומתאר שורה ארוכה של מינויים פוליטיים ומינויים בלתי תקינים שערך השר במשרד לאיכות הסביבה. הדוח הועבר לעיונו של היועץ המשפטי לממשלה, ואף הוביל להגשת כתב אישום נגד השר. ראו בג"ץ 1400/06 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' ממלא מקום ראש הממשלה (פורסם באר"ש, 6.3.2006). עוד ראו מבקר המדינה דוח ביקורת על השופה בכרמל – דצמבר 2010: מחדלים, כשלים ומסקנות (2012). הדוח מציג כשלים ומחדלים חמורים של מערך הכבאות וההצלה, המשטרה, שירות בתי הסוהר וגורמים נוספים, וקובע, בין היתר, כי ראש הממשלה בנימין נתניהו, שר הפנים אלי ישי, שר האוצר ד"ר יובל שטייניץ והשר לבטחון הפנים יצחק אהרונוביץ' נושאים באחריות לליקויים ולכשלים שהועלו בדוח (שם,

כאמור, בחיבורה של ידין על אודות הביוש הרגולטורי.¹⁹⁵ הדוגמה האחרונה לפונקציה חיובית היא שימוש בביוש מקוון כסוג של עונש לא פורמלי.¹⁹⁶ יש שיראו בכך תוצר חיובי של הענישה הפלילית הממסדית, ויש שיראו בכך תוצר שלילי שלה. בכל מקרה, הביוש המקוון כסוג של עונש בימינו נגרם בעקיפין הן מרישום העברייני והעברה במרשם הפלילי.¹⁹⁷ והן – ובעיקר, כאמור – מהפרסום הפומבי של פסקי הדין המרשיעים, ובהם לרוב שמות המורשעים.¹⁹⁸ לא זו אף זו, שמותיהם של המורשעים ותמצית מעשיהם מתפרסמים גם בכלי התקשורת השונים – הן המודפסים והן הדיגיטליים. אומנם, פרסומים פומביים אלה, ככל שמתלווה אליהם גם ביוש, אינם מהווים עונש פורמלי המוטל על ידי בית המשפט, אולם אין כל ספק שמדובר בסנקציה עונשית הפוגעת במושא הפרסום, החל בגרימת מבוכה ואי-נעימות, דרך פגיעה בשמו הטוב, במעמדו ובעיסוקו, ועד להשפלתו. יותר מכך, פרסומם של פסקי הדין במאגרים השונים (המקצועיים ואלה שאינם מקצועיים)¹⁹⁹ מעקר מכל תוכן

בעמ' 500–506). ראו גם, מאותה שנה, מבקר המדינה דוח ביקורת: אוניברסיטת בראילן – סוגיות במניהל האוניברסיטה (2012). הדוח מותח ביקורת שמית, בין היתר על כמה גורמים בכירים בהנהלת האוניברסיטה, ובראשם נשיא האוניברסיטה פרופ' משה קוה, שנמצא אחראי, בין היתר, לחריגות שכר ניכרות; יושב ראש הוועדה לקביעת שכר הבכירים באוניברסיטה פרופ' יעקב נאמן; ומנכ"ל האוניברסיטה חיים גליק (שם, בעמ' 70–73). הדוח מסתיים בקביעה כי "ממכלול הממצאים המתוארים בדוח זה, על חומרתם, כמותם והיקפם, משתקפת תמונה קשה המלמדת על התנהלות בלתי תקינה של נשיא האוניברסיטה, פרופ' קוה, ומנכ"ל האוניברסיטה, מר גליק, עד כדי חשש לפגיעה בטוהר המידות" (שם, בעמ' 73).

195 ידין, לעיל ה"ש 8.

196 בדמ"ש 2081/18 שרת המשפטים נ' פוזנסקי-כץ, גזר דינו של השופט הנדל (פורסם בנבו, 18.7.2018). הנדל מצייין את עונש הביוש ברבים כדוגמה לעונש שבית המשפט אינו מוסמך להטילו, אפילו הוא "חמור פחות" ממאסר (שם, פס' 1 לפסק דינו). ד"ר לביא מציינת כי בארצות הברית אפשר שבית המשפט יעודד הפצה פעילה נרחבת של הפרות דין של פרטים ברשתות החברתיות. ראו לביא "ביוש לנצח?", לעיל ה"ש 12, בעמ' 444.

197 ראו בהקשר זה את ספרה של קמיני, לעיל ה"ש 21, פרק ב ("מרשם פלילי והזכות לפרטיות") ופרק ג ("רישום מידע פלילי ומחיקתו").

198 רבין וואקי, לעיל ה"ש 35, בעמ' 1409–1410. ראוי להזכיר שוב בהקשר זה כי ס' 228א לפקודת מס הכנסה מסמיך את מנהל רשות המיסים לפרסם מדי שנה את רשימת העבריינים שהורשעו בביוש עברה מס מהותית. אולם ד"ר לימור ריזה מציינת כי עד כה טרם הופעל הסעיף. ראו לימור ריזה "ביוש בחסות דיני המס" בכרך זה.

199 באומרי "מאגרים מקצועיים" כוונתי לפרסום פסקי הדין כקבצים אלקטרוניים במאגרים ממחושבים רשמיים של מערכת בתי המשפט (כגון אתר נט המשפט או אתר הרשות השופטת) ובמאגרים ממוחשבים פרטיים סגורים (המחייבים מינוי, כגון אתר נבו או תקדין); ואילו באומרי "מאגרים שאינם מקצועיים" כוונתי לפרסום פסקי הדין באתרי מרשתת פתוחים, המונגשים למנועי החיפוש הכלליים (דוגמת גוגל או בינג), וכן לפרסומים על אודות פסקי הדין בתקשורת האלקטרונית, הנוהגת לרוב לצטט מפסקי הדין. באשר למאגרים המקצועיים, ניתן להניח כי הגישה של ציבור הגולשים אליהם מצומצמת, בשל אופיים של אותם מאגרים, המיועדים בעיקר למשתמשים מקצועיים. עם זאת, הנתונים המכיישים נשמרים במסגרתם לטווח ארוך (כל עוד לא הוגשה בקשה להסרת פרטים).

את חוק המרשם הפלילי ותקנת השבים, התשמ"א-1981, הקובע תקופות התיישנות להרשעה פלילית, במטרה לאפשר למי שהורשע בדין לשקם את חייו (בבחינת רהביליטציה).²⁰⁰

לסיום חלק זה יודגש כי הדוגמאות שהובאו לעיל אינן ממצות מן הסתם את כלל המקרים של ביוש מקוון חיובי, לסוגיו ולאופניו השונים.

2. הפונקציה השלילית של הביוש המקוון

אין להקל ראש בפונקציות החיוביות של הביוש המקוון שנסקרו לעיל, אולם למרבה הצער, הכל יודעים כי במקרים רבים מעשה הביוש ממלא כאמור דווקא פונקציה שלילית, כחלק מ"הצד האפל של הרשת", כלשונו של השופט עמית,²⁰¹ כמעשה של בריונות לכל דבר ועניין (המכונה כאמור "בריונות רשת"). כך קורה, למשל, כאשר הרשת משמשת במה להוצאת דיבה,²⁰² להפצת שמועות ושקרים באופן מגמתני,²⁰³

לעומת זאת, בכל הנוגע במאגרים הלא-מקצועיים, גישת ציבור הגולשים אליהם רבה, שכן הם פתוחים לכל ואינם מחייבים שום ידע או הכשרה. יותר מכך, המידע המפורסם בתקשורת האלקטרונית הוא שלוכד לרוב את עין הציבור. מאידך גיסא, אין כל ספק שהיקפי המידע העצומים ואין-סוף העניינים החדשותיים מבטיחים חיי מדף קצרים ביותר לפרסום המבייש. 200 ס' 14 ("התיישנות הרשעה"), 15 ("חישוב התקופות"), שעניינו בחישוב תקופות התיישנות בנסיבות שונות), 16 ("מחיקת הרשעה"), 19 ("תוצאי התיישנות הרשעה") ו-20 ("תוצאי מחיקת הרשעה") לחוק המרשם הפלילי ותקנת השבים.

201 בש"פ 2065/13 פלוני נ' מדינת ישראל, פס' 4 להחלטה (פורסם באר"ש, 22.3.2013).
202 ראו, למשל, ת"א (שלום פ"ת) 44048-04-18 לוי נ' טייקאיר ישראל בע"מ, פס' 94-95 ו-97 לפסק הדין (פורסם בנבו, 7.2.2020). באותו עניין התקבלה תביעת לשון הרע של רופא מומחה לבריאות הציבור, יושב ראש איגוד רופאי בריאות הציבור בהסתדרות הרפואית, העוסק בין היתר בחקר העישון, בשל פוסטים פוגעניים ומכפיישים שפורסמו בעמוד הפייסבוק של חברה המשווקת סיגריות אלקטרוניות. באותם פוסטים כונה ד"ר לוי, בין היתר, "שקרן" ו"מושחת". בנסיבות אלו עניין מצא בית המשפט לנכון להעמיד את הפיצוי בגין מכלול הפרסומים על סך של 100,000 ש"ח, תוך הדגשת העובדה שדובר בפרסומים חוזרים ונשנים בעלי תפוצה רחבה.

203 ראו, למשל, ת"א (מחוזי ת"א) 14264-11-14 כנפו נ' גינובורסקי (פורסם בנבו, 4.1.2018). באותו עניין התקבלה תביעת לשון הרע של התובע – שהיה בתקופה הרלוונטית ממלא מקום ראש עיריית אשדוד ויושב ראש ועדת המשנה לבניין ערים בעירייה – נגד הנתבע, אשר במסגרת חמישה עמודי פייסבוק שונים שהפעיל (עם אלפי עוקבים) ייחס לתובע שחיתות בפעילותו הציבורית בוועדת המשנה. השופטת אביגיל כהן קבעה כי אותם פרסומים דיבתיים מהווים קמפיין שיש בו משום פרסום לשון הרע נגד התובע, וכי הם נועדו לפגוע בו בכוונת מכוון, ולכן פסקה כי הפיצוי ההולם בנסיבות העניין יעמוד על 300,000 ש"ח. כן ראו את השמועה השקרית והזדונית שהופצה באופן אנונימי בווטסאפ שלפיה "הקומיקאי אסף אשתר רצח את אשתו". שמועה שקרית זו הגיעה בתוך שעות מספר למאות אלפי ישראלים. ראו סמדר שיר "רצח אופיי" ידיעות אחרונות 10.12.2018. www.yediot.co.il/articles/0,7340,L-5423387,00.html

להפצת תמונות אינטימיות²⁰⁴ או סרטונים מביכים,²⁰⁵ להכפשת אדם ולהשחרת דמותו בעיני הציבור,²⁰⁶ לפרסום עניינים שצו איסור פרסום הוצא בעניינם²⁰⁷ או ל"סגירת חשבונות" במישור האישי.²⁰⁸ בהקשר זה, כאמור, יש להדגיש כי מדובר באלימות לכל

204 ראו, למשל, ת"א (שלום הר') 21945-07-14 **פלוני נ' סמל** (פורסם בנבו, 31.1.2016). באותו עניין פרסם הנתבע שתי תמונות עירום חלקי של התובע ברשת פייסבוק. יצוין כי התביעה עסקה גם בתמונות עירום נוספות של התובע, שפורסמו בספרו של הנתבע ובכתבה על אודות הספר. בית המשפט קיבל את התביעה, ופסק כי התובע זכאי לפיצוי הן מכוח חוק הגנת הפרטיות והן מכוח חוק איסור לשון הרע. הפיצוי בגין פרסום התמונות בפייסבוק שהוסרו הועמד על סך של 35,000 ש"ח.

205 ראו, למשל, ע"פ 5090/18 **מדינת ישראל נ' פלוני** (פורסם באר"ש, 18.11.2018). באותו עניין הפיץ המשיב סרטונים אינטימיים שצילם במכשיר הטלפון הנייד שלו, המתעדים את המתלוננת, נערה כבת חמש-עשרה בעת האירועים, מקיימת עימו יחסי מין. המשיב הורשע במסגרת הסדר טיעון בכמה עברות (סחיטה באיומים והטרדה מינית על ידי פרסום משפיל), ונדון לשישה חודשי עבודות שירות, למאסר מותנה למשך ארבעה חודשים ולפיצוי המתלוננת בסכום של 12,000 ש"ח. בערעור המדינה לבית המשפט העליון הוחמר עונש המאסר לשנת מאסר בפועל. כן ראו רע"פ 5745/19 **פלוני נ' מדינת ישראל**, פס' 5 ו-11-12 לפסק הדין (פורסם באר"ש, 23.10.2019). באותו עניין נדחו שתי בקשות רשות ערעור של שני קטינים אשר הורשעו בצילום ובהפצה של סרטונים בעלי תוכן מיני של קטינה נוספת שלמדה עימם בבית הספר. יודגש: דובר בתיק שהחל בבית משפט השלום, אשר החליט להימנע מלהרשיע את שני הקטינים, ואילו בית המשפט המחוזי קיבל את ערעור המדינה והרשיע את השניים, תוך העדפת שיקולי ההרתעה על שיקולי השיקום.

206 ראו, למשל, ת"ק (תביעות קטנות הר') 31510-09-16 **פלוני נ' פלוני**, פס' 19 לפסק הדין (פורסם בנבו, 7.8.2017). באותו עניין קיבל בית המשפט באופן חלקי תביעה של אב לנער בכיתה ז נגד אב לנער אחר, בן כיתתו של בנו, אשר העלה לרשת פייסבוק שני פוסטים המכפישים את התובע, שפורסמו בתפוצה רחבה. באותו עניין קבע בית המשפט כי "פוסטים אלו עולים לכדי לשון הרע. היה בהם כדי להשפיל את התובע ולבוותו... למקרא אותם פוסטים ההתרשמות היא שהם נעשו לשם ביוש (shaming) התובע. הביוש נעשה גם על-ידי ייחוס לתובע תכונות של אב שאינו מחנך את בנו ושאינו אכפתי כלפי גילויי אלימות של בנו... הפגיעה בכבוד התובע אף הייתה לא מועטה, נוכח השיתופים והתגובות לפוסט. עוצמת הפגיעה בתובע אף נבעה מהעובדה שהפוסטים פורסמו בתפוצה ציבורית, וכן תורגמו לאנגלית".

207 כוונתי לכל אותם מקרים שבהם אנשים פרטיים, המנצלים את העובדה שצו איסור פרסום שיפוטית הוצא בעניין מסוים ואינו מאפשר לגורמים המקצועיים לפרסם דברים כהווייתם, נוטלים את "תפקיד העיתונאי" ומפרסמים במרשתת וברשתות החברתיות (לעיתים באופן אנונימי) שמועות בלתי מבוססות, פרטים לא מדויקים, לא מלאים ולפעמים אף הזויים, וכיוצא באלה. לעיתים אותם פרסומים אסורים מכילים אף שקרים מכוונים. כל הפרסומים האסורים הללו עלולים בסבירות גבוהה לגרום לביוש מושאיהם. "ביוש פירטי" כזה עלול כמובן לגרום נזקים גדולים למי שאכן מעורבים בצורה כזו או אחרת באותה פרשה האסורה בפרסום, כל שכן למי שאינם מעורבים בה כלל. יש לעשות את כל שניתן על מנת לנסות למגר את התופעה הזו של פרסומים שאינם מכפישים את עצמם לכל אותן דרישות של דיוק ומידתיות המופנות כלפי פרסום מקצועי או פרסום רשמי. לכל אלה אתיחס עוד בהמשך.

208 ראו, למשל, תמ"ש (משפחה ב"ש) 21757-10-11 **פלונית נ' אלמוני** (פורסם בנבו, 11.8.2013), שבו חייב בית המשפט את הנתבע בתשלום פיצויים לתובעת (גרושתו) בסך של 25,000 ש"ח בגין פרסום פוגעני בקיר הפייסבוק האישי של התובעת; ת"א (שלום ביש"א) 29880-08-13 **פלונית נ' קובי**

דבר ועניין, וכך יש להתייחס לתופעה זו.²⁰⁹ אחד המקרים המפורסמים והמזעזעים של ביוש אלים ברשתות הוא סיפורה של הצעירה הקנדית אמנדה טוד, ששמה קץ לחייה בתחילת אוקטובר 2012, פחות מחודש לפני יום הולדתה השישה-עשרה, לאחר תקופה ארוכה שבה סבלה מביוש ברשת.²¹⁰ סיפור ההתאבדות כבש את המרשתת בעקבות סרטון בן תשע דקות שהעלתה טוד ליוטיוב לפני התאבדותה, תחת השם "הסיפור שלי: המאבק, ההתעללות, ההתאבדות, הפגיעה העצמית". בסרטון חולקת הצעירה המנוחה עם הגולשים את סיפור ההתעללות הקשה שחוותה, בין היתר, ברשת פייסבוק.²¹¹ למרבה הצער, מקרים רבים נוספים יכולים להדגים את צידו האפל והאלים של הביוש המקוון. כך, למשל, במהלך שנת 2016, בעקבות תלונות בדבר עברות מין שהוגשו נגד תת-אלוף אופק בוכריס על ידי חיילת (א' ש') ששירתה תחת פיקודו כמפקד חטיבת גולני ועל ידי קצינה (רב-סרן ל' ג') ששירתה אף היא תחת פיקודו בחטיבה, נוהל נגד שתי המתלוננות מסע הכפשות קשה ברשתות החברתיות, תוך חשיפת שמותיהן ופרסום תמונותיהן.²¹² יותר מכך, בשל טעות בזיהוי נוהל מסע הכפשות ברשת גם נגד

(פורסם בנבו, 17.4.2016), שבו התקבלה תביעה נגד שניים בגין הוצאת לשון הרע ופגיעה בפרטיותה של התובעת בשל פרסומים שליליים שנועדו להשחיר את פניה. הפרסומים הועלו לרשת פייסבוק במסגרת קבוצה המונה אלפי חברים ואף פתוחה לציבור הרחב. הנתבעים חויבו לפצות את התובעת בסך של 30,000 ש"ח. כן ראו את ההתנכלות המקוונת של רות ומיכאל האפרתי לאבי אשתו לשעבר של מיכאל, הסופר אמנון ז'קונט, אשר כללה התחזות וגנבת זהות, ונועדה לפגוע בשמו הטוב. לתיאור המקרה ראו אורג, לעיל ה"ש 79, בעמ' 434.

209 אכן, הן המשטרה והן הפרקליטות מתייחסות למעשי ביוש כאל עברות פליליות לכל דבר ועניין, המחייבות לעיתים אף חקירות, מעצרים והגשת אישומים. כך, למשל, דיווח כי יהודה קמניץ, תושב בני ברק, נעצר בחשד שפרסם במרשתת עשרות תמונות של חיילים מהמגזר החרדי, על מנת לפגוע בהם בעקבות התגייסותם לצה"ל. ראו אבי כהן "בני ברק: נעצר חשוד בהטרדת חיילים חרדים" **ישראל היום** 7.1.2017 www.israelhayom.co.il/article/442031. במקרה אחר דיווח כי פרקליטות מחוז תל אביב הגישה, ביום 6.4.2017, כתב אישום נגד לורי שם-טוב, מוטי לייבל ועו"ד צבי זר בגין שורה ארוכה של עברות, שחלק ניכר מהן היו ביוש במרשתת של עובדי ציבור, ביניהם שופטים, עורכי דין, שוטרים ועובדים סוציאליים. ראו צבי הראל "כתב אישום תקדימי: שיימינג באינטרנט נגד עובדי ציבור" **ישראל היום** 7.4.2017 www.israelhayom.co.il/article/466861.

210 לילה אודינייב "מצמרר: פירסמה סרטון ביוטיוב והתאבדה" **mako** 12.10.2012 www.mako.co.il/nexter-internet/viral/Article-6f2876069d65a31006.htm.

211 שם.

212 לילך שובל "המתלוננת הראשית נגד בוכריס הגישה תלונה במשטרה: 'מסע שיימינג מכוער'" **ישראל היום** 23.7.2016 www.israelhayom.co.il/article/399653. מקרה נוסף של הכפשת קורבן עברת מין, שהתרחש בסמיכות זמנים לפרשת בוכריס, מתואר במסגרת תפ"ח (מחוזי ת"א) 21304-10-14 **מדינת ישראל – פרקליטות מחוז ת"א (פלילי) נ' אסלן** (פורסם בנבו, 19.7.2016). מדובר בצעירה כבת חמש-עשרה שנאנסה על ידי צעיר שהכירה באותו ערב, ואשר בעקבות האירוע עברה מסע קשה של ביוש פומבי בקרב חבריה וכל סביבת מגוריה. בלשון בית המשפט המחוזי: "נוצרה חרושת של

אישה נוספת, אשר לא הייתה קשורה לפרשה כלל.²¹³ בסופה של הפרשה – לאחר הכחשה גורפת מצד בוכריס, חקירת מצ"ח והחלטה של הפרקליט הצבאי הראשי להעמידו לדין פלילי בגין עברות מין חמורות, ולבסוף הליך גישור פלילי – הגיעו הצדדים להסדר טיעון. ההסדר התקבל על ידי בית הדין הצבאי, ועל פיו הורשע בוכריס בבעילה אסורה בהסכמה ובהתנהגות שאינה הולמת, ונידון להורדה בדרגה אחת לדרגת אלוף משנה ולמאסר מותנה של תשעה חודשים למשך שלוש שנים.²¹⁴ יש לציין כי כמעשה של מחאה נגד הסדר הטיעון המקל ונגד הביוש שהיה מנת חלקן של שתי המתלוננות בפרשה, נוצר סרטון מחאה מוזיקלי בשם "הבנות של בוכריס". בסרטון נראות ארבע זמרות צעירות לבושות במדי צה"ל ושרות שיר שמבקר את הפרשה, ובעיקר מוחה נגד ביושן של מתלוננות בתיקי עברות מין בצבא. לשם המחשה, אלה מילות הבית הראשון ומקצת מהבית השני: "אנחנו הבנות של בוכריס, שנת 93; כיסחתם אותנו לראשונה ב-ynet בכל התגובות; הייתם כעדר עיוור שסגד, סגד למג"ד; היינו פקידות צעירות מודאגות שאותנו רצה לאהוב; וכשלקחתם אותנו למכונה, במרץ בשעה שלוש; האמת במכונה לא הספיקה, ובפייסבוק פתחתם עוד קבוצה; וככה נותרה עוד מתלוננת, פצועה ועצובה; הכפשתם אותנו, השחרתם אותנו ניסיתם להוציא אותי זונה".²¹⁵ השיר זכה בתהודה רבה ובעשרות אלפי צפיות,²¹⁶ בכחינת ביוש (חיובי) לעברייני מורשע כנגד ביוש (שלילי) לקורבנות.

דוגמאות מסוגים אחרים מצויות בכל אותם מקרים שבהם מתחרים עסקיים מנסים לפגוע בשמו הטוב ובתדמיתו (במוניטין) של עסק מתחרה משיקולים כלכליים פסולים;²¹⁷ בכל המקרים שבהם אדם מפרסם תמונות אינטימיות של אישה או נשים בלא קבלת רשות (לעיתים מדובר במעשה קונדס, לעיתים בבן זוג נעזב או פגוע –

שמועות ורכילות, חלקה מגמתית, שעיקרה הכפשת המתלוננת והשחרת דמותה. "שם, פס' 16, תחת הכותרת "הביוש הפומבי של המתלוננת והשפעתו על העדויות במשפט".

213 דנה ירקצי "ההיא מפרשת בוכריס": שיימינג לאישה הלא נכונה חושף את סיוט המתלוננות "וואלה! NEWS 17.3.2016 [news.walla.co.il/item/2944316](https://www.news.walla.co.il/item/2944316)

214 ראו מ/6/16 **התובע הצבאי נ' בוכריס** (פורסם בנבו, 2.2.2017); גילי כהן "אופק בוכריס הורד בדרגה; השופטים: מעשיו מצדיקים ענישה משמעותית יותר" **הארץ** 2.2.2017 www.haaretz.co.il/news/law/premium-1.3618161

215 מילות השיר והסרטון הם של גיל נאור. המנגינה היא של השיר המפורסם של להקת חיל החינוך "חורף שבעים ושלוש" (מילים: שלמה הספרי; לחן: אורי וידיסלבסקי).

216 רן בוקר "אנחנו הבנות של בוכריס": השיר שמוחה על ההטרדות המיניות בצבא" **ynet** 6.12.2016 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4889361,00.html

217 ראו עניין **מאקרופינט מערכות בע"מ**, לעיל ה"ש 189. באותו עניין התקבלה תביעת לשון הרע בגין פרסום שלילי באתר המרשתת **זאפ**, המתמחה בהשוואה בין בתי עסק שונים העוסקים באותו תחום. חוות הדעת השלילית שפורסמה באתר הציגה חוויית רכישה שלילית אצל התובעת. התברר כי חוות הדעת פורסמה אומנם על ידי בני זוג, אך מי שעומדת מאחורי הפרסום היא המתחרה העסקית של התובעת, שביקשה לפגוע באמינותה של התובעת בעיני הצרכנים.

תופעה שמכונה "פורנוגרפיית נקם" – ולעיתים ללא כל סיבה;²¹⁸ באותם מקרים שבהם פרסום שלילי ברשת נעשה כפעולה של נקמה או סגירת חשבון עם אדם או תאגיד מסוים;²¹⁹ וכן במקרים הלא-מעטים שבהם הפרסום המבייש מבקש להצחיק או לצחוק על אירוע כזה או אחר מבלי לגלות כל חמלה או התחשבות כלפי זה שצוחקים עליו.²²⁰ כל אלה הן רק דוגמאות לתופעה השלילית והמסוכנת, שבבסיסה לרוב מניע פסול ורצון לפגוע, או לכל הפחות חוסר אכפתיות.

פרק ז: נפגעי הביוש המקוון

בשני ההקשרים של הביוש (החיובי והשלילי) וכן בשני אופני הביוש (הפרטי והרשמי) הביוש יכול להתייחס לאדם מסוים (קטין או בגיר, חי או מת),²²¹ לקבוצת בני אדם

218 ראו, למשל, את הרשעתם של שלושה חיילים שתיעדו חיילות מתקלחות בבסיס צבאי והפיצו את הסרטונים בווטסאפ. השלושה הורשעו בעברות חמורות של הטרדה מינית ופגיעה בפרטיות, ונשלחו למאסר בפועל בבית סוהר צבאי. ראו נועם אמיר "עונשי מאסר לחיילים שצילמו חיילות במקלחות והפיצו הסרטונים" **מעריב** 5.7.2015 www.maariv.co.il/news/military/Article-487413. כן ראו את הרשעתם, במסגרת הסדר טיעון, של ארבעה חיילים מבסיס טירונים בדרום הארץ, ביניהם אף מפקד כיתת טירונים, אשר צילמו חיילת מקיימת יחסי מין, ללא הסכמתה או ידיעתה, והפיצו את הסרטונים בווטסאפ. החיילת התלוננה על המעשה במצ"ח, ובהמשך, לאחר שגילתה את היקף הפצת הסרטונים, חוותה נזק נפשי קשה וניסתה לשים קץ לחייה. למרות חומרת המעשים והפגיעה הקשה בחיילת, הקל בית הדין הצבאי של זרוע היבשה בעונשי המאסר של ארבעת החיילים, לנוכח הסדר הטיעון. ראו שמעון איפרגן "חיילת ניסתה להתאבד לאחר שמפקד הכיתה הפיץ תמונות עירום שלה" **mako** 30.10.2017 www.mako.co.il/pzm-magazine/Article-4ad217e7e7c6f51006.htm. כן ראו את הרשעתו של סאבר אבו עזא מתל שבע בהפצת תמונותיה האינטימיות של השדרנית שרון פרי. ראו אילנה קוריאל ורן בוקר "הורשע הצעיר שהפיץ תמונות עירום של שרון פרי" **ynet** 17.5.2018 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5263239,00.html.

219 ראו, למשל, עניין **פלונית נ' אלמוני**, לעיל ה"ש 208. עוד ראו ת"א (שלום חד') 59798-05-15 **ינאי נ' ניר** (פורסם בנבו, 31.5.2016), שבו קיבל בית משפט השלום באופן חלקי תביעת לשון הרע של קוסמטיקאית נגד פרסומים שליליים בפייסבוק מטעמה של הנתבעת – לקוחה לשעבר שלא הייתה מרוצה מטיפול להסרת שיער בלייזר שעברה בבית העסק של התובעת.

220 ראו, למשל, הגר בוחבוט "האמת המכוערת על הסרטון שסחף את הרשת" **ynet** 21.6.2018 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5293036,00.html. מדובר בסרטון וירלי המציג נסיון דיווח של עיתונאי שוודי מרחבת הכותל, שהופרע על ידי אישה מבוגרת המחפשת אדם בשם הרצל (כנראה בן זוגה) וצועקת בשמו.

221 ראו ס' 5 ("לשון הרע על המת") לחוק איסור לשון הרע, שלפיו "לשון הרע על אדם שפורסמה אחרי מותו, דינה כדין לשון הרע על אדם חי". אולם הסעיף מגביל בנסיבות אלה את זכות הגישה לערכאות של מי שמבקש לעשות כן. ראו והשוו לנסיבות של עניין **סנש**, לעיל ה"ש 150.

באוכלוסייה²²², לתאגיד (פרטי או ציבורי)²²³, לסמל²²⁴ או למותג²²⁵. ניכר כי תופעת הביוש כלפי תאגידים ועסקים, סמלים ומותגים הינה שונה מתופעת הביוש כלפי בני אדם חיים, ובעיניי היא אף בעייתית פחות הימנה. זאת, לנוכח התוצאה הקשה והשכיחה

222 ראו ס' 4 ("לשון הרע על ציבור") לחוק איסור לשון הרע, שלפיו "לשון הרע על חבר בני אדם או על ציבור כלשהו שאינם תאגיד, דינה כדין לשון הרע על תאגיד". אולם סעיף זה (כמו ס' 5) מגביל את זכות הגישה לערכאות של מי שמבקש לממש את זכות התביעה. ראו בעניין זה ע"א 8345/08 **בן נתן נ' בכרי**, פ"ד (1) 567, פס' 28–65 לפסק דינו של השופט דנציגר (2011). בעניין זה נדונה שאלת קיומה של זכות תביעה למערערים – חמישה חיילי צה"ל אשר לחמו בשנת 2002, במהלך מבצע "חומת מגן", במחנה הפליטים בג'נין – נגד המשיב מוחמד בכרי, אשר יצר, הפיק וביים סרט בשם **ג'נין-ג'נין**, אשר ייחס לחיילי צה"ל שלחמו במחנה הפליטים פשעי מלחמה. בית המשפט העליון דחה את הערעור, בקובעו כי ס' 4 לחוק איסור לשון הרע מפקיע את כוח התביעה של היחיד במסלול האזרחי, וזאת למרות הקביעה כי הסרט אכן מלא וגדוש בדברים שאינם אמת ואשר אינם חוסים תחת ההגנות שבחוק האמור. כן ראו ע"א 3322/16 **איי די איי חברה לביטוח בע"מ נ' לשכת סוכני ביטוח בישראל** (פורסם באר"ש, 30.4.2017). עניינו של פסק הדין בקמפיין שיווקי של חברת הביטוח המערערת, הידוע בכינויו "קמפיין שוקה", שנגדו ניהלו המשיבים תביעה בבית המשפט המחוזי בגין עילות שונות, ביניהן עילה לפי חוק איסור לשון הרע. המשיבים, לשכת סוכני ביטוח ושמונה סוכני ביטוח, טענו כי יש להשקיף על סוכני הביטוח כעל קבוצה (להבדיל מציבור), וכי הפרסום המבייש דבק בכל אחד מחברי הקבוצה. בית המשפט העליון דחה את טענות המשיבים וקיבל את ערעורה של חברת הביטוח, בקובעו כי הקמפיין חוסה תחת חופש הביטוי המסחרי, וכי אין עילה ברין המצדיקה את מניעת פרסומו. עוד ראו, לאחרונה, ת"א (שלום ת"א) 61284-07-17 **רובין נ' אליהו** (פורסם בנבו, 12.2.2018), שבו הורה בית משפט השלום למחוק תביעת לשון הרע שהוגשה נגד קבוצת פייסבוק, וזאת בהתבסס על הוראותיו של ס' 4 לחוק איסור לשון הרע.

223 ראו, למשל, ת"א (שלום י-ם) 36391-04-14 **אייל גור מזון איכות בע"מ נ' גרוסן** (פורסם בנבו, 16.9.2018). באותו עניין פרסמה הנתבעת ברשת פייסבוק דברים מכפישים על אודות החברה התובעת ובעליה, במטרה להפחיד ולהרתיע. התביעה על פי חוק איסור לשון הרע התקבלה, והנתבעת חויבה בפיצוי ללא הוכחת נזק על סך 15,000 ש"ח.

224 למשל, ביוש דגל המדינה – ראו חוק הדגל, הסמל והמנון המדינה, התש"ט-1949. כן ראו לעניין זה בג"ץ 212/03 **חרות התנועה הלאומית נ' יושב-ראש ועדת הבחירות המרכזית לכנסת השש-עשרה**, פ"ד נז(1) 750, פס' 14–19 לפסק דינו של הנשיא ברק, פסק דינו של השופט מצא (2003). באותו עניין פסל יושב ראש ועדת הבחירות תשדיר טלוויזיה במסגרת תעמולת הבחירות של תנועת "חרות", שבו נראה דגל המדינה מתנופף מעל משכנה של כנסת ישראל ובהדרגה נהפך לדגל פלשתינאי. בית המשפט העליון דחה את העתירה ברוב דעות, ונדרש לאיזון המתבקש בין הגשמת חופש הביטוי לבין האינטרס הציבורי בשמירה על רגשות הציבור, שלומו ובטחונו.

225 דוגמה לכך היא יוזמתו של שר הכלכלה והתעשייה בשנת 2017, ח"כ אלי כהן, לחייב בצו סימון מוצרי טואלטיקה במחיר הממוצע של המותגים במדינות מחוץ לישראל. רפורמה זו, המכונה "רפורמת קולגייט", מפנה אצבע מאשימה כלפי מותגים מסוימים – מה שניתן לראות כביוש שלהם. ראו שני מוזס "משרד הכלכלה בארה"ב: 'רפורמת הקולגייט' בישראל – שיימינג" **גלובס** 13.8.2017. www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001200991. כן ראו יונתן קירשנבאום "במקום פיקוח: שיימינג" **דבר** 26.8.2018. www.davar1.co.il/145783/ "משרד הכלכלה ידרוש הצגת פער המחיר בין הארץ לעולם לגבי 12 מוצרים נוספים". בין המוצרים הכלולים ברשימה נמנים שני סוגים של משחת השיניים של המותג קולגייט, שני סוגי דאודורנט נשים של המותגים דאב וגרנייה, ועוד.

של התופעה, המיוחדת אך ורק לבני אדם חיים, והיא הפגיעה הנפשית הקשה העלולה להיגרם למושא הביוש.²²⁶ בכל מקרה, בכל הנוגע במי שאינם בני אדם (כגון תאגיד או מותג) גם עומדים שיקולים אחרים באיזון הראוי בשאלת הביוש המקוון.²²⁷ בכל הנוגע בתופעת הביוש כלפי אנשים בגירים, ניתן לדבר בכמה קבוצות שונות של נמעני התופעה. הקבוצה הגדולה ביותר היא כמובן קבוצת האנשים הפרטיים. קבוצה זו אינה נהנית מהסדר חוקי מיוחד, והיא תלויה בהסדרים החוקיים הכלליים הקיימים – בעיקר חוק איסור לשון הרע, חוק הגנת הפרטיות והחוק למניעת הטרדה מינית, התשנ"ח-1998. הקבוצה השנייה בגודלה היא קבוצת עובדי הציבור (כגון שופטים,²²⁸ שוטרים,²²⁹ פרקליטים בשירות המדינה, עובדים סוציאליים ועוד).²³⁰ קבוצה זו נהנית

226 ראו, למשל, עמית תומר "תופעת 'השיימינג' ברשת: 'אנשים לא מתאבדים בגלל אירוע נקודתי'" **מעריב** 26.5.2015 www.maariv.co.il/news/israel/Article-478312; דורון הרמן "שיימינג קטלני: עשרות נערים בריטים התאבדו – עד שהמדינה התעוררה" **החדשות** 13 10.7.2017 13news.co.il/10news/mmnews/145414; הדס מגן "'אלימות ברשת הורגת ילדים יותר מסרטן, ואף אחד לא עושה כלום': היום שרוצה למנוע את ההתאבדות הבאה" **גלובס** 11.1.2020 www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001314195.

227 ראו לביא "ביוש לנצח?!", לעיל ה"ש 12, בעמ' 445. כך, למשל, הזכות לפרטיות אינה חלה בנוגע אליהם.

228 ראו עדנה אדטו "נאור יוצאת כנגד ה'שיימינג' לשופטים" **ישראל היום** 14.1.2016 www.israelhayom.co.il/article/347813; שושי חתוקה "נשיאת העליון מזהירה מ'שיימינג' לשופטים: 'הסתה היא לא ביקורת'" **N12** 14.1.2016 www.mako.co.il/news-law/legal-14.1.2016-N12-q1_2016/Article-f8c4f890d8f3251004.htm. בטקס השבעת השופטים החדשים שנערך בבית הנשיא ביום 14.1.2016 ציינה נשיאת בית המשפט העליון, השופטת מרים נאור, כי "אנו עדים היום, למרבה הצער, לתופעות של השמצות אישיות, 'שיימינג', של שופטים. לא פעם הן מתבססות על הוצאת דברים מהקשרם". ראו שם. עוד יצוין כי ביום 22.5.2016 קיימה הפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית בירושלים, יחד עם מכון סאקר, ערב עיון לזכרו של עו"ד יונה בלטמן ז"ל בנושא "הלבנת פנים ברבים: שיימינג של שופטים ברשתות חברתיות", בהנחיית השופט (בדימ') פרופ' אליעזר ריבלין, נציב תלונות הציבור על שופטים, ובהשתתפות שופטים, חוקרים מן האקדמיה ועיתונאים.

229 ראו ע"א (מחוזי נצ') 36021-10-16 **אסולין נ' אלחדד** (פורסם בנבו, 28.11.2016), שם נדחה ערעור על פסק דין שבו התקבלה תביעת לשון הרע שהגיש שוטר בשל שרשרת של פרסומים נגדו ברשת פייסבוק. כן ראו יניב קובוביץ "אלשיך בוחן מימון תביעות פיצויים נגד אזרחים שעשו שיימינג לשוטרים" **הארץ** 21.6.2017 www.haaretz.co.il/news/law/premium-1.4191438.

230 ראו בש"פ 9275/17 **פלוגי נ' מדינת ישראל** (פורסם באר"ש, 14.12.2017). באותו עניין דובר בהליך צדדי אגב פרשייה רחבת היקף שבמסגרתה שמו להם שלושה נאשמים למטרה להכשיל ולעכב את פעילותם של עובדי ציבור – ביניהם שופטים, פרקליטים, שוטרים ועובדים סוציאליים – שהיו מעורבים בטיפול בסכסוכים בין הורים על משמורת ילדיהם במסגרת מערכת הרווחה ובתי המשפט לענייני משפחה. שלושת הנאשמים פעלו בדרך של הטרדה ופגיעה בפרטיותם של אותם בעלי תפקידים כל אימת שהחלטתם לא נשאה חן בעיניהם, ובתוך כך פגעו בקטינים בשעה שפרסמו פרטים מזהים על אודותיהם במטרה לחבל בהליכים המשפטיים בעניינם. לצורך כך הפעילו הנאשמים מערך של אתרי מרשתת ודפים שונים ברשת פייסבוק, שבמסגרתם הם פרסמו כתבות עם

מהסדרים חוקיים המיוחדים לה, שהמרכזי מביניהם מצוי בסעיף 288 לחוק העונשין, התשל"ז-1977, וכותרתו "העלבת עובד הציבור".²³¹ קבוצות אפשריות נוספות הן בעלי מקצועות חופשיים (כגון רופאים ואחיות, עורכי דין, רואי חשבון ועוד),²³² בעלי מלאכה שונים (כגון טכנאים, חשמלאים, נגרים ועוד), עובדי מערכות חינוך שונות (כגון גננות וסייעות בגני ילדים, מורים ומנהלים בבתי ספר, סגל אקדמי זוטור ובכיר באוניברסיטאות)²³³ וכן ידוענים מכל התחומים (בידור, ספורט, דוגמנות ועוד).²³⁴ כל הקבוצות הללו, למעט כאמור קבוצת עובדי הציבור, אינן נהנות מהסדר חוקי מיוחד. קבוצה נוספת, אך מסוג מיוחד, היא הקבוצה של עובדי עברות (עבריינים) – חשודים, נאשמים ואשמים – שלעיתים ננקט כלפיהם ביוש לצורך הכתמתם (סטיגמטיזציה). מטרתו של ביוש זה היא לבזות את העבריין מחוץ לכותלי בית המשפט.²³⁵ לא למותר לציין כי גם לקבוצה זו אין הסדר חוקי מיוחד.

באשר לתופעת הביוש בקרב ילדים ובני נוער (להלן: קטינים), הכל יודעים כי לצמיחת המרשתת נלווה שימוש רחב בו על ידי קטינים, הנוטים לאמץ את הזירה ביתר קלות מכל קבוצה חברתית אחרת.²³⁶ השימוש של ילדים ובני נוער במרשתת טומן בחובו פרדוקס: אותם ילדים ובני נוער נתפסים הן כיוזמים וכמשתתפים פעילים ברשת והן כקורבנות של גילוייה השונים.²³⁷ זו אחת הסיבות המרכזיות לכך שתופעת הביוש

תכנים מילוליים וגרפיים קשים אשר השמיצו, הכפישו וכיזו את מושאי הכתבות. בחלק מהמקרים פרסמו הנאשמים תמונות של הגורמים השונים שבהם ביקשו לפגוע, וכן תמונות של בני משפחותיהם, בלוויית מלל משפיל ומבזה. ראו שם, פס' 2.

231 ראו בהקשר זה עניין **סגל**, לעיל ה"ש 128.

232 ראו רנן נצר "השיימינג מגיע לבתי החולים – ומכה ברופאים ובאחיות" **גלובס** 14.2.2016. www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001102055. על פי הכתבה, שנת 2015 "עמדה בסיומן התעצמות גוברת והולכת של תופעת השיימינג בבתי החולים. עד כדי כך, שלאראשונה נדרשו בבתי החולים להתמודד עמה בכלים ניהוליים ולגבש מדיניות ארגונית וכלכלית התנהלות לצוות הרפואי".

233 ראו בהקשר זה שלומי וינברג "לשון הרע במערכת החינוך" **עורך הדין** 31, 102 (אפריל 2016).

234 ראו בהקשר זה את התופעה הפסולה של הפצתם ברשתות החברתיות של תצלומי עירום של דמויות מוכרות, ביניהן בוגרת הריאליטי ענת הראל ושדרנית הספורט של ערוץ 1 שרון פרי. פרי נהפכה לקורבן לביוש ברשת לאחר שמכשיר הטלפון הנייד שלה נגנב ותמונותיה האינטימיות הופצו באופן נרחב ברשת, בעיקר באמצעות ווטסאפ. לדבריה, היה זה "אונס וירטואלי". ראו **דוח שנתי: התקשורת בישראל 2016**, לעיל ה"ש 13, בעמ' 27 ו-73. כן ראו והשוו למקורות בה"ש 218 לעיל.

235 השוו קאבאליון ושהם, לעיל ה"ש 1, בעמ' 99.

236 גולן, לעיל ה"ש 84, בעמ' 271.

237 שם, בעמ' 269. יפים לעניין זה דבריו של השופט עמית בעניין **פלוגי נ' מדינת ישראל**, לעיל ה"ש 201, פס' 4: "המסוכנות של פעם שינתה את פניה ולפנינו מסוכנות מסוג חדש. האינטרנט אינו מרחב וירטואלי-סטריילי כלל וכלל. האינטרנט חודר לחיים האמיתיים, ומציב סכנות של ממש בתחומים ובדרכים לא שיערו ראשונים... כפה אדומה כבר אינה מסתובבת ביער שורץ זאבים, היא משוטטת במרחב האינטרנטי, שם אורבים לה ציידים וטורפים מסוג אחר. בעבר, יכול היה ההורה לשמור על ילדו שלא יסתובב במקומות מסוכנים או בשעות מסוכנות. לא כך ההורה של היום, המתקשה להגן על ילדיו מהסיבה הפשוטה שהסכנה אורבת לקטין בחדרו-שלו, מאחורי הדלת הסגורה. אלו הסכנות

חריפה במיוחד אצל ילדים ובני נוער. זאת, הן מבחינת ממדי התופעה – מהירות הפצת הפרסום ומספרי השיתופים והפרסומים – והן מבחינת עוצמת הפגיעה בקטין מושא הפרסום. מידע שמועבר כיום דרך המרשתת על ידי ילד או ילדה, נער או נערה, בדרך כלל באמצעות הטלפון הנייד, מגיע מייד למאות אחרים. הממדים הם עצומים, וכך גם עוצמת הפגיעה, כפי שנראה מייד. חלפו הזמנים שבהם החשיפה הייתה מועטה. אכן, לצד ים המידע שהמרשתת מגישה לכלל המשתמשים בה, הכירו בתי המשפט בכך שהרשת יצרה מסופנות מזון חדש, במיוחד לגבי קטינים, מסופנות שיש לה קיום ללא מימד פיזי.²³⁸ למרבה הצער, גם קבוצת הקטינים אינה נהנית מהסדר חוקי מיוחד, ותלויה בעיקר בהסדרים החוקיים הכלליים שנסקרו בנוגע לאוכלוסיית הבגירים (שאינם עובדי ציבור). על עוצמת הסכנה וממדיה, הן לעניין בגירים והן לעניין קטינים, אעמוד להלן במסגרת הדיון בנוזקי הביוש המקוון.

פרק ח: נזקי הביוש המקוון

חז"ל אמרו כי "כל המלבין פני חבריו ברבים כאילו שופך דמים".²³⁹ על פי התלמוד, ביושו של אדם הינו עברה חמורה יותר מפגיעה פיזית בגופו!²⁴⁰ הדברים עשויים ללמד על חומרת הנזקים של הביוש במרשתת וברשתות החברתיות.

כפי שראינו, הרשת המקוונת מאפשרת מגוון אפשרויות של הפצת פרסומים שליליים, ונוסף על כך היא מאפשרת להוסיף לאותם פרסומים פוגעניים משתתפים רבים תוך זמן קצר. ריבוי המשתתפים ויכולתם ליטול חלק פעיל בביוש מעודדים את הפוגע ומגדילים את עוצמת הפגיעה ואת היקפה. יותר מכך, לעיתים הנפגע אינו מודע כלל לפגיעה, ופעמים רבות הוא אינו יכול להימלט מנזקה. למרבה הצער, הנזקים יכולים להיות שונים ומגוונים, ולהגיע לעיתים לעוצמות אדירות.

אכן, הביוש המקוון עלול לגרום נזקים עצומים לנפגע, כגון נזקים כלכליים לאדם או לתאגיד (בשל הפגיעה בשם הטוב של הפרט, במוניטין של התאגיד וכדומה);²⁴¹ נזקים

החדשות, והמשפט צריך אפוא להתאים עצמו להתמודד עם תת-התרבות העבריינית של הרשת. זאת, מבלי לשכוח את היתרונות והצדדים החיוביים שברשת, ומבלי לגלוש ל'פאניקה מוסרית' ולהרתעת-יתר."

238 עדנה ארבל "הילד בראי המשפט" ספר דורית ביניש 567, 577 (קרן אזולאי, איתי בר-סימן טוב, אהרן ברק ושחר ליפשיץ עורכים, 2018).

239 בבלי, בבא מציעא נח, ע"ב. יוער כי על פי התלמוד, ביוש הינו אכן מעשה של "הלבנת פנים ברבים".
240 ראו נחום רקובר "שיימינג (ביוש) במשפט העברי" דף שבועי 1209 (פרשת משפטים, התשע"ז) www.biu.ac.il/JH/Parasha/mishpatim/Rakover.doc

241 ראו, למשל, ע"פ 2386/16 חכים נ' מדינת ישראל, פס' 10 לפסק דינו של השופט מזוז (פורסם באר"ש, 30.5.2016). המערער טען כי עוד בטרם החל ההליך המשפטי נגדו ולפני הרשעתו בדיון,

לתא המשפחתי עד כדי הרס התא המשפחתי; נזקי גוף מקום שהביוש הוביל לאלימות פיזית או לפגיעה עצמית; נזקים נפשיים (דוגמת חרדה ודיכאון) ומצוקות פסיכולוגיות (דוגמת תסכול, כעס, תוקפנות ופגיעה בהערכה העצמית); והנזק הגדול מכולם, שהינו לרוב תוצאה של מצוקה נפשית – התאבדות, כפי שקרה, למשל, במקרה המצער של הנערה הקנדית אמנדה טוד, שהוזכר קודם לכן. אכן, יש להבין ולהפנים כי פגיעת הביוש עלולה להוביל לגרוע מכל,²⁴² כפי שקרה למרבה הצער אף במקומותינו, באותו מקרה עצוב ומזעזע של הנער דוד-אל מזרחי ז"ל ממעלה אדומים, שתלה את עצמו בינואר 2011, והוא בן חמש-עשרה שנה, בעקבות שלוש סטטוסים פוגעניים שפורסמו בעמוד הפייסבוק שלו, ובהם הקניטו אותו ולעגו לו.²⁴³ במקרה אחר, עדי, נער בן שש-עשרה מחיפה, שכיום מדריך בני נוער בנושא של מניעת ביוש ברשת, מתאר בטור מיוחד, לקראת "שבוע הגלישה הבטוחה ברשת", את סיפורו האישי הקשה, שכלל ביוש ואלימות מילולית בפייסבוק, שהובילו אף לאלימות פיזית, עד כדי כך שחשב על דרכים לשים קץ לחייו.²⁴⁴ כן ראו מקרה נוסף של ביוש והתנכלויות ברשת שהוביל שתי נערות, הלומדות בכיתה ח, לניסיון לשים קץ לחייהן.²⁴⁵ יש לשוב ולהדגיש כי נזקים נפשיים, נזקי גוף והתאבדויות בולטים במיוחד בהקשר של ביוש קטינים ברשת.

מקרה נורא של התאבדות בעקבות ביוש, הפעם של בגיר, הוא המקרה של מנהל לשכת רשות ההגירה והאוכלוסין בתל אביב אריאל רוניס ז"ל. רוניס ירה בראשו, במאי 2015, בעקבות ביוש מופקר שספג ברשת פייסבוק, שם יוחסה לו גזענות כלפי צעירה שהגיעה אל לשכת האוכלוסין בניהולו וטופלה, בין היתר, גם על ידיו. פוסט שפרסמה אותה צעירה ברשת, שהאשים אותו בגזענות, נהפך לוירלי תוך שעות ספורות, ובעטיו נטל רוניס את חייו, והוא בן ארבעים ושבע. בטרם שם קץ לחייו, פרסם רוניס פוסט משלו בפייסבוק, ובו הסביר כי הוא עושה זאת לאחר שאותו פוסט שבו הואשם ביחס גזעני כלפי אותה אישה שפנתה ללשכה עורר "פסטיבל תקשורת" וזכה ביותר מ-6,000

נעשה לו ביוש ברשתות החברתיות, ברדיו ובטלוויזיה, והדבר הוביל לקריסת עסקו. בית המשפט לא דן בטענה.

242 שכיחותה של תופעת הביוש ברשתות ונזקיה הקשים הובילו להכרזתו של השר לבטחון הפנים בשנת 2016 ח"כ גלעד ארדן, בדיון שנערך בוועדה לזכויות הילד בכנסת בנושא "שיימינג (ביוש) ברשתות החברתיות", כי "הנושא הזה... מהווה היום את אחד משלושת הנושאים הכי מרכזיים שמטרידים את אזרחי מדינת ישראל". פרוטוקול ישיבה מס' 96 של הוועדה לזכויות הילד, הכנסת ה-20, 2.8.2016).

243 עיצוני "בריונות במגרש המשחקים המקוון", לעיל ה"ש 2, בעמ' 470; יוסי אלי ועמרי מניב "חינכתי ילד כדי שיבואו מפלצות וירמסו אותו?" nrg 16.7.2011 www.makorrishon.co.il/nrg/online/ 1/ART2/260/106.html; משה שטיינמן "אמו של הנער שהתאבד בגלל פוסט: 'מרתחה הקלות בה מבצעים לינץ' ברשת" מעריב 25.5.2015 www.maariv.co.il/news/israel/Article-478166

244 חדשות 2 "בריונות ברשת: קראו לי הומו בפייסבוק, חשבתי להתאבד" N12 10.2.2015 www.mako.co.il/news-money/tech-q1_2015/Article-c4a6a55a7737b41004.htm

245 יוסי זילברמן "אשדוד: ניסיון התאבדות כפול של נערות בגלל הצקות בפייסבוק" N12 1.3.2012 www.mako.co.il/news-israel/local/Article-cf72aade0dc531018.htm

שיתופים, ש"כל אחד מהם חץ מחודר שננעץ בבשרי".²⁴⁶ מקרה מצער זה מהווה דוגמה כואבת לתוצאה הקיצונית שעלולה להיגרם בשל ביוש שסוּחף אחריו תגובות קשות וארסיות, אשר מתעצמות ומתרבות ללא יד מכוונת ומרסנת.

בהקשר זה אי־אפשר לא להזכיר מקרה התאבדות מצער נוסף, שאירע ביום 5.7.2015, כאשר קצין המשטרה הבכיר תנ"צ אפרים ברכה ז"ל, ראש היחידה הארצית לחקירות הונאה, ירה בראשו. יש לציין כי ברכה המנוח היה בין באי חצרו של הרב הנערץ יאשיהו פינטו, ולמרות זאת הביא לידי הפלתו בביצוע עברות של מתן שוחד ושיבוש הליכי משפט.²⁴⁷ יש הסבורים כי התאבדותו של תנ"צ ברכה קשורה לפעולות ביוש עקביות שננקטו נגדו על ידי חסידיו של הרב ומקורביו לרב (יחצנים, עיתונאים ואחרים), בין היתר במרשתת.²⁴⁸ כך, למשל, אתר החדשות news1 ניהל מסע צלב פרוע, אלים וחסר עכבות נגד הקצין, ובמסגרתו האשים אותו בשחיתות וכינה אותו בשמות תואר מזעזעים.²⁴⁹ יש להדגיש כי מסע הביוש המתוזמר והמאורגן נגד תנ"צ אפרים ברכה ז"ל העלה חרס, אך לדאבון הלב הוביל למותו. למרבה הצער, נראה ששלושת מקרי ההתאבדות הללו שהוצגו בהקשרה של תופעת הביוש המקוון בישראל אינם המקרים היחידים.²⁵⁰

בהמשך ישיר לפרשת ברכה יש לציין ולהבהיר כי לא כל אדם שנחשף לביוש ייחשף גם לתיקון הטעות, ככל שהטעות אכן תתוקן. ובכל מקרה, את החשד המתמצה באמירה "אין עשן בלי אש" ואת התיוג השלילי יהיה קשה מאוד למרק, ולרוב בחיפוש קל ברשת

246 "מנהל בלשכת האוכלוסין התאבד לאחר שהואשם בגזענות" nrg 24.5.2015 www.makorrishon.co.il/nrg/online/1/ART2/696/449.html; טל רפאל "החוק הישראלי לא בנוי להתמודד עם ה'שיימינג' ברשת" nrg 30.5.2015 www.makorrishon.co.il/nrg/online/1/ART2/697/366.html.

247 לפרטי הפרשה ראו ת"פ (מחוזי ת"א) 43357-09-14 **מדינת ישראל נ' פינטו** (פורסם בנבו, 12.5.2015); ע"פ 4301/15 **פינטו נ' מדינת ישראל**, פס' 2–26 לפסק דינו של השופט מזוז (פורסם באר"ש, 5.1.2016); וכן ספרה של העיתונאית עדי מאירי **אם רק היו נותנים לי לדבר – סיפורו של אפרים ברכה, החוקר מספר 1** (2020).

248 משה בא גד "הכירו את הרוצח של ברכה: ה'שיימינג' חרדים 10 6.7.2015 ch10.co.il/news/183479/#.XsWjtGhvY2w; גידי וייץ "הסיפור מאחורי התאבדותו של תת־ניצב אפרים ברכה" הארץ 5.7.2015 www.haaretz.co.il/news/law/1.2676374; לייאור אברבך "משפחתו של אפרים ברכה ז"ל נגד התקשורת: רדפו וגמרו אותו" גלובס 27.4.2016 www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001120680.

249 וייץ, שם.

250 כך, בתקשורת הדיגיטלית פורסם כי גרושתו וארבעת ילדיו של תושב צפון הארץ טוענים – בכתב תביעה שהוגש מטעמם לבית המשפט המחוזי בחיפה – כי פרסומים שקריים בפייסבוק על אודות אבי המשפחה, שייחסו לו גנבה, הם שהובילו להתאבדותו. האב המנוח הותיר מכתב לקרוביו שבו הכחיש את דבר הגנבה, וסיפר על המצוקה והצער שנגרמו לו בשל הפרסום. ראו ברהנו טגניה "התאבד – בגלל פוסט בפייסבוק" N12 21.6.2016 www.mako.co.il/news-israel/local-21.6.2016; אחיה ראב"ד "תובעים פיצוי ממפרסם פוסט: התאבד בגלל שיימינג" ynet 1.11.2016 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4872983,00.html.

יהיה אפשר לאתר את מעשה הביוש ההיסטורי, שכן לעיתים הפרסום השלילי אינו ניתן להסרה, והוא נשמר ללא הגבלת זמן. אם לפני עידן המרשתת והרשתות החברתיות היה לפגיעה בשם הטוב ובפרטיות "תאריך תפוגה", כיום "המידע נצרב לעד במרחב הווירטואלי"²⁵¹, כפי שיעיד סיפורה של ים קאטל, אשר תיעוד אינטימי שלה – שהופץ במזיד ברשתות החברתיות על ידי בן זוגה לשעבר, ואף הועלה מאוחר יותר למרשתת ללא ידיעתה – אינו מרפה, צץ מדי תקופה בעוד קבוצה ובעוד אתר, ומצריך כל פעם פנייה לאתר בדרישה להסרת הסרטון. בלשונה: "את הרגעים הכי אינטימיים שלי, שהיו צריכים להישאר פרטיים לכל החיים, אף אחד לא יכול למחוק מהאינטרנט לתמיד. הפגיעה נמשכת ואני נאלצת לחיות אותה בכל פעם מחדש."²⁵²

זאת ועוד, ניתן לזהות מקרים שבהם הביוש ברשת הזיק לא רק לפרט הנפגע, מושא הביוש, אלא אף לפרט הפוגע, וזאת מקום שהוא לא היה ער לנפיצות הפגיעה באמצעות הרשת המקוונת ולתוצאותיה הקשות. כך, למשל, פלוני מפרסם ברשת אמירה שלילית על אודות אלמוני, מבלי לצפות את ממדי התפוצה ואת ממדי הפגיעה הנפשית באלמוני. לאחר מעשה פלוני מצטער על שעולל, ונושא בעול מעשהו הנמהר ובאשמה מוסרית כבדה. ניתן להניח כי כך אירע לאותה אישה צעירה שגוללה את שאירע לה באותה לשכת הגירה ואוכלוסין שנוהלה על ידי אריאל רוניס ז"ל.

לסיום פרק זה יש לומר כי ניכר שבתופעת הביוש המקוון יש כדי להזיק לחברה בכללותה, שהרי בעצם הביוש במרשתת וברשתות החברתיות, הפוגע קשות בשמו הטוב של אדם ובפרטיותו, יש כדי להנמיך את הסטנדרטים החברתיים והמוסריים המצופים מהחברה ולהובילה לתהומות לא ראויים.²⁵³

פרק ט: דרכי ההתמודדות עם תופעת הביוש המקוון

שני התחומים המשפטיים המרכזיים שנועדו לחקור ולהסדיר את תופעת הביוש במרשתת וברשתות החברתיות הם תחום "המשפט והטכנולוגיה"²⁵⁴ ותחום "המשפט והתקשורת". שני התחומים הינם תחומים עצמאיים ומרכזיים שעוסקים בהם חוקרים

251 בלשונו של השופט ג'ובראן בעניין קטיעי, לעיל ה"ש 66, פס' 9 לפסק דינו. כן ראו שם, פס' 19 לפסק דינו של השופט הנדל. ראו גם אשרת אילון וערן טוך "בעקבות הזמן האבוד: ממד הזמן בפרטיות ברשתות חברתיות" **משפט, חברה ותרבות** ב 101 (2019). במאמר עומדים השניים (חוקרים במחלקה להנדסת תעשייה) על "נצחיות המידע ברשת", על היבטיה השונים (ראו שם, בעמ' 103–107), אך גם על פתרונות אפשריים לקשיים ש"נצחיות המידע" מביאה עימה, כגון "הזכות למחיקה" ("שכחה דיגיטלית") (ראו שם, בעמ' 118–124).

252 ים קאטל "קול פרטי: חשופה: המאבק הפרטי לחוק הסרטונים" **משפט, חברה ותרבות** ב 365, 369 (2019).

253 השוו Warren & Brandeis, לעיל ה"ש 168, בעמ' 196.

254 בהקשר זה ראוי להזכיר את הרשות לטכנולוגיה ומשפט (רמו"ט) שבמשרד המשפטים.

באקדמיה, מחוקקים, עורכי דין ושופטים, תוך התייחסות מתחייבת למגוון רחב של נושאים, כגון כבוד האדם, חופש הביטוי, הזכות לשם טוב, הגנת הפרטיות, לשון הרע, טלקומוניקציה, אבטחת מידע ועוד.²⁵⁵ אפתח ואומר כי עמדתי היא שהמשפט אינו יודע עדיין די כיצד להתמודד באופן הנכון ביותר עם עידן התקשורת החדש שהביאה עימה המרשתת – העידן הדיגיטלי. אפילו אינכם מקבלים עמדה זו, בוודאי תסכימו, לכל הפחות, שהמשפט מתקשה מאוד להתמודד עם העידן החדש הזה. היטיב לתאר זאת השופט סולברג באומרו:

“בידוע כי המשפט מדדה בעצלתיים אחר חידושי העולם, וכי החקיקה אינה מדביקה את קצב התקדמות המדע ויישומיו. מפרי החוק מסתגלים לקדמה מהר יותר מאוכפיו. זו אקסיומה. לראשונים אין עכבות; לאחרונים יש.”²⁵⁶

דוגמה לקושי של המשפט להתמודד עם עידן הרשתות היא הפרסה בכל הנוגע בצווי איסור פרסום אגב חקירות פליליות, לרוב מכוח סעיפים 70–71 ו-75 לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984.²⁵⁷ בהקשר זה יש הטוענים כי בעידן הדיגיטלי נשחקה האפקטיביות של מוסד צווי איסור הפרסום, שכן הדרכים להפרתם רבות ופשוטות, כל שכן על רקע האנונימיות המאפיינת את המרחב הווירטואלי.²⁵⁸ כך, למשל, בחורף שנת 2013, בפרשת הזמר אייל גולן,²⁵⁹ הגם שניתן צו האוסר את פרסום שמו של “הזמר המפורסם”, שיוחסו לו חשדות בפלילים בנוגע ליחסים עם קטינות, זהותו כמו גם שאר פרטי הפרשה פורסמו, במשך יותר משבוע, בכל הרשתות החברתיות ובבלוגים

255 ראו גיא פסח “משפט, זיכרון ושכחה בעידן השעתוק הדיגיטלי” **משפט, חברה ותרבות – רשת משפטית: משפט וטכנולוגיות מידע** 361 (ניבה אלקין-קורן ומיכאל בירנהק עורכים, 2011).

256 עניין **איגוד האינטרנט הישראלי**, לעיל ה"ש 137, פס' 23 לפסק דינו של השופט סולברג (2013). לקשיי האכיפה במרחב המקוון ראו גם מיכל אגמון-גונן “האינטרנט כעיר מקלט? ! הסדרה משפטית לאור אפשרויות העקיפה הטכנולוגיות וגלובליות הרשת” **משפט, חברה ותרבות – רשת משפטית: משפט וטכנולוגיות מידע** 207 (ניבה אלקין-קורן ומיכאל בירנהק עורכים, 2011).

257 נוסף על ההוראות שבחוק בתי המשפט קיים מגוון רחב של הוראות חוק נוספות המאפשרות הוצאת צווי איסור פרסום בהתאם לעילות המרכזיות שקבע המחוקק להוצאת צוים כאלה: הגנה על הפרטיות ומניעת פרסום לשון הרע, הגנה על אינטרס ציבורי ועל בטחון המדינה, והצורך בשמירה על תקינות ההליך השיפוטי. לעניין צווי איסור פרסום של מידע בעל אופי בטחוני ראו תהילה שוורץ אלטשולר וגיא לוריא **צנזורה וסודות ביטחוניים בעידן הדיגיטלי** 42–46 (מחקר מדיניות 113, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2016).

258 עניין **חברה פלונית בע"מ**, לעיל ה"ש 86, פס' 15–22 לפסק דינו של השופט פוגלמן. יודגש כי בית המשפט באותו עניין אינו מוכן לקבל את הטענה כי פחת הטעם בהוצאת צווי איסור פרסום. כנגד זה ראו גל מור “אין מקום לצווי איסור פרסום” **ynet** 29.4.2004 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-2908208,00.html, הסבור כי הנסיבות הכושלים של בתי המשפט לעצור את זרימת המידע באמצעות צווי איסור פרסום “לא רק פוגעים בדמוקרטיה אלא גם אנכרוניסטים, שריד לעידן שקדם לאינטרנט”.

259 פרשה שהתרחשה בנובמבר 2013 ואשר זכתה במשטרה בכינוי “פרשת משחקי חברה”.

שוניים.²⁶⁰ כך קרה גם בפרשה אחרת, בחורף 2015, שבה דוגמנית מפורסמת נחקרה במשרדי רשות המיסים בתל אביב – הגם שניתן צו איסור פרסום, למשך ארבעים ושמונה שעות, לגבי זהות הנחקרת, במרשתת (באתרים, בפורטלים ובפורומים שונים) פורסם מייד כי הדוגמנית החשודה היא בר רפאלי.²⁶¹ פרשה נוספת התרחשה באמצע ינואר 2019, כאשר באמצעי התקשורת פורסם חשד חמור, שנהפך במהרה לכותרת "מין תמורת מינוי". לפי החשדות, שתי עורכות דין העניקו טובות הנאה לבכיר בלשכת עורכי הדין: האחת, בתמורה לקידום מינויה לשופטת, שאכן צלח; והאחרת, בתמורה לקידומו של בעלה השופט מבית משפט השלום לבית המשפט המחוזי, מהלך שלא צלח. לבקשת המשטרה הוטל צו איסור פרסום על הפרשה, אולם תוך זמן קצר פורסם כי החשוד הבכיר בלשכת עורכי הדין הוא לא אחר מאשר ראש הלשכה דאז עורך הדין אפי נוה. סמוך לחשיפת הפרשה בתקשורת, ולמרות העובדה ששמן של שתי החשודות הופץ בפלטפורמות שונות במרשתת וברשתות החברתיות, קיבל בית משפט השלום את בקשת המשטרה והאריך את צו איסור הפרסום לגבי פרטי השופטת ועורכת הדין החשודות במתן טובות ההנאה לנוה.²⁶² שלוש פרשות אלה וכן רבות נוספות²⁶³ חושפות את האבסורד שבצווי איסור הפרסום השיפוטיים. צווים אלה מנותקים מן המציאות הטכנולוגית של היום, והם בגדר המלצה בלבד בשל קשיי אכיפתם במרשתת וברשתות החברתיות.²⁶⁴ אשר על כן ראוי שהמחוקק ייתן את דעתו לנושא ויתקן את הוראות החוק השונות בהתאם למציאות הווירטואלית.

260 ראו אלי סניור "בדיקה: זמר מפורסם קיים יחסי מין עם בת 15" *ynet* 13.11.2013 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4453320,00.html; נעמה כהן פרידמן "נסגר תיק החקירה נגד אייל גולן; כובד המשקל יעבור לאביו" *כלכליסט* 5.2.2014 www.calcalist.co.il/local/articles/0,7340,L-3623539,00.html.

261 ראו עמרי מילמן "דוגמנית מפורסמת נחקרת במשרדי רשות המיסים בתל אביב" *כלכליסט* 16.12.2015 www.calcalist.co.il/local/articles/0,7340,L-3676127,00.html.

262 ראו אסף הרדוף "מין תמורת מינוי, חשד תמורת גינוי: על זכות הציבור לשפוט את השופטת" *המשפט ברשת: זכויות אדם – מבזקי הארות פסיקה* 90, 5 (2019); בש"פ 1039/19 *הוצאת עיתון הארץ בע"מ נ' שופטת אלמונית* (פורסם באר"ש, 13.3.2019).

263 ראו, למשל, את צו איסור הפרסום הגורף שהוציא בשנת 1998 בית המשפט המחוזי בתל אביב על אודות אינוסה באיטליה של מלכת היופי הישראלית ומיס עולם לינור אברג'יל, כאשר באתרי המרשתת השונים של העיתונות באיטליה ובאנגליה כבר התפרסם הסיפור המלא, כולל זהות הקורבן. כך גם בכל הנוגע בחקירת ראש הממשלה לשעבר אהוד אולמרט בשנת 2008 – בעוד שבישראל היה הנושא תחת צו איסור פרסום שיפוטי, במהדורת המרשתת של ה-*NEW YORK POST* התפרסם הסיפור. שתי הפרשות הללו מחדדות אבסורד נוסף בנוגע להוצאת צווי איסור פרסום: בעוד פרשה מסוימת המעוררת עניין בחוץ לארץ אסורה בפרסום בישראל, כל גולש בישראל יכול לקרוא על אודותיה בחופשיות באתרי המרשתת של התקשורת הזרה. ראו אלי הכהן "בית המשפט מתעלם מהאינטרנט" *הארץ* 7.5.2008 www.haaretz.co.il/captain/net/1.1322932. כן ראו את ההתייחסות ל"פרשת בן זיגיר" אצל שוורץ אלטשולר ולוריא, לעיל ה"ש 257, בעמ' 64–68.

264 קשיי האכיפה נובעים מכך שצווי איסור הפרסום נשלחים אך ורק לגורמי התקשורת הממוסדת, ולכן אינם תקפים לגבי אנשים פרטיים, אשר לא קיבלו את הצו. נוסף על כך, מקום מושבם של חלק

דוגמה נוספת לקשיי המשפט בעידן הרשתות החברתיות נוגעת בעקרון הסוביודיצה. בהקשר זה קיימת מדיניות של העדר אכיפה – ולו אכיפה מינימלית – של איסור הסוביודיצה המעוגן בסעיף 71 לחוק בתי המשפט, שהינו סעיף עונשי. כך היה, למשל, בשתי הפרשות המשפטיות המפורסמות ביותר בשנים האחרונות, שנלעסו עד דק בכל אמצעי התקשורת ובכל הרשתות החברתיות: המשפט הפלילי הצבאי של סמל אלמור אזריה²⁶⁵ והערעור הפלילי של רומן זדורוב.²⁶⁶ לא זו אף זו, "מותו" של עקרון הסוביודיצה נלמד אף מפרשה משפטית ותקשורתית נוספת, שבמרכזה אדם בשם שמעון קופר, שהואשם ואף הורשע ברציחת שתי נשותיו – אשר מצאו את מותן בנסיבות מסתוריות – בעקבות תחקירים מרתקים של העיתונאי עמרי אסנהיים בתוכנית "עובדה".²⁶⁷

קשיי האכיפה והפער שבין הטכנולוגיה לבין המשפט מחייבים שייעשה מאמץ מרבי באמצעים לבר-משפטיים. כוונתי הן לחינוך ולהסברה לשם מניעתה של תופעת הביוש ברשתות, במיוחד בקרב קטינים, והן למתן סיוע מידי ושיקום לכל מי שכבר נפגע. לצד זאת, מאמץ משמעותי נוסף צריך להיעשות בתחומי המשפט, על מסגרותיו השונות. נעמוד תחילה על ההתמודדות החוץ-משפטית, ולאחריה על זו המשפטית.

1. התמודדות לבר-משפטית עם תופעת הביוש המקוון

(א) חינוך ומניעה – חינוך נגד תופעת הביוש המקוון

בראש דרכי ההתמודדות הלב-משפטיות עם תופעת הביוש במרשתת וברשתות החברתיות ניצב החינוך. הכוונה לחינוך של הציבור בכללותו ושל הילדים ובני הנוער בפרט להימנע מביוש באופן כללי ובמרשתת וברשתות החברתיות במיוחד. במסגרת זו

מאתרי המרשתת הוא מחוץ לישראל, שם הצווים אינם תקפים. זאת ועוד, מספרם העצום של אתרי המרשתת, התפתחותן של הרשתות החברתיות וריבוי המפרסמים האנונימיים הופכים את האכיפה לקשה ביותר, עד בלתי אפשרית כמעט, ומאפשרים את דליפת המידע לציבור באופן חופשי באמצעות אתרי מרשתת, בלוגים ורשתות חברתיות. ראו והשוו ליאור אקרמן "צריך להגדיר מחדש את צו איסור הפרסום" **מעריב** 22.11.2013 (עותק בידי המחבר). יותר מכך, במציאות המודרנית צווי איסור הפרסום גורמים לעיוות הפרסום, כאשר שמועות, השערות, מסקנות לא מבוססות ורמזים מתפרסמים ברחבי המרשתת והרשתות החברתיות, לעיתים תוך ניפוח המעשים מעבר למה שקרה באמת, ולעיתים תוך שרבוך שמות של אנשים שאינם מעורבים כלל בפרשה.

265 ראו תיק (צבאי מרכז) 182/16 **התובע הצבאי נ' אזריה** (פורסם בנבו, 4.1.2017).

266 ראו ע"פ 7939/10 **זדורוב נ' מדינת ישראל** (פורסם באר"ש, 23.12.2015). כן ראו את הסדרה התיעודית **צל של אמת** (ביצת עין הפקות, 26.3.2016) (הסדרה זכתה בשלושה פרסי האקדמיה הישראלית לטלוויזיה).

267 ראו ע"א 409/13 **שידורי קשת בע"מ נ' קופר**, פ"ד סו(2) 215 (2013). אוסיף ואציין כי ביולי 2013 הובאו דברים שנשאה השופטת אסתר חיות בכנס באילת ולפיהם עבירת הסוביודיצה נהפכה לאות מתה. יובל יועז "חיות: עבירת הסוביודיצה הפכה לאות מתה; יש לשקול לבטלה" **גלובס** 8.7.2013. www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000860316

יש לעורר קודם כל מודעות לפגיעות הקשות ולסכנות שבתופעת הביוש המקוון.²⁶⁸ ניכר כי ילדים ובני נוער אינם מבינים פעמים רבות את החומרה הטמונה במעשה הביוש במרשתת וברשתות החברתיות,²⁶⁹ בעיקר בכל הקשור לתגובות ולשיתופים.²⁷⁰ במסגרת המאמץ החינוכי יש לכלול פרסומות באמצעי התקשורת נגד תופעת הביוש המקוון, בבחינת "ביוש תופעת הביוש";²⁷¹ הכשרת מורים ומנהלי בתי ספר בהתמודדות עם תופעת הביוש המקוון;²⁷² לימוד בבתי הספר של המקרים הטרגיים של התופעה, דוגמת סיפורו של אריאל רוניס ז"ל, והפניה לקריאת ספרות שבבסיסה תופעת הביוש (דוגמת הרומן המצליח **ג'יין יאנג הצעירה**);²⁷³ הפקת סרטים וסדרות על אודות התופעה (דוגמת הסדרה **13 סיבות**)²⁷⁴ וכן כתיבת מחזות על אודותיה והצגתם לציבור בכללותו ולבני נוער בפרט (כפי שעשו, למשל, בתיאטרון חיפה בהצגה **ביוש**).²⁷⁵

268 כאמור, מדובר בתופעה חברתית שפגיעותיה כמושא הביוש קשות ביותר. הביוש עלול לגרום לקורבנו נזקים נפשיים שונים, כגון פגיעה בביטחון העצמי, דיכאון, חרדה, טראומה נפשית ועוד, ובמקרים קיצוניים אף להוביל להתאבדות.

269 האלימות המקוונת ("הבריונות ברשת") אינה נתפסת כחמורה כמו האלימות הפיזית ("הבריונות בעולם האמיתי"). אולם בפועל היא חמורה יותר, שכן בעוד האלימות הפיזית מתרחשת בזירה תחומה בגבולות של מקום (בית הספר או השכונה) וזמן, האלימות המקוונת אינה תחומה למקום ולזמן מסוימים. להרחבה בהקשר זה ראו את ספרה של עצינוני **נוער במשפט הפלילי**, לעיל ה"ש 169, בעמ' 178–180.

270 למפרסם הביוש ברשתות יש היכולת להפיץ בשניות או בדקות ספורות הודעות, תמונות או כל חומר אחר לקהל רחב ומגוון, מבלי שהוא מודע לכדור השלג המתגלגל שהוא יצר באמצעות המקלדת.

271 כפי שאכן נעשה במסגרת פרסומות ברדיו ובטלוויזיה למן חודש נובמבר 2018.

272 כך, למשל, סטודנטים להוראה מחויבים, כתנאי להסמכתם, לעבור קורס שיכשיר אותם להתמודד עם פגיעות בילדים כתוצאה מבריונות ברשת. ראו נועם (דבול) דביר "המורים ילמדו לזהות ולטפל בבריונות רשת" **ישראל היום** 15.10.2018 www.israelhayom.co.il/article/599131.

273 הרומן המבריק **ג'יין יאנג הצעירה** (Young Jane Young), מאת הסופרת האמריקנית גבריאל זווין (Gabrielle Zevin), פורסם במקור בשנת 2017. שנה לאחר מכן תורגם הרומן לעברית על ידי יעל סלע וראה אור בהוצאת תכלת. הרומן מבוסס על המקרה המפורסם של מוניקה לוינסקי, ומבקש לעסוק לעומק בתופעת הביוש במרשתת של אנשים בכלל ושל נשים בפרט. עוד ראו במקומותינו ליעד שהם **תיק נוער – סיכון כפול** (2017). ספר זה, המיועד לנוער, מספר את סיפורו של צעיר המזוכה במשפט פלילי אך עדיין מבויש ומוקע על ידי החברה כאשר ברצח.

274 סדרת הטלוויזיה האמריקנית **13 סיבות** (13 Reasons Why, Netflix), מבוססת על רומן בעל אותו שם מאת ג'יי אשר, המספר על הנערה האנה בייקר, אשר נטלה את חייה והותירה כתב אישום חריף נגד חבריה, בדמות שלוש עשרה קלטות, שהן שלוש עשרה הסיבות להחלטה הנוראה שקיבלה. כן ראו את סרטם העלילתי של הבמאי הנרי אלכס רובין והתסריטאי אנדרו שטרן **מנותקים** (Disconnect) (ארצות הברית, 2012), על אודות העידן הטכנולוגי החדש והסכנות שאורבות מבעד לצג המחשב. הסרט כולל מקרה של שני קטינים המתעללים בכך כיתתם במרשתת, מעשה שמוביל לנסיון התאבדות שלו.

275 המחזה **ביוש** נכתב, בוים והופק על ידי חלי קניזו שחר ובני יזרעאל, ומוצג החל בשנת 2018 בחיפה ובתל אביב. הוא מבוסס על סיפור אמיתי של צעירה בשם מיה שתמונה אינטימית שלה הופצה ברחבי הרשת וגרמה לה משברים קשים.

יש לציין כי משרד החינוך עוסק בנושא הביוש במרשתת כחלק מנושא הגלישה הבטוחה ברשת.²⁷⁶ המשרד מטפל בנושא באמצעים שונים ובהתאמה לקהלי היעד השונים שהוא פועל מולם. נוסף על כך, נושא זה מוגדר בנוהלי משרד החינוך, כפי שהם מפורטים בחוזרים שונים שמנכ"ל משרד החינוך מוציא.²⁷⁷

גם המשרד לבטחון הפנים פועל בהקשר החינוכי, בעיקר בתחומי המניעה וההסברה. זאת, מעבר לתפקידו כנושא באחריות לאכיפה הפלילית, המבוצעת על ידי משטרת ישראל, בעיקר באמצעות מערך הסייבר והמטה הלאומי להגנה על ילדים ברשת.²⁷⁸ את פעילותו החינוכית מקיים המשרד באמצעות שלושה פרויקטים מובילים: תוכנית "עיר ללא אלימות", "אגף מצילה" ו"מוקד 105 – המטה הלאומי להגנה על ילדים ברשת".²⁷⁹ במסגרת התוכנית "עיר ללא אלימות" נערכות, בין היתר, פעולות למיגור האלימות המקוונת בכלל ותופעת הביוש בפרט, ביניהן הכשרת אנשי מקצוע לנושא, כולל מתן כלים להתערבות ראשונית; קיום ימי עיון להורים ולמתנדבים בקהילה; פרסומים ושלטי חוצות, ועוד. "אגף מצילה" מבצע, לצד פעילויות אכיפה, פעילויות שונות של הסברה וחינוך במטרה להגביר את המודעות לתופעת האלימות המקוונת בכלל ולתופעת הביוש בפרט. בין פעילויות ההסברה והחינוך ניתן למנות מתן הרצאות ברחבי המדינה, הפצת חומרי הסברה בנושא, פרסומים ממוקדים באתר המרשתת של האגף ובדף הפייסבוק של המשרד לבטחון הפנים, וכן הפקה והפצה של סרטים בנושא.²⁸⁰ באשר ל"מוקד 105", מדובר בפרויקט חדש, שהחל בפברואר 2018, המבקש לספק מענה כולל, בין-משרדי, לפגיעות השונות בילדים ובבני נוער הנעשות במרשתת וברשתות החברתיות. המטה מאויש שבעה ימים בשבוע, עשרים וארבע שעות ביממה, ונמצאים בו שוטרים שעברו הכשרה ייחודית, אנשי המשרד לבטחון הפנים וכן גורמי מקצוע ממשרדי הממשלה השותפים לפרויקט, ביניהם משרד החינוך, משרד המשפטים, משרד הבריאות ומשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים.²⁸¹ יש להדגיש כי בחודש נובמבר 2018 הושק בכל אמצעי התקשורת קמפיין תקשורת בנושא, שהוביל לזינוק של 300% במספר התלונות.²⁸²

276 הטיפול בתופעת הביוש במרשתת נעשה אגב הטיפול בנושא הרחב יותר של אלימות מקוונת. ראו רועי גולדשמידט **אלימות מקוונת בקרב בני נוער** 10 (הכנסת – מרכז המחקר והמידע, 2014) fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/f8c38d55-f7f7-e411-80c8-00155d010977/2_f8c38d55-f7f7-e411-80c8-00155d010977_11_10274.pdf

277 שם.

278 המטה הלאומי להגנה על ילדים ברשת הוקם על ידי ממשלת ישראל בשנת 2016 על מנת להילחם בתופעת הביוש ברשת. ראו www.gov.il/he/departments/about/about_the_bureau.

279 יש לציין כי מוקד 105, שעליו ארחיב מייד, מבצע אף פעילות אכיפה, לצד פעילויותו במישורי המניעה והסיוע.

280 **דוח שנתי: התקשורת בישראל 2016**, לעיל ה"ש 13, בעמ' 73.

281 איציק סבן "הושק המטה הלאומי להגנה על ילדים מבריונות ברשת" **ישראל היום** 20.11.2018, 22.

282 מאיר תורג'מן "1,100 קריאות ילדים בשבוע למוקד החירום" **ידיעות אחרונות** 28.11.2018 www.yediot.co.il/articles/0,7340,L-5416284,00.html; מאיר תורג'מן "רשתות לא חברתיות"

(ב) ייעוץ וסיוע פסיכולוגי לנפגעי הביוש המקוון

ייעוץ, סיוע וטיפול מתבקשים במיוחד ככל שהדברים נוגעים בקטינים. על הסיוע להיות בראש ובראשונה סיוע נפשי, ועליו להינתן ב"זמן אמת" על מנת לסייע לנפגע להתמודד עם הפרסום השלילי. בהקשר זה יש להזכיר שוב את "מוקד 105", אשר פתח קו סיוע מקוון וטלפוני לנפגעי הביוש, ואף השיק פרסום לכלל הציבור בנוגע לקו סיוע זה. נוסף על כך יש להדגיש את העשייה הברוכה של המגזר השלישי בהקשר זה. ראש וראשון לעושים במלאכה חשובה זו הוא איגוד האינטרנט הישראלי, אשר לצד פעילותו למניעת גילויי אלימות במרשתת עוסק גם בפעילויות תמיכה וסיוע במקרים של אלימות מקוונת בכלל וביוש במרשתת בפרט. כך, למשל, האיגוד מפעיל קו תמיכה פתוח לגולשים שחוו פגיעה במרשתת. הקו הפתוח פעיל עשרים וארבע שעות ביממה, ונציגיו עברו הכשרה מקצועית בנושא.²⁸³ עוד יש לציין במסגרת המגזר השלישי את המועצה הלאומית לשלום הילד, המטפלת באופן פרטני במקרים של פניות של הורים וילדים שחוו פגיעה במרשתת;²⁸⁴ וכן את עמותת "אשנב – אנשים למען שימוש נכון באינטרנט", המבקשת לייצר ולפתח מודעות, הן ברמה החינוכית והן ברמה הנורמטיבית, להשפעות החיוביות והשליליות שיש לשימוש במרשתת, ולקדם שימוש נכון ברשת.²⁸⁵

ידיעות אחרונות 8.12.2018 www.yediot.co.il/articles/0,7340,L-5422068,00.html. בראש רשימת האתרים המשמשים לביוש, להטרדות ולפגיעות שונות עומדת רשת ווטסאפ (158 תלונות); במקום השני – אינסטגרם (125 תלונות); במקום השלישי – יוטיוב (26 תלונות); ובמקום הרביעי – פייסבוק, הפונה לקהל מבוגר יותר (25 תלונות).

283 גולדשמידט, לעיל ה"ש 276, בעמ' 14. ראו גם איגוד האינטרנט הישראלי **דו"ח שנתי 2019 – סקירת פעילות איגוד האינטרנט הישראלי (ע"ר) לשנת 2019**, 17, 40–38 (2020) www.isoc.org.il/files/docs/general-meetings/2020/isoc-il-report-2019.pdf, המתיחס לגוף מקצועי מבית איגוד האינטרנט הישראלי בשם "נטיקה" (Netica), אשר שם לעצמו למטרה להילחם בתופעת הבריונות ברשת ולסייע לאלה שנפגעו ממנה. במסגרת זאת הוא מפעיל מענה אנושי של 24/7 ("הקו החם") לתמיכה ולייעוץ בכל הנושאים הקשורים לשימוש מיטבי ברשת ולתופעות רשת שכיחות, כגון אלימות וירטואלית, ביוש, הפצה של תכנים פוגעניים ומיניים ועוד. על אודות איגוד האינטרנט הישראלי ראו שם, בעמ' 16.

284 גולדשמידט, שם, בעמ' 15.

285 עמותת אשנב החלה את פעילותה בתחילת שנת 2000, וייעודה הוא קידום מודעותו של הציבור להשפעות החיוביות והשליליות שיש לשימוש במרשתת על החברה ועל ערכיה, וקידום שימוש נכון וחיובי במרשתת. העמותה הוקמה על ידי ד"ר אבשלום אדרת, ומנציחה את זכר בנו ערן ז"ל. ערן אדרת היה חייל שביוני 1997 נטל את חייו לאחר ששיתף גולשים בקבוצת דיון מקוונת במצוקותיו הנפשיות וקיבל כמה תגובות שעודדו אותו לטרוף את נפשו בכפו, כולל תגובה מפורטת שבה הוסבר לו כיצד באפשרותו לירות בעצמו באמצעות רובה. ראו אתר המרשתת של העמותה www.eshnav.org.il/. כן ראו אור שדה "וידוי מרגש: בני התאבד לאחר שקיבל הדרכה באינטרנט" www.makorrishon.co.il/nrg/online/54/ART2/348/753.html 21.3.2012 nrg

(ג) מתן ליווי, שיקום ותמיכה לנפגעי הביוש המקוון

מעבר לייעוץ ולסיוע הנדרשים סמוך לפגיעה על מנת להקטין עד כמה שניתן את ממדיה ולהנחות את הנפגע כיצד עליו להתגונן מפני הדברים שפורסמו, נדרש ללוות את הנפגע, לתמוך בו ולייעץ לו ולבני משפחתו כיצד ראוי לנהל את המשבר בכללותו בצורה הנכונה והיעילה ביותר, על מנת להביאו לידי סיום מהיר, תוך ניסיון למרק את שמו הטוב של הנפגע עד כמה שניתן. נוסף על כך יש לסייע בתהליך שיקומו של הנפגע. אף בהקשרים אלה חלק ניכר מוטל על "מוקד 105", אשר עוסק, בין היתר, בייעוץ ובסיוע בניהול המשבר, וחלק אחר מוטל על אותם גופים של המגזר השלישי העושים במלאכה.²⁸⁶ מתבקש גם ליווי תומך ואוהד של צוותי החינוך בבית הספר, של הכיתה ושל כל מסגרת אחרת שהנפגע משתייך אליה (כגון תנועת נוער או מועדון ספורט), אשר חייבים להיות מונחים על ידי גורמי המקצוע הרלוונטיים.

2. התמודדות משפטית עם תופעת הביוש המקוון

למשפט, על אף מגבלותיו, יש תפקיד משמעותי בעידן המרשתת, שבו טכנולוגיות מידע מתקדמות וזוורות ושלוכות בכל רובד ונדבך של חיי החברה והפרט. כאמור, תחום ההסדרה והמחקר של "משפט וטכנולוגיה" הוא כיום ענף עצמאי ומרכזי שרבים עוסקים בו (מחוקקים, שופטים, חוקרים ועוד), תוך התייחסות למגוון רחב של תחומים ונושאים. ככלל, קיימות שתי דרכים עיקריות שבאמצעותן המשפט יכול לנסות להתמודד עם תופעת הביוש במרשתת וברשתות החברתיות כנתיב משלים לנתיב החינוכי-ההסברתי. דרך התמודדות אחת היא באמצעות הדין הקיים, בבחינת חקיקה עקיפה (להלן: התמודדות עקיפה); ואילו דרך ההתמודדות האחרת היא באמצעות דין חדש, קרי, חקיקה ישירה וקונקרטי (להלן: התמודדות ישירה). דרך ההתמודדות העקיפה היא שאומצה עד כה על ידי המשפט הישראלי, ועל כן אפתח בה.

(א) התמודדות עקיפה עם תופעת הביוש המקוון

דרך ההתמודדות הראשונה מבקשת למעשה להחיל את הוראות החוק השונות הקיימות על תופעת הביוש המקוון באמצעות פרשנות. הכוונה היא לעשות שימוש בחקיקה הקיימת, ככל שהדבר אפשרי, על מנת לצמצם את היקף התופעה.²⁸⁷ דרך זו עולה בקנה אחד עם הדין הקיים, המבקש לאזן בין הזכות לשם טוב והזכות לפרטיות לבין הזכות לחופש הביטוי בכלל ובסביבה הדיגיטלית בפרט.

²⁸⁶ ביניהם איגוד האינטרנט הישראלי, המועצה הלאומית לשלום הילד ועמותת אשנב.
²⁸⁷ השווה אגמון-גונן, לעיל ה"ש 256, בעמ' 218–219; ירון אונגר **הטלת אחריות פלילית או אזרחית על מעשי בריונות ברשת – רקע תיאורטי וסקירה משווה** 2 (הכנסת – הלשכה המשפטית, תחום חקיקה ומחקר משפטי, 2015) m.knesset.gov.il/Activity/Info/LegalDepartmentSurveys/Survey050815.pdf.

אתחיל בדינים הרלוונטיים ביותר לתופעת הביוש במרשתת וברשתות החברתיות – דיני לשון הרע ודיני הגנת הפרטיות. באחד מפסקי הדין המרכזיים בתחום, בעניין מור, קבע בית המשפט העליון כי יש להחיל את דיני לשון הרע הקיימים גם על פרסומים במרשתת "בשינויים המתחייבים".²⁸⁸ קביעה זו מלמדת, על דרך קל וחומר, כי יש להחיל גם את דיני הגנת הפרטיות על פרסומים פוגעניים ברשת, שכן "הזכות לשם טוב ולכבוד אינה מתאינת במרחב הווירטואלי ואין להסכין עם הילכדותה ברשת".²⁸⁹ אכן, "זכות הקיימת במרחב הפיזי – קיימת גם במרחב הווירטואלי. כך לגבי זכויות קנייניות וכך לגבי הזכות לשם טוב. תחולתו של הדין פורסת עצמה גם על פרסומים ופעולות הנעשות ברשת האינטרנט, והדבר ברור".²⁹⁰

למרבה הפלא, הן דיני לשון הרע והן דיני הגנת הפרטיות בישראל נעדרים כל התייחסות מפורשת למרשתת ולרשתות החברתיות, כל שכן לפרסום מקוון בהן. זאת, אף שקיימים יותר מעשרים חוקים שונים המזכירים את המרשתת.²⁹¹ אשר על כן נשאלה מלכתחילה השאלה אם ניתן להרחיב את האחריות לפרסום לשון הרע ולפגיעה בפרטיות גם אל המרשתת, מכוחה של פרשנות מרחיבה. על כך השיבה הפסיקה בחיוב, כאמור, ולכן אדון תחילה בשני הדינים החשובים הללו.

חוק איסור לשון הרע מגדיר "לשון הרע", בין היתר, כדבר שפרסומו עלול "להשפיל אדם בעיני הבריות או לעשותו מטרה לשנאה, לבוז או ללעג מצדם". העובר על הוראות החוק צפוי לסנקציות מכוח העוולה האזרחית או מכוחה של העבירה הפלילית. פרסום, לעניין לשון הרע, הוא כל פרסום, בין בעל פה ובין בכתב או בדפוס, שיועד לאדם זולת הנפגע והגיע לידי אותו אדם או לאדם אחר זולת הנפגע. אשר על כן, פרסום מבייש ואסור של לשון הרע במרשתת או ברשתות החברתיות בניגוד לסעיפים 1–2 לחוק האמור דינו כדין כל פרסום אסור אחר במסגרות הוותיקות יותר, דוגמת ערוצי הרדיו והטלוויזיה או העיתונות הכתובה, והוא מטופל כיום בדיוק באותה צורה שבה מטופלים

288 עניין מור, לעיל ה"ש 80, פס' 18 לפסק דינו של המשנה לנשיאה ריבלין. כן ראו עניין גוגל, לעיל ה"ש 92, פס' 3 לפסק דינו של המשנה לנשיאה ריבלין, שם נקבע כי "אין כל מניעה עקרונית כי פרסומים באינטרנט המוציאים דיבתו של אדם יקימו אחריות בגין עוולת לשון הרע".

289 עניין מור, לעיל ה"ש 80, פס' 18 לפסק דינו של המשנה לנשיאה ריבלין.

290 עניין גוגל, לעיל ה"ש 92, פס' 3 לפסק דינו של המשנה לנשיאה ריבלין. אכן, מע"א 1697/11 א. גוטסמן אדריכלות בע"מ נ' ורדי (פורסם באר"ש, 23.1.2013) אנו למדים כי חוק הגנת הפרטיות חל גם על פרסומים במרשתת. באותו עניין דובר באדריכל שהציג באתר המרשתת של משרדו הדמיות ממוחשבות של בית מגורים ייחודי שתכנן בעבור לקוח, אשר לא הסכים לפרסום. הלקוח תבע את האדריכל, ובית המשפט העליון פסק כי לנוכח הזכות לפרטיות אין להתיר פרסום הדמיות של פנים הבית באתר המשרד, אם כי אין מניעה מפרסום הדמיות של חזית הבית.

291 ראו, למשל, ס' 1 לחוק זכות יוצרים, התשס"ח-2007, המגדיר "רשת תקשורת אלקטרונית" כ"רשת האינטרנט, וכן כל רשת תקשורת ציבורית אחרת שהשר קבע בצו, באישור ועדת הכלכלה של הכנסת". כן ראו ניבה אלקין-קורן ומיכאל בירנהק "אינטרנט" בחקיקה בישראל: ספירת מלאי" משפט, חברה ותרבות – רשת משפטית: משפט וטכנולוגיות מידע 29 (ניבה אלקין-קורן ומיכאל בירנהק עורכים, 2011).

פרסומים כאלה באותן מסגרות ותיקות.²⁹² על המפרסם ברשת חלה האחריות לפרסום הן במסגרת המשפט האזרחי והן במסגרת המשפט הפלילי. יותר מכך, וכאן הייחוד, מי שמפיץ את הפרסום, דהיינו כל מי שמתף את הפרסום או מעבירו הלאה בכל צורה שהיא, אחראי על פי דין לפרסום האסור בדיוק באותה מידה כמו המפרסם המקורי.

באשר לחוק הגנת הפרטיות, חוק זה קובע בסעיף 1 כי "לא יפגע אדם בפרטיות של זולתו ללא הסכמתו". סעיף 2 לחוק האמור מגדיר "פגיעה בפרטיות מהי". הסעיף מגדיר כפגיעה בפרטיות, בין היתר, פרסום תצלום של אדם ברבים בנסיבות שבהן הפרסום עלול להשפילו או לבזותו, וכן פרסום או מסירה של דבר שהושג בדרך של פגיעה בפרטיות (כגון האזנה האסורה על פי חוק, צילום אדם ברשות היחיד, העתקת תוכן של מכתב או כתב אחר שלא נועד לפרסום, הפרה של חובת סודיות שנקבעה בדין או בהסכם לגבי ענייניו הפרטיים של אדם, שימוש בידיעה על ענייניו הפרטיים של אדם או מסירתה לאחר לא למטרה שלשמה נמסרה). אשר על כן, פרסום מבייש ואסור במרשתת הפוגע בפרטיות יטופל באמצעות חוק הגנת הפרטיות כעוולה במסגרת המשפט האזרחי²⁹³ או כעברה במסגרת המשפט הפלילי²⁹⁴ או במסגרת שניהם גם יחד.

דין נוסף הנוגע בעניינינו ויכול לסייע במאבק בבייש ברשת הוא החוק למניעת הטרדה מינית. חוק זה תוקן בשנת 2014 על רקע ההכרה כי המרחב המקוון הוא כר פורה לפגיעות מיניות.²⁹⁵ החוק אוסר, בין היתר, הטרדה באמצעות מחשב וחומר מחשב (ראו

292 בהקשר זה נציין כי תרשים הזרימה הבסיסי שלפיו יש לדון בתביעה אזרחית בגין לשון הרע, אליבא דשופט עמית, מדובר בארבעה שלבים. **בשלב הראשון** נבחנת השאלה אם הביטוי מהווה "לשון הרע" על פי אחת מארבע החלופות בהגדרה שבס' 1 לחוק איסור לשון הרע, ואם מתקיים יסוד הפרסום כמשמעותו בס' 2 לחוק האמור. אם התשובה חיובית, עוברים **לשלב השני** ובוחנים אם הביטוי נהנה מאחת החסינויות המוחלטות (פרסומים מותרים) הקבועות בס' 13 לחוק האמור. אם הפרסום נופל לאחת החסינויות, דין התביעה להידחות. אם לא כן, עוברים **לשלב השלישי** ובוחנים אם הפרסום מוגן על פי אמת המידה הקבועה בהגנה שבס' 14 לחוק האמור, על שתי רגליה – "אמת בפרסום" ו"עניין ציבורי". אם הפרסום אינו נהנה מהגנה זו, יש להמשיך ולבחון אם הפרסום מוגן בתום ליבו של המפרסם בגדר אחת מהחלופות הקבועות בס' 15 לחוק במשולב עם חזקות תום הלב שבס' 16 לחוק. היה אם מתברר כי הפרסום אינו נהנה מהגנת ס' 14 או 15 לחוק, או אז עוברים **לשלב הרביעי** ובוחנים מהם הסעדים המתאימים בנסיבות העניין. ראו עניין **בן נתן**, לעיל ה"ש 222, פס' 2 לפסק דינו של השופט עמית; ע"א **דיין-אורבך**, לעיל ה"ש 160, פס' 6 לפסק דינו של השופט עמית; דנ"א **דיין-אורבך**, לעיל ה"ש 42, פס' 11 לפסק דינו של השופט עמית. השוו ע"א 6903/12 **Canwest Global Communications Corp. נ' עוזר**, פס' 19 לפסק דינו של השופט פוגלמן (פורסם באר"ש, 22.7.2015).

293 על פי ס' 4 ("פגיעה בפרטיות – עוולה אזרחית") לחוק הגנת הפרטיות, הקובע כי "פגיעה בפרטיות היא עוולה אזרחית, והוראות פקודת הנזיקין [נוסח חדש], יחולו עליה בכפוף להוראות חוק זה".
294 על פי ס' 5 ("פגיעה בפרטיות – עבירה") לחוק הגנת הפרטיות. יש לציין כי על פי ס' 29א(א) לחוק, מקום שהורשע אדם בעברה לפי ס' 5 האמור, רשאי בית המשפט לחייבו לשלם לנפגע פיצוי שלא יעלה על 50,000 ש"ח, **בלא הוכחת נזק**.

295 חוק למניעת הטרדה מינית (תיקון מס' 10), התשע"ד-2014, ס"ח 263, שזכה בכינוי "חוק

סעיף 2 לחוק). סעיף 3(א)(א5) לחוק זה קובע כי "פרסום תצלום, סרט או הקלטה של אדם, המתמקד במיניותו, בנסיבות שבהן הפרסום עלול להשפיל את האדם או לבזותו, ולא ניתנה הסכמתו לפרסום" מהווה עבירה פלילית של הטרדה מינית (ראו סעיף 5(א) לחוק) או עוולה אזרחית של הטרדה מינית (ראו סעיף 6 לחוק). החוק לוכד במצודתו לא רק את המפרסם הראשוני של התצלום או הסרטון, אלא אף את המפיצים הבאים אחריו, שכן אף התנהגותם נופלת בגדר "פרסום תצלום, סרט או הקלטה" כמפורט בסעיף 3(א)(א5) לחוק.²⁹⁶

לצד הדינים בדבר פרסום לשון הרע, פגיעה בפרטיות והטרדה מינית, נראה כי פקודת הנזיקין [נוסח חדש] מאפשרת למי שנפגעו אגב ביוש במרשתת לנסות לעשות שימוש בעוולת המסגרת שבסעיפים 35 ו-36 לפקודה, היא עוולת הרשלנות. עם זאת, סוגיית היחס שבין העוולות הפרטיקולריות, ובראשן עוולת לשון הרע, לבין עוולת הרשלנות אינה נקייה מקשיים, והעמדה לגביה אינה אחידה.²⁹⁷ לא זו בלבד, אלא שזכאות לפיצוי בגין נזקים בעקבות רשלנות בפרסום פוגעני ומבייש ברשת, ובכלל זה נזקים לא ממוניים, מותנית בכך שבית המשפט יקבע כי הנתבע היה חייב לצפות את התרחשות הנזק עקב התנהגותו הרשלנית.

בפן הפלילי הטהור עומד חוק העונשין, הקובע בסעיף 214 עונש של שלוש שנות מאסר למפרסם פרסום תועבה ועונש של חמש שנות מאסר למפרסם פרסום תועבה ובו דמותו של קטין. סעיף 288 לחוק העונשין קובע עונש של שישה חודשים על העלבת עובד ציבור²⁹⁸ בתנועות, במילים או במעשים כאשר הוא ממלא תפקיד או בנוגע למילוי תפקידו. בהקשר זה יש לציין כי ביום 31.12.2012 הורשע בעבירה של העלבת עובד ציבור הרב אליצור סגל בעקבות פרסום מאמר במרשתת (בבלוג) נגד הרב הצבאי הראשי דאז תא"ל ישראל וייס. בית המשפט גזר על הרב סגל שישה חודשי מאסר על תנאי, קנס בסך 3,000 ש"ח ופיצוי לרב וייס בסך 4,000 ש"ח.²⁹⁹ ערעורו של הרב אליצור סגל לבית המשפט המחוזי בירושלים נדחה פה אחד, אולם בית המשפט העליון, בהרכב מורחב של תשעה שופטים, קיבל את בקשתו לערער ברשות, ואף זיכה אותו פה אחד מן העבירה.³⁰⁰

הסרטונים". כן ראו הדר דנציג-רוזנברג ורוני רוזנברג "פורנוגרפיית נקם כהטרדה מינית" חוקים ט 265, 266-267, 272-280 (2017).

296 שם, בעמ' 275-276.

297 ראו בהקשר זה תמר גדרון "לשון הרע – עוולת רשלנות?" המשפט ד 219 (1998). גדרון סבורה כי על מנת להגן על הזכות לשם טוב ניתן לעשות שימוש בעוולת הרשלנות כנתיב תביעה חלופי לנתיב התביעה הרגיל בעוולה הפרטיקולרית הקבועה בחוק איסור לשון הרע. כנגד זה ראו את עמדתו של אורי צור, השולל את השימוש בעוולת הרשלנות בגין פגיעות בזכות לשם טוב: אורי צור "לשון הרע – עוולת רשלנות?" – תגובה" המשפט ד 239 (1998). כן ראו ע"א 7426/14 פלונית נ' דניאל, פס' 66 לפסק דינו של השופט עמית (פורסם באר"ש, 14.3.2016); ע"א 1139/17 מילר נ' הוצאת עיתון הארץ בע"מ, פס' 11 לפסק דינו של השופט סולברג (פורסם באר"ש, 19.11.2017).

298 הסעיף מתייחס, נוסף על עובד ציבור, גם לדיין או פקיד של בית דין דתי וכן לחבר ועדת חקירה.

299 ת"פ (שלום ים) 3099/06 מדינת ישראל נ' סגל (פורסם בנבו, 31.12.2012).

300 עניין סגל, לעיל ה"ש 128.

אין ספק שפסק דינו של בית המשפט העליון בהרכב המורחב מעיד על החשיבות הרבה שבית המשפט רואה בזכות לחופש הביטוי בכלל ובמסגרת המרשתת בפרט. נוסף על כך, עדיין בפן הפלילי, חוק מניעת הטרדה מאיימת, התשס"ב-2001, מגדיר "הטרדה מאיימת", בסעיף 2(א), כ"הטרדתו של אדם בידי אחר בכל דרך שהיא או נקיטת איומים כלפיו, בנסיבות הנותנות בסיס סביר להניח כי המטריד או המאיים עלול לשוב ולפגוע בשלוות חייו, בפרטיותו או בחירותו של האדם". חוק זה ממשיך וקובע, בסעיף 2(ב), כי הטרדה מאיימת כלפי אדם יכול שתהא, בין היתר, באמצעות פגיעה בשמו הטוב. באותם מקרים של הטרדה מאיימת בתי המשפט יכולים להוציא צו מניעת הטרדה מאיימת, אשר יורה למי שנוקט פרקטיקה של ביוש מקוון כלפי פלוני להימנע מכך.³⁰¹ חוק נוסף שיכול להיות רלוונטי לתופעת הביוש המקוון הוא חוק התקשורת (בזק ושידורים), התשמ"ב-1982, הקובע בסעיף 30 כי "המשתמש במיתקן בזק",³⁰² ובכלל זה שולח מסרונים או מפיץ מסרים באמצעות מחשב, "באופן שיש בו כדי לפגוע, להפחיד, להטריד, ליצור חרדה או להרגיז שלא כדין, דינו – מאסר שלוש שנים". עוד בפן הפלילי, סעיף 24 לחוק הנוער (טיפול והשגחה), התש"ך-1960, אוסר פרסומים שונים בנוגע לקטינים, ובצידו שנת מאסר. חוק זה יכול גם הוא לשמש כלי במאבק בתופעה הקשה של ביוש קטינים ברשת.

יש להעיר כי מפתיע שדווקא חוק סמכויות לשם מניעת ביצוע עבירות באמצעות אתר אינטרנט, התשע"ז-2007, שהינו חוק חדש שעניינו במרשתת, ואשר מתבקש לפיכך כי יציע מזור מסוים לתופעת הביוש המקוון, אינו רלוונטי לתופעה, שכן הוא חל אך ורק על עברות ספציפיות שאין בינן לבין ביוש שום קשר.³⁰³ עד כאן הדין הקיים – המצוי – אשר לעניות דעתי, כאמור, אינו נותן מענה מספק והולם לסיטואציות של ביוש במרשתת וברשתות החברתיות. מכאן הצורך בדרך התמודדות נוספת, ועימה הצעותיי הצנועות בדבר הדין הראוי.

(ב) התמודדות ישירה עם תופעת הביוש המקוון

דרך ההתמודדות השנייה עם תופעת הביוש במרשתת וברשתות החברתיות מבקשת לחוקק דינים חדשים וייחודיים אשר יתייחסו באופן ישיר וקונקרטי לתופעה החדשה. נקודת המוצא שלי היא כי חקיקה חדשה, ישירה וקונקרטית, הן בתחום האזרחי והן

301 ס' 4 לחוק מניעת הטרדה מאיימת.

302 ס' 1 לחוק התקשורת (בזק ושידורים) מגדיר "מיתקן בזק" כ"מיתקן או התקן שנועד מעיקרו למטרות בזק...", ומגדיר "בזק" כ"שידור, העברה או קליטה של סימנים, אותות, כתב, צורות חזותיות, קולות או מידע, באמצעות תיל, אלחוט, מערכת אופטית או מערכות אלקטרומגנטיות אחרות".

303 על פי ס' 1 לחוק האמור, מדובר בשש עברות על חוק העונשין – ס' 202 ("הבאת אדם לידי עיסוק בזנות"), ס' 205 א ("איסור פרסום ומסירת מידע בדבר זנות של קטין"), ס' 205 ג(א) ("איסור פרסום בדבר שירותי זנות של בגיר"), ס' 205 ד ("איסור פרסום של הצעה לעיסוק בזנות"), ס' 214 (ב) ("פרסום והצגת תועבה" בנוגע לקטינים) וס' 225 ("איסור הגרלות והימורים"); בשתי עברות על פקודת הסמים המסוכנים [נוסח חדש], התשל"ג-1973 – ס' 13 או 14; ובעבר נוספת לפי ס' 7 לחוק המאבק בתופעת השימוש בחומרים מסכנים, התשע"ג-2013.

בתחום הפלילי, תגביר את המודעות לתופעת הביוש המקוון, ובשל כך תתרום, כך יש להניח, לצמצום היקפה של התופעה. נוסף על כך יהיה בה כדי ליתן ביטוי לאופי המיוחד של התופעה, המצדיק בעיני הסדר חוקי ייחודי כפול (אזרחי ופלילי) על מנת לטפל בה.³⁰⁴ כוונתי היא לתייג את מעשי הביוש בכל הפלטפורמות המקוונות באופן קונקרטי ומובהק, ולסמנם הן כעוולה אזרחית קונקרטית והן כעברה פלילית קונקרטית, ובלבד שבבסיסם מודעות של המבצע וסבירות גבוהה לפגיעה חמורה במושא הביוש המקוון. אולם אליה וקוץ בה, חקיקה ישירה וקונקרטית המבכרת את הזכות לשם טוב ואת הזכות לפרטיות עלולה לפגוע בזכות לחופש הביטוי במרשתת וברשתות החברתיות. החשש הוא ששימוש בדרך זו יגרום לצינון יתר של השיח החיובי והמועיל במרשתת וברשתות החברתיות, בשל החשש מתביעות אזרחיות ופליליות (חשש המכונה "האפקט המצנן").³⁰⁵ זוהי הסיבה המרכזית להימנעות מהסדרים חקיקתיים חדשים בסוגיה, כך שנכון לימים אלה הדין הישראלי אינו מכיל עדיין איסור קונקרטי של ביוש מקוון.³⁰⁶ זאת, אף שמעשה כזה, כפי שראינו, עשוי לכלול, בהתאם לנסיבות, פרסום העולה כדי לשון הרע או פרסום שיש בו פגיעה בפרטיות, ולגרום נזקים חמורים, פגיעות נפשיות קשות ואפילו פגיעות פיזיות.³⁰⁷ כאמור, עמדתי היא שיש לעשות לשינוי המצב החקיקתי, הן על ידי חקיקת עוולה קונקרטית והן על ידי חקיקת עברה קונקרטית, שעניינן במעשים מודעים וחמורים של ביוש מקוון. יובהר כי רק באותם מקרים שבהם תוצאות הביוש המקוון חמורות במיוחד או שפוטנציאל התוצאות חמור במיוחד יהיה מקום לשקול העמדה לדין פלילי על בסיס העברה הפלילית הקונקרטית. בבסיס הצעותיי עומד רעיון ההרתעה. עמדתי היא כי יש לפעול על מנת להרתיע מפני ביוש – הן של המפרסם, הן של המפיץ והן של המשתף – כל אימת שהפרסום עלול לפגוע, אפילו אין פגיעה בפועל. כפועל יוצא מכך יש להפוך את הביוש המקוון

304 השוו אונגר, לעיל ה"ש 287, בעמ' 2.

305 בהקשר זה ניתן אף לדבר בהפלת יתר.

306 השוו חיים ויסמונסקי "אכיפה אלטרנטיבית של עברות ביטוי במרחב הסייבר" **משפט, חברה ותורות** – **משפט צדק? ההליך הפלילי בישראל – כשלים ואתגרים** 691, 693 (אלון הראל עורך, 2017), המציין כי הדין בישראל אף אינו מתייחס במישרין לתופעה של בריונות רשת. כן ראו בהקשר זה עציוני **נוצר במשפט הפלילי**, לעיל ה"ש 169, בעמ' 184.

307 ראו בהקשר זה עת"ם (מנהליים י-ם) 43552-04-16 **העמותה למען מדע מוסרי נ' הממונה על העמדת מידע לציבור במשרד הבריאות** (פורסם בנבו, 11.4.2019). באותו עניין נדחתה עתירה למתן מידע לפי חוק חופש המידע, התשנ"ח-1998, שדרשה לחשוף את זהותם של כל חברי הוועדות הפנימיות לאישור ניסויים בבעלי חיים אשר פועלות במוסדות המחקר בישראל. החשש העיקרי שנלווה להתנגדותם של חברי הוועדות לחשיפת זהותם היה מפני ביושם ברשתות החברתיות והשלכותיו של ביוש זה על בטחונם האישי ושלומם הפיזי, ויותר מכך החשש מפני פגיעה בהם ובבני משפחותיהם על רקע חברותם באותן ועדות. ראו שם, פס' 87 לפסק הדין. השופט דראל הסביר כי השאלה העומדת לדין היא אם חשש מפני ביוש עתידי יכול להוות עילה למניעת מסירת מידע. בהתבססו על ס' 9(א)(1) לחוק האמור, המאפשר לרשות ציבורית לא למסור מידע, בין היתר, אם בגילוי יש חשש לפגיעה בבטחוננו או בשלומנו של אדם, השיב השופט בחיוב על השאלה האמורה. ראו שם, פס' 92–105 לפסק הדין.

למעשה ייחודי וחמור יותר הן של לשון הרע והן של פגיעה בפרטיות. לא עוד ביוש במרשתת וברשתות החברתיות אך ורק כחלק מהעוולה או מהעברה של לשון הרע או של פגיעה בפרטיות, אלא עוולה נפרדת של ביוש מקוון מודע, הן בחוק איסור לשון הרע והן בחוק הגנת הפרטיות, המקימה פיצוי ללא הוכחת נזק גבוה יותר ביחס לזה שקיים כיום בשני החוקים.³⁰⁸ הצעתי היא להכפיל את הפיצוי הקיים כיום.

במקביל אני מציע להוסיף בחוק איסור לשון הרע עברה נפרדת של ביוש מקוון בדרגה של פשע, אשר עונש המאסר שבצידה יהיה חמור מזה שקבוע כיום, העומד על שנת מאסר אחת בלבד (סעיף 6 לחוק איסור לשון הרע). הצעתי היא כי העונש שייקבע לצד העברה החדשה יעמוד על שלוש שנות מאסר, ובנסיבות חמורות – על חמש שנות מאסר. על העברה החדשה לשמש הסדר משלים אך ורק לאותם מקרים חמורים בהיבט התוצאה (בכוח או בפועל) של ביוש מקוון.³⁰⁹

יודגש כי בכל הנוגע בביוש במרשתת וברשתות החברתיות המקימה עברה של פגיעה בפרטיות בהתאם לסעיפים 2 ו-5 לחוק הגנת הפרטיות, מכיוון שהעונש שנקבע בצד העברה עומד כיום על חמש שנות מאסר, עמדתי היא כי אין כל צורך בשינוי בהקשר זה. כך גם בכל הנוגע בעברה החדשה שהוספה לחוק למניעת הטרדה מינית בתיקון מס' 10 ("חוק הסרטונים").³¹⁰

נוסף על כך, לטעמי, הגיע הזמן לבחון עד כמה ראוי שבעידן המרשתת והרשתות החברתיות נמשיך להשתמש באותן הבחנות והגדרות שבחוק איסור לשון הרע – הקיימות בו למן שנות השישים והשבעים של המאה העשרים – בין האחראים השונים לפרסום באמצעי התקשורת.³¹¹ ניכר כי מתחייב לערוך לכל הפחות עדכון של ההגדרות שבחוק האמור, ובראש ובראשונה של הגדרת "אמצעי תקשורת". כך גם לגבי חוק הגנת הפרטיות.³¹² עוד יש לבחון אם יש מקום להגדיר את היקף האחריות של קטינים – ושל

308 נכון להיום הפיצוי בלא הוכחת נזק עומד על 50,000 ש"ח הן לפי ס' 7א(א) ו-7א(ב) לחוק איסור לשון הרע והן לפי ס' 29א(א) ו-29א(ב)(1) לחוק הגנת הפרטיות. אולם מקום שהוכח כי העוולה נעשתה **בכוונה לפגוע**, בית המשפט רשאי להטיל פיצוי בלא הוכחת נזק עד כפל הסכום האמור, דהיינו, עד 100,000 ש"ח. ראו ס' 7א(ג) לחוק איסור לשון הרע וס' 29א(ב)(2) לחוק הגנת הפרטיות.

309 בהקשר זה מעניינת הצעתה של עצינוני בנושא הקרוב של אלימות מקוונת בקרב קטינים, שאבקש לאמצה לענייננו. לפי הצעתה, בשלב הראשון ירוכז נושא ההעמדה לדין בגין העברה החדשה בידי גורם מטפל אחד בפרקליטות המדינה. כך תגובש נקודת מבט רחבה, כללית ואחידה בסוגיה המורכבת של ביוש מקוון, יתקיים יישום שוויוני והוגן של העברה במקרים הקונקרטיים, ותימנע אכיפה בריינית. ראו עצינוני **נוצר במשפט הפלילי**, לעיל ה"ש 169, בעמ' 197.

310 ראו דנציג-רוזנברג ורוזנברג, לעיל ה"ש 295.

311 כוונתי לס' 11 לחוק איסור לשון הרע, שעניינו ב"אחריות בשל פרסום באמצעי התקשורת", ובמסגרתו ההבחנות וההגדרות המחייבות עדכון שיתאים אותן לעידן המקוון; וכן לס' 12 לחוק האמור, שעניינו ב"אחריות של מדפיס ומפיץ", ואשר מחייב גם הוא עדכון כאמור.

312 בהקשר זה כוונתי לס' 30–31 לחוק הגנת הפרטיות, שעניינם, בהתאמה, ב"אחריות בשל פרסום בעתון" וב"אחריות של מדפיס ומפיץ". גם שני הסעיפים הללו מחייבים עדכון שיתאים אותם לעידן המקוון.

הוריהם במידת הצורך – למעשים של ביוש במרשתת וברשתות החברתיות. עמדתי היא כי פגיעה בקטינים מצדיקה הגנה מוגברת, ובהקשרים אלה קיימות הצעות קונקרטיות.³¹³

לסיום, בכל מקום שבו הפרסום המביש הינו פרסום אנונימי עלינו לשוב ולחשוב על צדקת ההלכה הנוהגת בעניין זה (הלכת מור),³¹⁴ ובעיקר על הסדר חקיקתי מתאים ומידתי שיסייע בחשיפת העומדים מאחורי אותו פרסום מביש מבלי לפגוע יתר על המידה בזכות לחופש הביטוי ובזכות לפרטיות של המשתמשים במרשתת וברשתות החברתיות.³¹⁵ יש לזכור כי האנונימיות המתקיימת במרחב המקוון הינה ברוב המקרים למראית עין בלבד, ומעטות ההתקשרויות שאי-אפשר לנטר את מקורן באמצעות צו שיפוטי.³¹⁶

סיכום

תופעת הביוש במרשתת וברשתות החברתיות גוררת שאלות חברתיות, מוסריות ומשפטיות רבות. במאמר זה ביקשתי להסתפק בהצגת התופעה בהיבט רחב מאוד, ובעיקר לנסות לעמוד על אופייה ועל סוגיה השונים, על מקורה, על הסכנות הטמונות בה ועל אפשרויות שונות להתמודד עימה. במסגרת זו ניסיתי להעלות אל פני הקרקע המשפטית סוגיות שונות הנוגעות כולן במעשים שונים ומגוונים של ביוש במרשתת וברשתות החברתיות. לפיכך אבקש לראות במאמר זה מעין יריית פתיחה בלבד לדיון נוסף אך מפורט וממוקד באותן סוגיות שונות של ביוש מקוון.

לגופו של עניין, תופעת הביוש במרשתת וברשתות החברתיות קוראת תיגר על המשפט כפי שהיה ידוע עד כה, ואף מעמידה בסימן שאלה את הרלוונטיות של החקיקה הקיימת להתמודדות עימה. זאת, בוודאי לנוכח העובדה ששני החוקים המרכזיים הקיימים בתחום – חוק איסור לשון הרע וחוק הגנת הפרטיות – נחקקו לפני עידן המחשב האישי, שלא לדבר על עידן המרשתת והרשתות החברתיות, ואף טרם הותאמו לעידן זה בתיקונים מתאימים ומתבקשים. אכן, הטכנולוגיה מתקדמת במהירות, אך נראה שמערכות החקיקה והאכיפה מתקשות לעכל את תוצרי הטכנולוגיה, שכן מעצם טיבן הן איטיות ולרוב אינן מדביקות את קצב ההתפתחות של החיים האמיתיים. זוהי

313 ראו את הצעותיה של עצינוני **נוער במשפט הפלילי**, לעיל ה"ש 169, בעמ' 184–196, בהקשר של אלימות מקוונת בכלל.

314 עניין **מור**, לעיל ה"ש 80.

315 בהקשר זה קיימות כאמור כתיבה ענפה והצעות מעניינות. ראו, למשל, ז'רסקי ולביא, לעיל ה"ש 90; לביא **אחריות מתוכי תוכן לעולות ביטוי**, לעיל ה"ש 90; והשוו לאורג, לעיל ה"ש 79.

316 עצינוני **נוער במשפט הפלילי**, לעיל ה"ש 169, בעמ' 185; עצינוני "בריונות במגרש המשחקים המקוון", לעיל ה"ש 2, בעמ' 502.

אומנם תופעה מוכרת אך גם מסוכנת מאוד, שכן משפט שאינו מכיר לאשורה את המציאות שבה עליו לתפקד פועל ב"חסך אפיסטמולוגי", ועלול ליהפך ללא רלוונטי.³¹⁷ אשר על כן, קיימת בעיניי חשיבות רבה הן להתמודדות לבר-משפטית, בעיקר בתחומי החינוך, החברה והפסיכולוגיה, והן להתמודדות במישורי האכיפה, החקיקה והמשפט, תוך קריאה לרפורמה מקיפה בחקיקה הקיימת בנוגע לאיסורי לשון הרע ולהגנת הפרטיות, וקביעת מודל אסדרה שיתאים סוף-סוף לעידן המקוון. התמודדות זו מחייבת כבר עתה את התגייסותם של בתי המשפט להכרעה בסוגיות שונות הנובעות מהביוש המקוון וקשורות אליו, ומחייבת לפתח את תחום המשפט והטכנולוגיה בהקשר המיוחד והחשוב הנדון במאמרי ובמאמרים אחרים בכרך זה.³¹⁸

317 השוו יונתן יובל "צדק ורוע: המשפט כיוצר וכמשקף מציאות" **מציאות – ממשות, אמת ותפיסה משלל פרספקטיבות** 91 (יובל גלעד עורך, 2020).

318 כפי שאכן עשה בית המשפט לאחרונה בעניין **שאל**, לעיל ה"ש 16. כן ראו פס' 5 להחלטתו של השופט עמית בעניין **סרנה**, לעיל ה"ש 62, שם הוא סוקר סוגיות משפטיות מורכבות בקשר שבין הרשתות החברתיות לבין חוק איסור לשון הרע, הגם שמבלי להביע לעת עתה עמדה לגביהן.